

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
YEREVAN STATE UNIVERSITY

ԲԱՆԲԵՐ ԵՐԵՎԱՆԻ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ
ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, ՔԱՂԱՔԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ВЕСТНИК ЕРЕВАНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА
МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ, ПОЛИТОЛОГИЯ

JOURNAL OF YEREVAN UNIVERSITY
INTERNATIONAL RELATIONS, POLITICAL SCIENCE

ՀԱՏՈՒԿ ԹՈՂԱՐԿՈՒՄ. ԱՄԵՐԻԿԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

СПЕЦИАЛЬНЫЙ ВЫПУСК: АМЕРИКАНИСТИКА

SPECIAL ISSUE: AMERICAN STUDIES

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿԳՈՒԹՅՈՒՆ
ИЗДАТЕЛЬСТВО ЕРЕВАНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
YEREVAN STATE UNIVERSITY PRESS

ԵՐԵՎԱՆ - 2022

«Բանբեր Երևանի համալսարանի. Միջազգային հարաբերություններ, Քաղաքագիտություն» հանդեսը լույս է տեսնում տարեկան երեք անգամ: Հրատարակվում է 2010 թվականից: Իրավահաջորդն է 1967-2009 թթ. հրատարակված «Բանբեր Երևանի համալսարանի» հանդեսի:

Журнал «Вестник Ереванского университета. Международные отношения, Политология». Выходит три раза в год. Издается с 2010 года. Правопреемник издававшегося в 1967-2009 гг. журнала «Вестник Ереванского университета».

Three issues of “Journal of Yerevan University. International Relations, Political Science” are published annually. The journal has been published since 2010. It is the successor of “Journal of Yerevan University” published in 1967-2009.

Խմբագրական խորհուրդ.
Գլխավոր խմբագիր՝ Պետրոսյան Գեղամ (պ.գ.դ., պրոֆ.)

Ազգյան Վահագն (պ.գ.թ., դոց.), Ալեքսանյան Աշոտ (ք.գ.դ., պրոֆ., պատ. քաղաքագիտ.), Ավագյան Արսեն (պ.գ.դ., պրոֆ.), Բայբուրդյան Վահան (պ.գ.դ., պրոֆ.), Գալստյան Խաչիկ (ք.գ.դ., պրոֆ.), Ենգոյան Աշոտ (ք.գ.դ., պրոֆ.), Լեպեխին Վլադիմիր (փ.գ.թ., Մոսկվա), Մանուկյան Ժակ (պ.գ.թ., դոց.), Մարգարով Ալեքսանդր (ք.գ.դ., պրոֆ.), Մարուքյան Արմեն (պ.գ.դ., պրոֆ.), Պետրոսյան Վահրամ (պ.գ.թ., դոց.), Սաֆարյան Արամ (պ.գ.թ., դոց.), Սիլան Նիկոլայ (պ.գ.թ., Մոսկվա), Քեռյան Վարիկ (ք.գ.դ., պրոֆ.)

Редакционная коллегия:
Главный редактор: **Петросян Гегам** (д.ист.н., проф.)

Աვაգյան Արսեն (д.ист.н., проф.), Աгլян Ваагн (к.ист.н., доц.), Ալեքսանյան Աշոտ (д.пол.н., проф.б отв. секретарь), Байбурдян Ваан (д.ист.н., проф.), Գալստյան Խաչիկ (д.пол.н., проф.), Ենգոյան Աշոտ (д.пол.н., проф.), Կերյան Գարիկ (д.пол.н., проф.), Լեպեխин Владимир (к.фил.н., Москва), Манукян Жак (к.ист.н., доц.), Маркаров Александр (д.пол.н., проф.), Марукян Армен (д.ист.н., проф.), Պետրոսյան Վահրամ (к.ист.н., доц.), Сафарян Арам (к.ист.н., доц.), Силаев Николай (к.ист.н., Москва)

Editorial Board:
Editor-in-chief: **Petrosyan Gegham** (Sc. D. in History, Professor)

Aglyan Vahagn (PhD in History, Associate Professor), Aleksanyan Ashot (Sc. D. in Political Science, Professor, Executive Secretary), Avagyan Arsen (Sc. D. in History, Professor), Bayburdyan Vahan (Sc. D. in History, Professor), Engoyan Ashot (Sc. D. in Political Science, Professor), Galstyan Khachik (Sc. D. in Political Science, Professor), Keryan Garik (Sc. D. in Political Science, Professor), Lepekhin Vladimir (PhD in Philosophy, Moscow), Manukyan Zhak (PhD in History, Associate Professor), Markarov Alexander (Sc. D. in Political Science, Professor), Marukyan Armen (Sc. D. in History, Professor), Petrosyan Vahram (PhD in History, Associate Professor), Safaryan Aram (PhD in History, Associate Professor), Silaev Nikolay (PhD in History, Moscow)

© Բանբեր Երևանի համալսարանի*Вестник Ереванского университета*Journal of Yerevan University

EUROPEAN ENERGY SECURITY IN THE CONTEXT OF THE U.S. EXTERNAL ENERGY POLICY*

TIGRAN SARGSYAN

The article discusses the main aspects of European energy security and the U.S. perspectives (engagement and interests). Therefore, the brief theoretical framework of energy policy and energy security is presented in the beginning through summarizing and generalizing a number of theoretical definitions. Afterwards, on the base of relevant statistical data analysis and summarizing the main contemporary issues towards ensuring European Union's (EU) energy security are referred to: lack of own fuel and energy resources (particularly in the face of growing demand), predominance of imported energy in the overall structure of energy consumption (external energy dependence), the large share of a limited number of external energy suppliers. In the context of the above mentioned issues and challenges, the main priorities and ways of U.S. involvement and contribution to European energy security are revealed, grouped and analyzed in a systemized manner: supporting the further regional diversification of the EU's energy import, legislative, institutional and financial support, providing with direct energy alternatives (particularly, liquefied natural gas), etc.

Keywords: *energy security, European energy security, energy policy, energy dependency, European Union (EU), U.S.*

Introduction

The purpose of this paper is to reveal, generalize and discuss the main issues and aspects of European energy security in the context of the U.S. external energy policy directions and priorities.

Accordingly, the following main objectives were distinguished:

1. To discuss and summarize the main theoretical provisions of energy security and energy policy;
2. To analyze the key patterns of the EU energy sector focusing on energy security issues;
3. To reveal and summarize the main instruments of the U.S. external energy policy and to discuss their application in the context supporting European energy security.

For achieving the aforementioned aim and objectives various relevant sources were analyzed (statistical database, research reports and in-depth analysis, articles, etc.).

* This article was funded by a grant from the United States Department of State. The opinions, findings and conclusions stated herein are those of the author[s] and do not necessarily reflect those of the United States Department of State.

Սույն հոդվածը ֆինանսավորվել է ԱՄՆ պետքարտուղարության դրամաշնորհի շրջանակում: Այստեղ արտահայտված են հեղինակ(ներ)ի դիրքորոշումները, որոնց համընկնումը ԱՄՆ պետքարտուղարության դիրքորոշումներին պարտադիր չէ:

Because of a broad content, energy policy (especially, in connection with energy security issues) is a multidisciplinary study area including the following directions or aspects: economic, political, historical, environmental (including sustainable and eco-friendly energy development), geopolitical (including energy geopolitics), regional-geographical, etc. The content scope of the given paper refers to regional, political and geopolitical aspects mostly.

Ensuring energy security is one of the key priorities of domestic and foreign policies of the European Union: the commonwealth of 27 member states with a total population of around 450 million people. In particular, the following points should be taken into account:

- Growing domestic demand and relatively limited capabilities of energy production;
- The need to ensure uninterrupted energy import;
- In case of particular energy resources: a high external dependence and impossibility of replacement with relevant alternatives in the near future (as in case of Russian natural gas);
- The current situation in Ukraine and active involvement of Russia, the largest EU energy supplier. In this context, the sanctions established by the U.S. and the EU, the statements of particular EU member states on their intention to reduce and/or skip Russian fuels import should be taken into account.

Thus, ensuring EU's energy security is an urgent issue from economic, political, geopolitical and security aspects, gaining wider coverage rather than being purely regional. In this context, it is no coincidence that it is among the priority directions of the U.S. foreign policy.

The main literature sources referring to the topic and content of the article can be broken into 3 main groups: 1) Theoretical aspects of energy security; 2) The EU energy security, development and statistics; 3) The U.S. involvement toolkit (policymaking instruments).

A range of theoretical aspects of energy security and adjacent concepts have been discussed by Bohi and Toman (1996), Yergin (2006), Kruyt, van Vuuren and de Vries (2009), Cherp and Jewell (2011), Matthew (2013), etc. Besides, a number of publications devoted to the meaning and framework of energy security were prepared by USAID, the European Commission and International Energy Agency (IEA).

The EU energy security issues, as well as energy sector development and statistics are presented in relevant publications (reports, in-depth analysis, databases, etc.) of European Parliamentary Research Service, Eurostat (the statistical office of the EU), World Bank, U.S. Energy Information Administration, etc.

American perspectives of European energy security and the ways and directions of the U.S. contribution are discussed in publications of Congressional Research Service (2013; 2020), Department of State, Department of Energy, U.S. Energy Information Administration, and USAID. The main directions and priorities of the U.S. external energy policy aimed to ensuring international allies energy security (including the EU) were discussed by Geri and McNabb (2011) in detail.

The most recent initiatives (like REPowerEU project, EU-U.S. joint task

force, increasing liquefied natural gas import, etc.) have been illustrated in the publications of the European Commission and the White House.

A brief overview of the main theoretical provisions of energy policy and energy security

For better understanding of the main theoretical ideas of energy policy and energy security, it is necessary to get to know with several adjacent and closely related concepts, such as *primary energy resources, energy mix and energy dependence*.

Primary sources include the nuclear energy, fossil fuels (oil and petroleum, natural gas and coal) and alternative or renewable energy (solar, wind, geothermal and tidal energy capacities). Primary energy sources are being used for producing secondary energy (for direct consumption, like electricity).

Energy-mix is the combination of different types of aforementioned primary energy resources and their usage share ratio (%).

Energy dependence (measured with dependence rate) is one of the most important energy security-related concepts. Energy dependence rate is the share (%) of imported energy in the structure of the total energy consumption of the country. According to the World Bank, the countries with the highest rates of energy dependence (90-100%) are Singapore, Japan, Jordan, Lebanon, Malta, Luxembourg and Cyprus (Energy imports, net, The World Bank).

For energy importing countries import dependence has been defined as a situation where it does not possess the capacity to produce 100 per cent of its own needs. For energy producing countries it is a situation where there are not domestic customers with the capacity of consuming 100% of the produced energy. Accordingly, most countries depend on imports of a whole range of commodities, and on exports of fewer commodities to pay for the imports (Austvik, 2018:26).

More generally, *energy policy* can be defined as a set of activities and measures that are planned and implemented by the state and aimed at achieving the goals and priorities in the sphere of energy sector development: in particular, referring to energy import and export, security and independence, efficiency, production, distribution and consumption, sustainability (promoting green and renewable energy), etc.

It is possible to distinguish two spatial levels of energy policy development and implementation: domestic (internal) and external (foreign, international). External energy policy has a key significance in the system of countries' foreign policy and international relations in general.

Energy security is one of the crucial ideas of energy policy and energy sector development in general. It should be considered as the most comprehensive outcome of energy policy in political, economic, environmental and other perspectives.

According to Daniel Yergin's definition, energy security is the availability of sufficient supplies at affordable prices (Yergin, 2006). The European Commission has determined energy security as uninterrupted physical availability on the market of energy products at a price which is affordable for all consumers (European Commission, 2000). The International Energy Agency (IEA) has suggested the following meaning of energy security: a reliable and affordable

access to all fuels and energy sources (Energy security, IEA).

Aleh Cherp and Jessica Jewell have worked out 3 main perspectives of energy security: robustness (protection from disruptions caused by predictable natural, technical, and economic factors), sovereignty or independence (protection from intentional disruptions of various actors) and resilience (protection from disruptions caused by less predictable factors: political instability, extreme weather events, etc.) (Cherp et al, 2012:330).

As it was already mentioned, the study of the broad field of energy security and policy issues requires an integrated, interdisciplinary and comprehensive approach. A good example of such kind of integration is energy geopolitics.

Prof. Ole Gunnar Austvik has suggested the key points of energy geopolitics of a region or a country: the size, location, control, availability and cost of natural energy resources, alternative transportation routes, regional and global market balance, market mechanisms and regulations, political decisions, prices, etc. (Austvik, 2018:25).

Finally, it can be concluded that the following activities for ensuring energy security can be suggested within the framework of energy policy: reducing countries' external energy dependence, increased local energy production and comprehensive use of own energy capacities, storage and creating security reserves, spatial diversification of energy imports and reduction of dependence on a limited number of suppliers, ensuring permanent access to energy resources, reducing the possible negative impact of various supply disruptions, relevant pricing policy and subsidies, etc.

The key patterns of the EU energy sector and current energy security challenges

In this section a general overview of the EU energy sector and energy security issues will be shaped through a comparative analysis and generalization of the aforementioned energy parameters: energy mix and use, production and dependence.

As of in 2020, the general structure of primary energy resource use in the EU (shares in the energy mix) is as follows: oil and petroleum products - 36.4%, natural gas - 22.4%, renewable energy sources - 15.3%, nuclear energy - 13.1%, solid fuels (mainly coal) - 12.6%, other sources - 0.2%. The largest shares of particular resources by certain member states are: 87-90% (oil products, Malta and Cyprus, 37-39% (natural gas, Netherlands and Italy), 43-60% (solid fuels, Poland and Estonia), 31- 41% (nuclear energy, Sweden and France), 37-41% (renewable energy, Latvia and Sweden) (Shedding light on the energy in the EU, 2021:11).

At the same time the main patterns of energy production in the EU should be paid attention to. The overall structure of energy production in the EU is dominated by renewable and nuclear energy (respectively, 37% and 32% of the total energy production), followed by solid fuels (19%), natural gas (8%) and oil (4%) (Shedding light on the energy in the EU, 2021:6).

As of in 2020, the EU's total energy dependence on imports from foreign markets is about 61%, producing only 39% of the total energy used locally (En-

ergy Security in the EU's External Policy, 2020). As it was mentioned in the previous section, 3 of the EU member states (Malta, Luxembourg and Cyprus) are among the world's top energy importing countries' list (90-100% dependence rate).

In terms of particular energy resources, dependence rate was 97.0 % for crude oil, 83.6% for natural gas and 35.8% for solid fossil fuels (Eurostat, 2020).

In order to reveal the patterns of connections and correlations between the aforementioned 3 parameters, the Spearman's rank correlation coefficient (SRCC) was used by particular types of energy resources: oil and petroleum products, natural gas, renewable energy, nuclear energy and solid fuels. The coefficient was calculated by the following equation:

$$SRCC=1-\frac{6\sum d^2}{n(n^2-1)},$$

where d is the difference between the ranks of 2 observed (correlated) parameters and n is the number of correlated (observed) pairs (in our case n equals to 5, according to the number of primary energy resources).

Table 1. The results of calculation of Spearman's rank correlation coefficient for the EU based on 3 parameters and 5 types of energy resources

Correlated parameters	Coefficient value	Correlation type	Description
Use and production	-0.6	Negative, moderate	The most used energy is produced the less (by types of sources).
Use and dependence	+0.6	Positive, moderate	The most dependence on the most used energy sources.
Dependence and production	-1	Negative, strong	The most dependence on the less produced energy (by sources) and the less dependence on the most produced energy (by sources).

However, the total energy dependence is just one aspect of the problem. In general, the significant dependence on a limited number of external energy suppliers is always undesirable in terms of energy security. It is highly increasing the risk of energy supply disruptions under a variety of reasons and circumstances. This is a crucial challenge towards the EU's energy security because of an indisputable dependence on imports from 1 external supplier-Russian Federation.

As of 2021, Russia is ensuring 24.8% of oil and petroleum imports and 39.2% of natural gas imports of the EU (Eurostat, 2021). According to 2020 data, Russia has a share of 49.1% (1st place) in the EU's coal import (Eurostat, 2020).

In case of natural gas, member states' dependence on Russian market is increasing from the west to the east of Europe. The highest shares (%) of Russian natural gas supply have the following European countries (both EU and non-EU members): North Macedonia, Bosnia and Herzegovina and Moldova (100%), Finland (94%), Latvia (93%), Bulgaria (77%), Poland, Italy and Germany (40-50%) (European Union Agency for the Cooperation of Energy Regulators, 2020).

Fig. 1. The main external natural gas import pipelines of the EU (source: *Energy security in the EU's external policy, 2020*)

As it's shown in Fig. 1, there are several gas transportation systems from Russia (mainly, from West Siberia gas fields) to the EU via Belarus and Ukraine. Besides, the underwater gas transportation is essential as well. The Nord Stream pipeline from Russia to Germany under the Baltic Sea started operating in 2011-12. The construction of Nord Stream 2 was completed in 2021 (not operating).

A general introduction to the U.S. external energy policy framework and European energy security perspectives

For better understanding the U.S. perspectives of European energy security the main framework and priority directions of the U.S. energy policy should be discussed in brief.

As it was already mentioned, there are 2 main implementation levels of energy policy: domestic and external (foreign, international). At the level of domestic energy policy the Department of Energy (DOE) is the pivotal specialized governmental agency responsible for the country's energy sector development.

The main external level energy policymakers are the Department of State (including the Bureau of Energy Resources), the Department of Energy (including the Office of Fossil Energy), and the U.S. Agency for International Development (USAID). In the context of external energy legislative regulations the U.S. Congress has a primary role and importance.

Analyzing a variety of publications of the Department of Energy, the Department of State, Congressional Research Service (CRS) and USAID the following main directions or spheres of U.S. external energy policy can be distinguished:

1. Ensuring the own energy security and contributing to energy security of international allies and partners;
2. International assistance;

3. Promoting environmentally friendly and sustainable energy development (“green energy”).

It goes without saying that the EU is one of the key economic and political partners of the U.S. Because of the issues and challenges described in the previous section of the paper (particularly, the dominating role and influence of Russia in European energy import structure, as well as the ongoing situation in Ukraine and Russian involvement), energy security of the EU has been among the priorities of the U.S. foreign energy policy. At different times, different Presidential Administrations and Congresses have always considered European energy security issues alongside the main strategic priorities of the own foreign policy.

As it was mentioned in the introductory section, energy security and energy policy studies require an interdisciplinary approach (geopolitical, economic, regional, etc.). The emergence of energy geopolitics devoted to various regional and global aspects of energy resource control, availability and transportation is a good example of aforementioned approach.

The current state and developments over energy security in the EU, as well the U.S. and Russian involvements can be referred to strategic location and significance of Europe (especially, East Europe) in geo-economic, geopolitical and historical perspectives.

Particular, Sir Halford Mackinder in his paper “The Geographical Pivot of History” (1904) has proposed the idea of “Heartland” (the huge landmass from Himalaya mountains to Arctic regions, and from River Volga to River Yangtze). In 1919 Mackinder emphasized the strategic importance of East Europe for of establishing a control over “Heartland” and the world (M. Jones, R. Jones et al, 2015:192). In this context it should be noted once again that the dependence on Russian energy resources (particularly, on gas import) is particularly high in Eastern Europe.

Besides, the growing geo-economic impact and interests of China should be taken into consideration as well. The Chinese government adopted the Belt and Road Initiative (BRI) in 2013, as a global platform for infrastructure development.

In March 2022, 146 countries of the world (including 18 of 27 EU members) have already joined BRI by signing a Memoranda of Understanding (Countries of the Belt and Road Initiative, 2022). Thus, the closer cooperation between the U.S. and the EU in the sphere of energy sector and infrastructures development could become an alternative to BRI in future.

Surely, Transatlantic cooperation could be considered as a relevant platform and framework for comprehensive multi-vector U.S.-EU cooperation and coordination, including the variety of aspects of ensuring energy security.

European energy security and the U.S.: engagement vectors and policies

The great diversity of the U.S. direct and indirect activities for the EU energy security support can be merged into the following main groups:

1. Direct regulatory actions at the state level;
2. Promoting external energy import diversification;
3. Providing with direct energy alternatives.

1. Direct regulatory actions at the state level include Congressional (legislative) solutions, as well as the engagement of the Department of State, institutional assistance and financial support.

At Congressional level the following examples of U.S. engagement in maintaining European energy security should be mentioned:

- Protecting Europe's Energy Security Act (2019, 116th Congress), establishing sanctions related to the construction of the Nord Stream 2 and Turk Stream gas transportation pipelines (under Baltic and Black Seas respectively);
- European Energy Security and Diversification Act (2020), aiming to promote the diversification of Central and East European energy supply routes (European Energy Security: Options for EU Natural Gas Diversification. 2020:4).

Good examples of institutional assistance are the launching of the U.S.-EU Energy Council in 2009 and co-chaired by the U.S. Secretary of State, as well as the Partnership for Transatlantic Energy and Climate Cooperation (P-TECC).

Among the examples of the State Department active involvement in Transatlantic energy security framework the followings should be mentioned:

- Engagement on Nord Stream 2 pipeline related issues;
- Supporting the development of LNG terminals in Croatia;
- Supporting and the completion of the Southern Gas Corridor (Morningstar et al, 2019:16).

Financial support and investments are directed to capacity building in energy sector and infrastructure development, provided mostly by USAID and U.S. International Development Finance Corporation, USDFC (focusing on credits and investments).

2. Promoting external energy import diversification (particularly, regional segmentation of natural gas supply and promoting the development of alternatives routes of energy import to the EU) has been a priority direction of the U.S. energy policy in Europe during the last years.

Nowadays the main perspective routes of further import diversification include:

- North Africa (particularly, Algeria), with a possible use of Nigerian fossil fuel supplies through Trans-Saharan pipeline in future;
- East Mediterranean;
- Norway;
- Southern Gas Corridor (Caspian Sea and Central Asia, etc.). Through 3 sections (South Caucasus, Trans Anatolian and Trans Adriatic pipelines) the natural gas of the Caspian Sea is being transported to Italy. The possible extension of the Southern Gas Corridor to the east (Trans Caspian pipeline, to Turkmenistan) in future is also being considered.

3. Providing with direct energy alternatives basically means the further increase of LNG (liquefied natural gas) import. Thus, the REPowerEU project was launched and the EU-U.S. joint task force was announced in March 2022.

The main EU importers of American LNG are Spain, France, Netherlands,

Italy, Greece, Poland, Portugal and Lithuania. Besides, the U.S. is the 2nd biggest solid fuel (mainly, coal) supplier of the EU: around 17% of the total import (Eurostat, 2020).

According to the European Commission's data, the U.S. LNG exports to the EU reached around 22 billion cubic meters (bcm) in 2021. It is planned to achieve the goal of 50 bcm of annual LNG import by 2030. Meanwhile, the volume of natural gas imported from Russia during the same period was 155 bcm (about 7 times exceeding LNG imports) (REPowerEU, 2022; EU-U.S. LNG Trade, 2022).

Here are the main directions of planned activities within the REPowerEU:

1. Diversifying gas supplies via LNG and pipeline imports from non-Russian suppliers;
2. Promoting renewable energy development;
3. Reducing the use of fossil fuels. Particularly, reducing annual gas consumption gradually by 30% by 2030 will be equal to 100 bcm annually. It is planned to remove around 155 bcm of fossil gas use: the volume of imported Russian natural gas in 2021 (REPowerEU, 2022).

Even a rough arithmetic calculation shows that the natural gas balance will still be slightly negative:

$50 \text{ bcm (LNG)} + 100 \text{ bcm (reduced consumption)} - 155 \text{ bcm (Russian natural gas import)} = 5 \text{ bcm}$

Meanwhile, it should be mentioned that the capacities of increased import via Southern Gas Corridor and from Norway and North Africa and renewable energy development, as well as possible necessity of seasonal consumption increase because of weather conditions in winters are not considered in the balance equation.

Conclusions

As it was discussed, the U.S. is conducting a comprehensive energy policy at both domestic and foreign levels. It particularly focuses on an overall assistance and contribution to energy security of international allies including the EU: a key economic and political partner of the U.S. with crucial energy security-related challenges.

Based on correlation coefficient calculation, the following main problems or “weak points” of the EU energy security can be distinguished: the most used energy is produced the less (in terms of use of relevant energy resources), the most dependence on the most used energy sources and the most dependence on the energy with the less capacities of local production.

There are 2 main aspects or dimensions of the problem of European energy security: the significant rate of total (general) external energy dependence (around 60%) and the high dependence on 1 particular external energy supplier by all types of fossil fuels (Russia).

The ongoing situation in Ukraine and Russian involvement have sharpened the urgency of further diversification of energy import and practicing affordable and efficient alternatives. Several EU member states (Baltic States, Finland, Poland and Bulgaria) have already cancelled the import of fossil fuels and electricity from Russia.

Taking into account the aforementioned, European energy security has got a special significance in the context of the U.S. external policy in general (not only energy policy). Based on grouping and systemization of the variety of policymaking activities initiated and accomplished by the U.S. to support European energy security, the following main directions of involvement can be suggested:

- a) State regulatory activities (including legislative, institutional and financial assistance, capacity building, etc.);
- b) Regional diversification of European energy supply (focusing on several target areas like the Caspian Sea basin, Eastern Mediterranean, North Africa, etc.);
- c) Intensification of LNG export to the EU and developing relevant infrastructure and terminals.

However, the possible positive impacts of LNG import increase and fossil fuel consumption decrease will not be achieved immediately, but gradually by 2030. Besides, the impossibility of nonstop and continuous pipeline transportation in order to meet the energy needs of at least 27 countries with a total population of around 450 million people is an essential point as well.

Therefore, a smooth transition and replacement is required to avoid negative consequences or even turbulences in the spheres of energy pricing, industrial production, transportation, etc.

References

- Austvik, O. G., 2018. Concepts of Geopolitics and Energy Security. *International Association for Energy Economics (IAEE)*, www.iaee.org/en/publications
- Cherp, A. (convening lead author et al), 2012. Energy and Security, chapter 5 <https://portal.research.lu.se/en/publications/energy-and-security>
- Countries of the Belt and Road Initiative. 2022. *Green Finance and Development Center* <https://greenfdc.org/countries-of-the-belt-and-road-initiative-bri/>
- Energy imports, net (% of energy use), <https://data.worldbank.org/indicator/EG.IMP.CON.S.ZS>
- Energy production and imports. 2020. *Eurostat* https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Energy_production_and_imports
- Energy Security. *International Energy Agency (IEA)*, <https://www.iea.org/topics/energy-security>
- Energy security in the EU's external policy. 2020. *In-depth analysis, European Parliamentary Research Service*. [https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/210517/EPRS_IDA\(2020\)649334_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/210517/EPRS_IDA(2020)649334_EN.pdf)
- Estimated number and diversity of supply sources, 2020. *European Union Agency for the Cooperation of Energy Regulators*, <https://aegis.acer.europa.eu/chest/dataitems/214/view>
- European Energy Security: Options for EU Natural Gas Diversification. 2020. *Congressional Research Service (CRS), Report for Congress* <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R42405/27>
- EU imports of energy products-recent developments. 2021. *Eurostat* https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU_imports_of_energy_products_-_recent_developments#Main_suppliers_of_natural_gas_and_petroleum_oils_to_the_EU

EU-U.S. LNG Trade, 2022. *European Commission*
https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/eu-us_lng_trade_folder.pdf

Jones M., Jones R., Woods M., Whitehead M., Dixon D., Hannah M., 2015. An Introduction to Political Geography: Space, Place and Politics. Routledge, 2nd edition.

Morningstar, R., Simonyi, A., Khakova, O., Markina, I., 2019. European Energy Security and Transatlantic Cooperation: A Current Assessment. *Atlantic Council Global Energy Center* www.atlanticcouncil.org

REPowerEU: Joint European action for more affordable, secure and sustainable energy. 2022. *European Commission press corner*
https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_1511

Shedding Light on Energy in the EU: a Guided Tour of Energy Statistics. 2021. *Eurostat*.

Yergin, D., 2006. Ensuring Energy Security. *Foreign Affairs*, 85 (2)
<https://users.metu.edu.tr/utuba/Yergin.pdf>

ՏԻԳՐԱՆ ՍԱՐԳՍՅԱՆ – Եվրոպական էներգետիկ անվտանգությունը ԱՄՆ արտաքին էներգետիկ քաղաքականության համատեքստում – Հոդվածում քննարկվում են եվրոպական էներգետիկ անվտանգության հիմնական ասպեկտները և ԱՄՆ ներգրավվածությունն ու հետաքրքրությունները: Ըստ այդմ, նախ ներկայացվում է էներգետիկ քաղաքականության և էներգետիկ անվտանգության համառոտ տեսական բնութագիրը՝ մի շարք սահմանումների ամփոփման և ընդհանրացման հիման վրա: Այնուհետև համապատասխան վիճակագրական տվյալների վերլուծությամբ տրվում են Եվրամիության էներգետիկ անվտանգության ապահովման հիմնական խնդիրները. վառելիքի և էներգիայի սեփական պաշարների բացակայությունը (հատկապես ածուղ պահանջարկի պայմաններում), ներմուծվող էներգետիկ ռեսուրսների գերակշռությունը սպառվող էներգիայի ընդհանուր կառուցվածքում (արտաքին էներգետիկ կախվածություն), սահմանափակ թվով արտաքին մատակարարողների բարձր տեսակարար կշիռը: Վերոնշյալ խնդիրների և մարտահրավերների համատեքստում բացահայտվում, խմբավորվում և վերլուծվում են Եվրոպայի էներգետիկ անվտանգության ապահովմանն ԱՄՆ-ի մասնակցության հիմնական առաջնահերթությունները և ուղիները՝ աջակցություն ԵՄ էներգետիկ ռեսուրսների ներկրման տարածաշրջանային շարունակական դիվերսիֆիկացմանը, այն է՝ օրենսդրական, ինստիտուցիոնալ և ֆինանսական աջակցություն, էներգետիկ այլընտրանքների տրամադրում (մասնավորապես՝ հեղուկացված բնական գազ) և այլն:

Բանալի բառեր – էներգետիկ անվտանգություն, եվրոպական էներգետիկ անվտանգություն, էներգետիկ քաղաքականություն, էներգետիկ կախվածություն, Եվրամիություն, ԱՄՆ

ТИГРАН САРГСЯН – Европейская энергетическая безопасность в контексте внешней энергетической политики США. – В статье рассматриваются основные аспекты европейской энергетической безопасности и участие и интересы США. Поэтому краткая теоретическая характеристика энергетической политики и энергетической безопасности представлена вначале путем суммирования и обобщения ряда теоретических определений. Далее на основе анализа соответствующих статистических данных и обобщения представлены основные проблемы

обеспечения энергетической безопасности Европейского Союза (ЕС): нехватка собственных топливно-энергетических ресурсов (особенно в условиях растущего спроса), преобладание импортных энергоресурсов. в общей структуре энергопотребления (внешняя энергозависимость) большая доля ограниченного числа внешних поставщиков энергии. В контексте вышеперечисленных проблем и вызовов выявляются, группируются и анализируются основные приоритеты и пути участия и вклада США в энергетическую безопасность Европы: поддержка дальнейшей региональной диверсификации энергетического импорта ЕС, законодательная, институциональная и финансовая поддержка, предоставление прямых альтернатив (в частности, сжиженного природного газа) и др.

Ключевые слова: *энергетическая безопасность, европейская энергетическая безопасность, энергетическая политика, энергозависимость, Европейский Союз (ЕС), США*

**ԱՄՆ ԷՆԵՐԳԵՏԻԿ ԴԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱՐՏԱՀՐԱՎԵՐՆԵՐԸ
ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ԷՆԵՐԳԵՏԻԿ ՇՈՒԿԱՆԵՐԻ ՎԵՐԱՓՈՒՄՄԱՆ
ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ (ՀԱՐԱՎԿՈՎԿԱՅԱՆ ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆ)***

ՎԱՀԵ ԴԱՎԹՅԱՆ, ՄԻԼՎԱ ԽԱԶԻԿՅԱՆ

Հոդվածում դիտարկվել են ԱՄՆ էներգետիկ դիվանագիտության առանցքային ասպեկտները արդի փուլում համաշխարհային էներգետիկ շուկայի վերափոխման համատեքստում: Ուսումնասիրվել են ԱՄՆ հիմնական ռազմավարական փաստաթղթերը, որոնցում արտացոլված են էներգետիկ անվտանգության և էներգետիկ ռազմավարության խնդիրները: Ժամանակակից քաղաքական և տնտեսական մարտահրավերների համատեքստում ներկայացվել են «էներգետիկ գերակայության» (Թրամփ) և «էներգետիկ անկախության» (Նիքսոն) հայեցակարգերի առանձնահատկությունները իրագործման տեսանկյունից: Դիտարկվել է ԱՄՆ էներգետիկ հաշվեկշռի կառուցվածքը, ինչը հնարավորություն է տվել որոշելու ածխաջրածնային պաշարների, հատկապես նավթամթերքի արտաքին մատակարարումներից կախվածության մակարդակը: Ածխաջրածինների շուկայում (բնական գազ և նավթ) ու վերականգնողական էներգետիկայի ոլորտում ԱՄՆ առաջնահերթություններն ուսումնասիրվել են կլիմայական օրակարգի (մասնավորապես՝ 2015 թ. Փարիզյան համաձայնագրի) դիտանկյունից: Հատուկ ուշադրություն է դարձվել ԱՄՆ-ից, մասնավորապես՝ դեպի եվրոպական շուկաներ հեղուկ բնական գազի արտահանման խնդիրներին: Բացահայտվել են ԱՄՆ էներգետիկ դիվանագիտության հիմնական ռիսկերն ու մարտահրավերները ուկրաինական հակամարտության, ինչպես նաև Ռուսաստանի հետ աշխարհաքաղաքական առճակատման համատեքստում: Դիտարկվել է ԱՄՆ էներգետիկ ռազմավարությունը Հարավային Կովկասում: Բացահայտվել են Հայաստանի, Վրաստանի և Ադրբեյջանի հետ ԱՄՆ էներգետիկ համագործակցության հիմնական առանձնահատկություններն աշխարհաքաղաքական մարտահրավերների ծիրում:

Բանալի բառեր - *ԱՄՆ, էներգետիկա, դիվանագիտություն, անվտանգություն, կլիմայական փոփոխություններ, Հարավային Կովկաս*

* Սույն հոդվածը ֆինանսավորվել է ԱՄՆ պետքարտուղարության դրամաշնորհի շրջանակում: Այստեղ արտահայտված են հեղինակների դիրքորոշումները, որոնց համընկումը ԱՄՆ պետքարտուղարության դիրքորոշումներին պարտադիր չէ:

This article was funded by a grant from the United States Department of State. The opinions, findings and conclusions stated herein are those of the authors and do not necessarily reflect those of the United States Department of State.

Ներածություն

Սառը պատերազմի ավարտից հետո ԱՄՆ-ն առավել մեծ ուշադրություն է դարձնում համաշխարհային էներգետիկ ռեսուրսների անարգել հասանելիությանը՝ էլնելով ազգային անվտանգության և տնտեսության կայուն գործունեության ապահովման անհրաժեշտությունից: Ռազմական և տնտեսական հզորության նոր համաշխարհային կենտրոնների ի հայտ գալն ապակայունացրել է ԱՄՆ-ի առաջնորդությունը բազմաթիվ ռազմավարական ոլորտներում: Ժամանակակից իրողություններում ԱՄՆ-ն աշխատում է վերականգնել քաղաքական, տնտեսական, ռազմական և այլ ոլորտներում իր հիմնարար առավելությունները: Մինչդեռ համաշխարհային տնտեսական իրավիճակը, որը բնութագրվում է սուղ էներգառեսուրսների հասանելիության համար աճող մրցակցությամբ, լայնածավալ կառուցվածքային փոփոխություններով, նոր ճգնաժամերով և համաշխարհային էներգետիկ շուկաներում գների անկայունությամբ, ազգային էներգետիկ կայուն քաղաքականությունների մշակումը դարձրել է ժամանակի հրամայական ողջ աշխարհում: ԱՄՆ էներգետիկ քաղաքականությունը զգալի փոփոխություններ է կրել վերջին տասնամյակների ընթացքում՝ պայմանավորված այնպիսի գործոններով, ինչպիսիք են համաշխարհային էներգետիկ համակարգի վերափոխումները, թերթաքարային հեղափոխությունը ԱՄՆ-ում, ԱՄՆ էներգետիկ հաշվեկշռի զգալի փոփոխությունները, համաշխարհային կլիմայական օրակարգը, վերականգնողական էներգիայի աղբյուրների ինտենսիվ զարգացումը և Ռուսաստանի ու Չինաստանի հետ աշխարհաքաղաքական առճակատման խորացումը: Այսօր ԱՄՆ էներգետիկ դիվանագիտության հիմնական մարտահրավերը արտաքին էներգետիկ ռազմավարության դիվերսիֆիկացումն է: Այս առումով Հարավային Կովկասն ունի առանձնահատուկ նշանակություն՝ որպես Կենտրոնական Ասիայից դեպի Եվրոպա նավթի և գազի մատակարարման տարանցիկ գոտի, որտեղ ԱՄՆ-ը ձգտում է նվազեցնել Ռուսաստանի մատակարարումներից կախվածությունը: Հոդվածը կառուցված է դեդուկտիվ սկզբունքով: Առաջին մասը վերաբերում է ներկա փուլում ԱՄՆ էներգետիկ դիվանագիտության խնդիրներին՝ համաշխարհային էներգետիկ անվտանգության ռիսկերի և մարտահրավերների պայմաններում: Աշխատության երկրորդ մասը անմիջականորեն նվիրված է Հարավային Կովկասում ԱՄՆ էներգետիկ դիվանագիտությանը:

Աշխատանքի հիմնական հետազոտական նպատակներն են՝ վերլուծել ԱՄՆ արտաքին էներգետիկ ռազմավարությունը՝ արտաքին քաղաքականությանը, միջազգային տնտեսական հարաբերություններին վերաբերվող և այլ ռազմավարական փաստաթղթերի ուսումնասիրության միջոցով, բացահայտել Հարավային Կովկասի էներգետիկ շուկաների և ենթակառուցվածքային էներգետիկ համակարգերի նշանա-

կությունը ԱՄՆ-ի՝ կասպից-սևծովյան մեգատարածաշրջանում էներգետիկ ռազմավարության շրջանակներում, և վերլուծել Հարավային Կովկասի երկրների էներգետիկայի զարգացման ծրագրերը՝ էներգետիկայի ոլորտում նրանց արտաքին ուղենիշները բացահայտելու նպատակով:

ԱՄՆ էներգետիկ դիվանագիտությունը նոր աշխարհաքաղաքական վերափոխումների համատեքստում

Այսօր վառելիքի ավանդական տեսակները, ինչպես նաև միջուկային էներգիան առանցքային տեղ են զբաղեցնում ԱՄՆ էներգետիկ հաշվեկշռում: Այս փաստը ստիպում է մեծ ուշադրություն դարձնել վերականգնվող էներգետիկայի զարգացմանը և խթանել մթնոլորտում ածխաթթու գազի արտանետումները նվազեցնելու գլոբալ քաղաքականությունը՝ համաձայն 2015 թ. Փարիզյան համաձայնագրի: ԱՄՆ-ն Չինաստանից հետո էներգիայի սպառման և արտադրության ծավալներով երկրորդ երկիրն է: Թերթաքարային բումի շնորհիվ ԱՄՆ-ն դարձել է էներգակիրների մեծ մասի առաջատար արտահանողն աշխարհում: Բնական պաշարների արդյունահանման նոր տեխնոլոգիաները նպաստել են նավթի և բնական գազի արդյունահանման ծավալների զգալի աճին: Ներկայումս ԱՄՆ-ն հեղուկ բնական գազի զուտ արտահանող է: ԱՄՆ-ում նավթի և գազի արդյունահանման ծավալների արագ աճը 2014 թ. հանգեցրեց վառելիքի գների կաթվածահարմանը և նպաստեց Նավթ արտահանող երկրների կազմակերպության (ՕՊԵԿ) և Ռուսաստանի համագործակցությանը՝ նավթի համաշխարհային գները կայունացնելու նպատակով արդյունահանումը կառավարելու հարցում:

Աժուխը, որը ԱՄՆ-ում հիմնականում օգտագործվում էր էլեկտրաէներգիայի արտադրության համար, 2019 թ. ապահովել է էլեկտրաէներգիայի արտադրության 23%-ը, մինչդեռ 2007 թ.-ից ածխի ընդհանուր սպառումը բնական գազի և վերականգնողական էներգետիկայի հետ աճող մրցակցության պայմաններում նվազել է 48%-ով¹: Վերջին տարիներին ԱՄՆ-ում արագորեն զարգանում է վերականգնողական էներգետիկան՝ շնորհիվ պետական աջակցության քաղաքականության, մինչդեռ միջուկային էներգետիկայի ոլորտում կան զգալի մարտահրավերներ՝ պայմանավորված շահագործումից դուրս եկող ռեակտորների քանակի աճով:

Մոլորակի բնակչության 5%-ից էլ պակաս բնակչություն ունեցող ԱՄՆ-ն արտադրում է համաշխարհային ՀՆԱ-ի ավելի քան 20%-ը և սպառում է աշխարհում արտադրված ողջ նավթի մոտ 24%-ը (ԱՄՆ-ում սեփական նավթի ապացուցված պաշարները կազմում են նավթի հա-

¹ See U.S. Energy in the 21st Century: A Primer. Congressional Research Service. March 16, 2021. URL: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R46723>

մաշխարհային պաշարների 2,5%-ը՝ զբաղեցնելով 11-րդ տեղն աշխարհում), բնական գազի 22%-ը (ապացուցված պաշարների 3%-ը, 6-րդ տեղը) և ածխի գրեթե 20%-ը (ապացուցված պաշարների 27%-ը, 1-ին տեղը): Աշխարհում արտադրվող ողջ առաջնային էներգիայի սպառման գրեթե 22%-ը բաժին է ընկնում ԱՄՆ-ին²: Բ. Օբամայի նախագահության օրոք պետական էներգետիկ քաղաքականության հիմնական շեշտը դրվել է վերականգնողական էներգետիկայի զարգացման վրա: Մյուս կողմից՝ բացասական էր ընկալվում թերթաքարային հանքարդյունահանման զարգացումը: Դ. Թրամփի՝ նախագահ ընտրվելուց հետո ԱՄՆ-ի էներգետիկ քաղաքականության տրամաբանությունը զգալի փոփոխություններ կրեց: Բավական է դիտարկել «Առաջին հերթին՝ Ամերիկան. էներգետիկայի պլանը» («America First Energy Plan») համոզվելու համար, որ ԱՄՆ էներգետիկ ռազմավարությունը հիմնված է բացառապես էներգիայի ավանդական աղբյուրների, մասնավորապես թերթաքարային պաշարների և ածուխի ոլորտների զարգացման վրա: Այս առումով Փարիզյան կլիմայի համաձայնագրից ԱՄՆ-ի դուրս գալը վկայում է ամերիկյան նախագահի՝ իր ռազմավարության ճիշտ լինելու խորին համոզմունքի մասին: ԱՄՆ թերթաքարային պաշարները գնահատվում են 50 մլրդ ԱՄՆ դոլար, և ճանապարհների, դպրոցների ու հանրային ենթակառուցվածքների վերականգնումը Թրամփը կապում էր թերթաքարային էներգետիկայի զարգացման հետ: «էներգետիկայի պլանը» ենթադրում էր առկա ռեսուրսների առավելագույն օգտագործում՝ ներմուծումը նվազեցնելու, արտահանումը բարելավելու և, հետևաբար, ներքին ցածր գներ ունենալու համար: Ջ. Բայդենի օրոք ԱՄՆ «էներգետիկ կուրսը» զգալիորեն փոփվել է. Վաշինգտոնը նորից միացել է Փարիզյան համաձայնագրին, և նախագահը հայտարարել է «կանաչ» էներգետիկային համապարփակ աջակցության մասին՝ կայուն և ապակարբոնացված էներգետիկայի զարգացում ապահովելու նպատակով:

«Թերթաքարային հեղափոխությունը» և ռեսուրսների առատությունը ԱՄՆ-ում կարող են թյուրըմբռնում առաջացնել, թե ամերիկյան տնտեսության ինքնաբավության շնորհիվ Միացյալ Նահանգները կարող է իրեն թույլ տալ մեկուսացված լինել համաշխարհային էներգետիկ շուկայից: Այնուամենայնիվ, էներգետիկ շուկաները և էներգակիրների համաշխարհային գները զգալի ազդեցություն ունեն ԱՄՆ տնտեսության վրա: ՕՊԵԿ-ը վճռորոշ դեր է խաղում նավթամթերքի գների սահմանման գործում, ինչը լուրջ խնդիրներ է ստեղծում ԱՄՆ էներգետիկ ոլորտի համար և դրդում է ԱՄՆ իշխանություններին մշակելու մեխանիզմներ՝ համաշխարհային տնտեսությունում նավթի գները ընդունելի մակարդակում պահելու համար: Մեր օրերում, ուկրաինական

² Sté u Davtyan V. (2018). New World Energy Order: The Obstacles to the Golden Age of American Energy Dominance. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 8(4), p. 157-168:

հակամարտությամբ պայմանավորված, նավթի գների կտրուկ աճի համատեքստում, ռուսական նավթի գների վերին շերտը սահմանելու համար ԱՄՆ-ն առաջարկում է մշակել մեխանիզմ (մոտ 60 ԱՄՆ դոլար մեկ բարելի դիմաց): Հաշվի առնելով նավթի ժամանակակից շուկայի կոնյունկտուրան՝ դա կարող է բախվել բազմաթիվ խնդիրների, որոնցից առաջնայինը 2016 թ. կնքված «ՕՊԵԿ+» գործարքն է՝ գները բարձր պահելու համար նավթ արդյունահանող երկրներին քվոտաներ հատկացնելու վերաբերյալ:

Էներգետիկ դիվանագիտությունը կենտրոնական դեր է խաղում ԱՄՆ արտաքին քաղաքականության մեջ: Որպես նավթի և գազի արտադրանքի խոշոր արտահանող՝ ԱՄՆ-ն փոխել է իր էներգետիկ քաղաքականության հիմնական մոտեցումը՝ սակավությունից անցում դեպի էներգակիրների առատությունից առավելագույն օգուտ ստանալը³: Այնուամենայնիվ, էներգետիկ անվտանգությունն ու էներգետիկ անկախությունը մնում են առաջնահերթ ուղղություններ ԱՄՆ էներգետիկ քաղաքականության մեջ: Թրամփի օրոք ընդունվել էր «էներգետիկ գերակայության» հայեցակարգը, որն արտացոլված էր 2017 թ. «Ազգային անվտանգության ռազմավարությունում»: «էներգետիկ գերակայությունը» շատ ավելի հին և մնայուն՝ «էներգետիկ անկախության» հայեցակարգի տրամաբանական ընդլայնումն է, որն առաջին անգամ կիրառվել էր ԱՄՆ նախագահ Նիքսոնի օրոք⁴: «էներգետիկ գերակայության» հայեցակարգով համաշխարհային էներգետիկ համակարգում ԱՄՆ-ն դիտարկվում է որպես առաջատար արտադրող, սպառող և նորարար: Այն նպատակ ունի խթանել Միացյալ Նահանգների բարգավաճումը էներգետիկայի ապահով զարգացման համար խոչընդոտները նվազեցնելու, արտահանումը խթանելու, էներգիայի աղբյուրները, մատակարարման ուղիները դիվերսիֆիկացնելու, էներգետիկ անվտանգությունն ապահովելու, էներգիայի համընդհանուր հասանելիությունն ու էներգիայի ոլորտում ԱՄՆ-ի տեխնոլոգիական առաջընթացը խթանելու միջոցով:

2020 թ. Թրամփի օրոք, Միացյալ Նահանգները, լինելով երկրորդ ամենաշատ ջերմոցային գազեր արտանետողը աշխարհում, դուրս եկավ Փարիզյան համաձայնագրից, ինչը նշանակում էր վերադարձ ավանդական էներգետիկ քաղաքականությանը: «Առաջին հերթին՝ Ամերիկան» կողմնորոշումը որդեգրած ավանդական էներգետիկ քաղաքականությունը նպատակ ուներ խթանել ածխաջրածինների և միջուկային էներգետիկայի արդյունաբերությունը, ամրապնդել էներգետիկ անկախությունը և խրախուսել էներգակիրների արտահանումը՝ միաժամանակ նվազեցնելով վերականգնվող էներգետիկային աջակցությունը:

³ St' u Energy Policies of IEA Countries. United States. 2019 Review. September 2019. URL: <https://www.iea.org/reports/energy-policies-of-iea-countries-united-states-2019-review>

⁴ St' u **Ladislav S., Tsafos N.** (2020). Race to the Top. The Case for a New U.S. International Energy Policy. *Center For Strategic and International Studies*. URL: <https://www.csis.org/analysis/race-top-case-new-us-international-energy-policy>

նր⁵: Չնայած այն հանգամանքին, որ ԱՄՆ-ի լիովին հրաժարվելը Փարիզյան համաձայնագրից կարող էր տևել մի քանի տարի, այն զգալի ազդեցություն ունեցավ քիչ արտանետումներով էներգետիկայի ոլորտներում ներդրումների հանդեպ համաշխարհային վստահության վրա: Ակնհայտ է, որ կլիմայական օրակարգը ԱՄՆ-ում դարձել է հանրապետականների և դեմոկրատների միջև մշտական քաղաքական առճակատման առիթ:

Այսպես, նախագահ դառնալու առաջին իսկ օրը Բայդենը հայտարարեց ԱՄՆ-ի Փարիզյան համաձայնագրին կրկին միանալու մասին: Բայդեն-Ջարիսի վարչակազմը կլիմայական օրակարգը հայտարարել է ԱՄՆ-ի անմիջական առաջնահերթություն՝ նպատակ ունենալով 2050 թվականին հասնել զուտ զրոյական արտանետումների: «Ազգային անվտանգության ռազմավարության միջանկյալ ուղեցույցում» (2021 թ.) մաքուր էներգետիկայի վերափոխումը համարվում է Միացյալ Նահանգների տնտեսական վերականգնման կենտրոնական հենասյուն՝ խթանելով ինչպես ներքին բարգավաճումը, այնպես էլ ԱՄՆ-ի՝ որպես կլիմայական օրակարգի առաջատարի և առաջնորդի նկատմամբ միջազգային վստահության աճը⁶: Այսպիսով, ԱՄՆ-ի արդի պետական էներգետիկ քաղաքականությունը կառուցված է կլիմայական օրակարգի շուրջ և նպատակ է հետապնդում միջազգային ասպարեզում խթանել այդ օրակարգը՝ վերականգնողական էներգետիկայի զարգացման ծրագրերի իրականացման և կանաչ ենթակառուցվածքներում ներդրումների միջոցով:

Բնապահպանական առաջնահերթությունն ԱՄՆ-ի էներգետիկ քաղաքականության մեջ արտացոլված է նաև «Միացյալ Նահանգների երկարաժամկետ ռազմավարության» մեջ: ԱՄՆ-ն ձգտում է հավակնոտ նպատակի՝ 2030 թվականին նվազեցնելու ջերմոցային գազերի զուտ արտանետումները 50-52%-ով՝ 2005 թ. մակարդակի համեմատությամբ, և հասնելու զրոյական արտանետումներով տնտեսության ոչ ուշ, քան 2050 թվականին⁷: Միննույն ժամանակ ԱՄՆ այժմյան էներգետիկ քաղաքականությունը համապատասխանում է ՄԱԿ-ի Կայուն զարգացման ծրագրի նպատակներին, մասնավորապես՝ յոթերորդ գլոբալ նպատակին, այն է՝ ապահովել մատչելի, հուսալի և էկոլոգիապես կայուն էներգիայի աղբյուրներ: ԱՄՆ-ն, դիրքավորվելով որպես կլիմայական օրակարգի համաշխարհային առաջատար, խթանում է Փարիզյան համաձայնագրի շրջանակներում «Ազգային մակարդակով սահ-

⁵ Տե՛ս Hongyuan Yu (2018). The U.S. Withdrawal From the Paris Agreement: Challenges and Opportunities for China. *China Quarterly of International Strategic Studies*. 04:02, p. 281-300. DOI: <https://doi.org/10.1142/S2377740018500100>

⁶ Տե՛ս Renewing America's Advantages. Interim National Security Strategic Guidance. March 2021. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2021/03/NSC-1v2.pdf>

⁷ Տե՛ս The Long-Term Strategy of the United States. Pathways To Net-Zero Greenhouse Gas Emissions By 2050. November 2021. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2021/10/US-Long-Term-Strategy.pdf>

մանված գործողությունների/ներդրումների» (Nationally Determined Contributions, NDC) ընդունումն այլ խոշոր տնտեսությունների կողմից մինչև 2030 թ.՝ գլոբալ կլիմայական առաջընթացն արագացնելու և գլոբալ միջին ջերմաստիճանային աճը 1,5°C-ի սահմաններում ապահովելու նպատակով: Այսպիսով, ԱՄՆ-ն մտադիր է բնապահպանական նոր նորմերի և կանոնների ձևավորման միջոցով ամրապնդել իր անվերապահ գերակայությունն աշխարհում: Ըստ երևույթին, առաջիկա տարիներին և, հնարավոր է, նույնիսկ տասնամյակներում կլիմայական օրակարգը կմնա ԱՄՆ արտաքին քաղաքականության գլխավոր թեմաներից և գործիքներից մեկը:

ԱՄՆ-ի կողմից կլիմայական օրակարգի գլոբալ խթանումն ունի աշխարհաքաղաքական զգալի նշանակություն գործընկեր երկրների էներգետիկ ինքնիշխանության ամրապնդման համար: Էներգետիկական ընդհանուր առմամբ նշանակալի դեր է խաղում թիրախ երկրներում ամերիկյան ազդեցության ոլորտների ընդլայնման և աշխարհաքաղաքական մրցակիցների դիրքերի թուլացման գործում: Համապատասխանաբար՝ ամերիկյան էներգետիկ դիվանագիտության առաջնահերթություններից է Ռուսաստանի և Չինաստանի էներգետիկ դիվանագիտության լծակների թուլացումը արտաքին հարթակներում:

Միջազգային ասպարեզում ամերիկյան էներգետիկ դիվանագիտությունը դրսևորվում է կառավարական տարբեր մակարդակներում մասնավոր և պետական հատվածների ակտիվ ներգրավմամբ: ԱՄՆ-ի միջազգային էներգետիկ քաղաքականությունն իրականացվում է Պետքարտուղարության էներգետիկ ռեսուրսների բյուրոյի (Bureau of Energy Resources (ENR)) միջոցով: Ի սկզբանե այն նախագծված էր որպես «Համաշխարհային թերթաքարային գազի նախաձեռնություն» (Global Shale Gas Initiative)՝ այդ գազի ոլորտը խթանելու համար⁸: Նախաձեռնության օրակարգը ժամանակի ընթացքում ընդլայնվեց, և ամերիկյան էներգետիկ դիվանագիտության համար այն դարձավ առանցքային կառավարական կառույց: ENR-ի նպատակն է խթանել ԱՄՆ-ի առաջնորդությունը գլոբալ էներգետիկ հարցերում, ինչպիսիք են կլիմայական օրակարգը և Միացյալ Նահանգների, նրա դաշնակիցների ու գործընկերների համար էներգետիկ անվտանգությունը: ENR-ը գործում է տարբեր տարածաշրջաններում՝ ապահովելով գործընկեր երկրների էներգետիկ համակարգերի կայուն ու անվտանգ զարգացումը և էներգիայի հասանելիություն զարգացող երկրներում, ինչպես նաև դիվանագիտական միջոցներով պաշտպանում է Ամերիկայի աշխարհաքաղաքական շահերը համաշխարհային էներգետիկայի ոլորտում: Էներգետիկայի դեպարտամենտը (DOE), որը կառավարում է ԱՄՆ-ի միջուկային ենթակառուցվածքը և

⁸ Տե՛ս **Boersma T., Johnson C.** (2018). U.S. Energy Diplomacy. *Columbia SIPA. Center On Global Energy Policy*. URL: <https://energypolicy.columbia.edu/sites/default/files/pictures/CGEPUSEnergyDiplomacy218.pdf>

ձևավորում է էներգետիկ անվտանգության ապահովման քաղաքականությունը, համակարգում է նաև ԱՄՆ արտաքին էներգետիկ քաղաքականությունն իր Արտաքին գործերի գրասենյակի միջոցով: Վերջինս համակարգում է միջազգային և ազգային էներգետիկ քաղաքականության նպատակները և համագործակցում այլ պետությունների ու միջազգային կազմակերպությունների հետ: Մինևույն ժամանակ Արտաքին գործերի գրասենյակը նպատակ ունի ավելացնել ԱՄՆ-ից էներգակիրների արտահանման ծավալները և խթանել ԱՄՆ էներգետիկ արդյունաբերության մրցունակությունն աշխարհում:

ԱՄՆ արտաքին էներգետիկ քաղաքականությունը հիմնականում ձևավորվում է խոշոր էներգետիկ ընկերությունների ազդեցության ներքո, որոնք ձգտում են ընդլայնել իրենց մուտքը նավթի և գազի համաշխարհային շուկայում, ինչը կարող է զգալիորեն ամրապնդել նրանց առաջատար դիրքերը ռեսուրսների անվտանգության առումով: ԱՄՆ-ի ներգրավվածությունը միջազգային կազմակերպություններում, ինչպիսիք են՝ Միջազգային էներգետիկ գործակալությունը (IEA), Վերականգնվող էներգետիկայի միջազգային գործակալությունը (IRENA), և միջկառավարական քաղաքական կազմավորումներում, օրինակ՝ Մեծ յոթնյակը (G7), նույնպես կարևոր դեր է խաղում միջազգային սպարեզում ԱՄՆ-ի էներգետիկ շահերի առաջխաղացման համար:

Իր հերթին, ԱՄՆ Միջազգային զարգացման գործակալությունը (USAID) ևս ակտիվորեն ներգրավված է ամբողջ աշխարհում ամերիկյան էներգետիկ առաջնահերթությունները խթանելու գործում: ԱՄՆ ՄԶԳ-ն վերականգնողական էներգետիկայի զարգացման ոլորտում մի շարք ծրագրեր է իրականացնում, որոնք նպաստում են վերականգնողական էներգետիկայի արտադրության տեղակայմանը, ֆինանսավորմանը և ցանցային ինտեգրմանը: 2010-2019 թթ. ԱՄՆ ՄԶԳ էներգետիկ ծրագրերի շնորհիվ վերականգնվող էներգետիկայի ավելի քան 162,000 ՄՎտ հզորության նախագծեր են իրականացվել 20 երկրներում⁹:

Համաձայն ԱՄՆ ՄԶԳ-ի 2022-2030 թթ. կլիմայական ռազմավարության՝ գործակալությունը նախատեսում է կրճատել առնվազն 80 երկրներում ջերմոցային գազերի արտանետումները: Ծրագրված է մինչև 2030 թվականը արտանետումները կրճատել 45%-ով՝ 2010 թ. համեմատ¹⁰: ԱՄՆ ՄԶԳ-ն շարունակում է աջակցել վերականգնվող էներգետիկայի տեխնոլոգիաների ներդրմանը և ինտեգրմանը: Բացի այդ, ԱՄՆ ՄԶԳ-ն ներգրավված է բազմաթիվ ծրագրերում, որոնք ուղղված են էներգետիկայի ոլորտում կոմունալ ծառայությունների արդյունավետությանը, իրավական դաշտի կարգավորմանը և էներգաարդյունավետության բարելավմանը ողջ աշխարհում:

⁹ See u Renewable Energy // USAID. URL: <https://www.usaid.gov/climate/renewable-energy>

¹⁰ See u USAID Climate Strategy 2022-2030. April 2022. URL: <https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/USAID-Climate-Strategy-2022-2030.pdf>

ԱՄՆ-ի կողմից կլիմայական օրակարգի խթանումն օգտագործվում է նաև որպես գործիք Ռուսաստանի և Չինաստանի դեմ աշխարհաքաղաքական մրցակցությունում: Համաձայն Բայդենի նախընտրական քարտզարշավի կլիմայական մանիֆեստի՝ կլիմայական օրակարգն օգտագործվելու է խաթարելու ԱՄՆ-ի համաշխարհային մրցակիցների ռազմավարական էներգետիկ նախագծերը՝ վճարներ կամ քվոտաներ սահմանելով աղտոտող երկրների համար¹¹: Մասնավորապես, ջանքերն ուղղված են լինելու չինական «Մեկ գոտի, մեկ ճանապարհ» մեծածավալ նախագծի՝ որպես չինական «փափուկ ուժի» հիմնարար գործիքի դեմ՝ նախաձեռնության մեջ ներգրավված երկրներում քիչ արտանետումներով էներգետիկայի ճյուղերում ներդրումներ կատարելու միջոցով՝ այդ երկրների էներգետիկ համակարգերը էներգիայի պահանջարկի նկատմամբ ավելի դիվերսիֆիկացված, անկախ և ճկուն դարձնելու համար: Միևնույն ժամանակ, մինչ ԱՄՆ-ն ջանքեր է գործադրում էկոլոգիապես մաքուր նորարարությունների ոլորտում համաշխարհային առաջատարը լինելու համար, Չինաստանը կրկնապատկում է նոր տեխնոլոգիաների արտադրությունը՝ սկսած արևային մարտկոցներից մինչև էլեկտրական մեքենաներ, և հավակնում է քիչ արտանետումներ ապահովող տեխնոլոգիաների արտադրության մեջ դառնալու առաջատար¹²:

ԱՄՆ-ն գազի մատակարարումների կայուն դիվերսիֆիկացման գործում դիրքավորվում է որպես եվրոպական տարածաշրջանի և ԵՄ ազդեցության գոտում գտնվող այլ երկրների հիմնական գործընկեր՝ նպաստելով բնական գազի նկատմամբ պահանջարկի կրճատմանը և ներդրումներին «կանաչ» տեխնոլոգիաներում¹³: Այսպես, համաձայն 2019 թ. Եվրոպական էներգետիկ անվտանգության և դիվերսիֆիկացման ակտի՝ ԱՄՆ-ն իր արտաքին քաղաքականությամբ ձգտում է աջակցելու «եվրոպական երկրներին՝ նվազեցնելու այն երկրների էներգառեսուրսներից կախվածությունը, որոնք օգտագործում են էներգետիկ կախվածությունը անհարկի քաղաքական ազդեցություն ունենալու համար, որոնցից է Ռուսաստանի Դաշնությունը, որն օգտագործում է բնական գազը այլ երկրներին հարկադրելու, ահաբեկելու և ներգործելու համար»¹⁴:

Հարկ է նաև նշել, որ ներկայումս հեղուկ բնական գազի շուկան զարգանում է արագ տեմպերով (տարեկան պահանջարկի աճը կազ-

¹¹ St' u The Biden Plan for a Clean Energy Revolution and Environmental Justice. URL: <https://joebiden.com/climate-plan/>

¹² St' u **Ladislav S., Tsafos N.** (2019). Energy Spheres of Influence. *Center for Strategic and International Studies*. URL: <https://www.csis.org/analysis/energy-spheres-influence>

¹³ St' u Joint Statement by President Biden and President von der Leyen on European Energy Security. June 27, 2022. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2022/06/27/joint-statement-by-president-biden-and-president-von-der-leyen-on-european-energy-security/>

¹⁴ St' u H.R.1453-European Energy Security and Diversification Act of 2019. URL: <https://www.congress.gov/bill/116th-congress/house-bill/1453?q=%7B%22search%22%3A%5B%22H.+R.+83%22%5D%7D>

մում է 3-4%), և ԱՄՆ-ի նպատակներից է այդ գործընթացում տեղ գրա-
ղեցնելը: 2022 թ. առաջին կիսամյակում ԱՄՆ-ն դարձել է հեղուկ բնա-
կան գազի ամենամեծ արտահանողն աշխարհում: 2022 թ. հուլիսի
դրությամբ՝ ԱՄՆ-ի բնական գազի հեղուկացման հզորությունները
կազմել են միջինը 322.8 մլն մ³/օր՝ 393.6 մլն մ³/օր կարճաժամկետ առա-
վելագույն հզորությամբ:

Այս միտումը սկիզբ առավ հատկապես Դ. Թրամփի օրոք, ով իր
նախագահության հենց սկզբում հայտարարեց ամերիկյան էներգետիկ
գերակայության «ոսկե դարաշրջանի» սկզբնավորման մասին: Պարզ է,
որ դրան կարելի է հասնել առաջին հերթին ամերիկյան հեղուկ բնա-
կան գազի արտահանումը խթանելով, քանի որ Վաշինգտոնը բավա-
կանին սթափ է գնահատում գազի աճող պահանջարկը, որը 2050 թ.
ակնհայտորեն դառնալու է աշխարհում ամենապահանջված վառելի-
քը: Հետևաբար, կարևոր է կայուն տեղ գրավել այս շուկայում ինչպես
զուտ տնտեսական, այնպես էլ աշխարհաքաղաքական նպատակնե-
րով՝ ձևավորելով հիմնական մատակարարների հետ արդյունավետ
մրցակցության գործիքներ: Խոսքն առաջին հերթին Ռուսաստանի մա-
սին է, որը, լինելով գազատարներով բնական գազի մատակարար, «-
Յամալ ՀԲԳ»-ի (Ямал СПГ) գործարկումից հետո հավակնում է ավե-
լացնել իր մասնաբաժինը նաև հեղուկ բնական գազի շուկայում: Այս
մրցակցությունը հիմնականում ընթանալու է երկու կարևոր՝ եվրոպա-
կան և չինական շուկաներում գերիշխելու նպատակով: Առաջինում
շարունակվում է բնական գազի արդյունահանման ծավալների
կրճատման քաղաքականությունը, երկրորդում՝ գազի, այդ թվում՝ հե-
ղուկ բնական գազի սպառման արագընթաց աճը (մինչև 2030 թ. բնա-
կան գազի պահանջարկը Չինաստանում կհասնի 800 մլրդ մ³ -ի):

Սակայն ինչպես եվրոպական, այնպես էլ չինական շուկայում ամե-
րիկյան հեղուկ բնական գազը կարճաժամկետ և միջնաժամկետ հեռան-
կարում չունի մրցունակ լինելու հնարավորություն: Դրա պատճառները
օբյեկտիվ են և պայմանավորված են ոչ այնքան ամերիկյան հեղուկ բնա-
կան գազի բարձր գներով, որքան տրանսպորտային և լոգիստիկ բա-
ղադրիչով. եվրոպական շուկայում ամերիկյան հեղուկ բնական գազի
գնի կառուցվածքում բեռնափոխադրումների սակագները կազմում են
մոտ 30%: Հաշվի առնելով այս խնդիրը՝ հանուն շուկաների պայքարը
շարունակելու համար Վաշինգտոնը ստիպված է կիրառել երկու մեթոդ՝
դեմպինգ և սեփական շահերի առաջնություն իր սատելիտների միջոցով:
Այսպես, եթե դեմպինգը չափազանց թանկ է և կարող է կիրառվել միայն
ընտրովի՝ հիմնականում փոքր տնտեսությունների նկատմամբ (ինչպես
2017 թ. արվեց Լեհաստանի դեպքում), ապա սատելիտների օգտագոր-
ծումը բավականին խոստումնալից է: Եվ ոչ միայն աշխարհաքաղաքա-
կան, այլև կոմերցիոն տեսանկյունից: 2018 թ. դեկտեմբերին Կատարի
դուրս գալը ՕՊԵԿ-ից և Դոհայի՝ հեղուկ բնական գազի արտադրության

և արտահանման վրա կենտրոնանալու մտադրության մասին հայտարարությունները, ինչպես նաև ամերիկյան ենթակառուցվածքներում 20 մլրդ ԱՄՆ դոլար ներդրումներ կատարելու պլանները ցույց տվեցին, որ Կատարը և ԱՄՆ-ն կարող են ստեղծել «հեղուկ բնական գազի կարտել»։ Խթանելով Կատարի մուտքը եվրոպական շուկա՝ Վաշինգտոնն անմիջապես լուծում է երկու խնդիր. նախ՝ ստեղծում է հակակշիռ Մոսկվային (այսօր ռուսական «Գազպրոմը» ապահովում է Եվրոպայի ընդհանուր պահանջարկի մինչև 40%-ը), երկրորդ՝ Վաշինգտոնն ընդգծում է, որ երախտապարտ կլինի Դոհային խոստացված ներդրումների համար, որոնց կարիքը, ի դեպ, այժմ սուր է ԱՄՆ-ի համար՝ հաշվի առնելով ենթակառուցվածքների, մասնավորապես՝ էներգետիկ ենթակառուցվածքների արժեզրկումը։ Այս քաղաքականությունը մեծ մասամբ կրկնում է 1985 թ. իրողությունները, երբ խորհրդային տնտեսությանը հարվածելու համար Վաշինգտոնը Սաուդյան Արաբիային դրդեց գրեթե կրկնապատկելու նավթի արդյունահանումը, ինչն ինքնաբերաբար հանգեցրեց գների անկման. բարելի դիմաց 30 ԱՄՆ դոլարից այն իջավ մինչև 10 ԱՄՆ դոլարի։ Արդյունքում խորհրդային նավթարդյունաբերությունը հայտնվեց ծայրահեղ ծանր վիճակում, և ԱՄՆ-ն հնարավորություն ստացավ ներկրելու ավելի էժան նավթամթերք։

Ռուս-ուկրաինական հակամարտության և ԵՄ-ի՝ ռուսական գազի ներկրումը շարունակելու դժկամության պայմաններում Միացյալ Նահանգները հայտարարում է ԵՄ շուկան լրացուցիչ հեղուկ բնական գազի ծավալներով (առնվազն 15 մլրդ մ³ 2022 թ.) ապահովելու մասին։ 2022 թ. առաջին եռամսյակում ԱՄՆ-ի հեղուկ բնական գազի արտահանման ընդհանուր ծավալների ավելի քան 60%-ը բաժին է ընկել Եվրոպային՝ 2021 թ. վերջին եռամսյակի ընդամենը 37%-ի փոխարեն¹⁵։ ԱՄՆ-ն դեպի Եվրոպա հեղուկ գազի արտահանումը դիտարկում է որպես Ռուսաստանի հետ բանակցությունների լծակ, որը թույլ է տալիս թուլացնել նրա դիրքերը եվրոպական շուկայում։ Այսպես, ուկրաինական ճգնաժամի պայմաններում զգալիորեն արագացել են ԵՄ-ի համար «էներգետիկ անձրևանոցի» ստեղծման, ինչպես նաև Եվրոպայում Ռուսաստանի էներգետիկ դիվանագիտության դիրքերի թուլացման գործընթացները։ ԱՄՆ-ի մրցակից երկրների տնտեսությունների վրա ազդելու ևս մի լծակ է նավթի և գազի խոշոր արտադրողների, այդ թվում՝ Իրանի, Ռուսաստանի և Վենեսուելայի դեմ ընդլայնվող պատժամիջոցների ռեժիմների կիրառումը։

Այսպիսով, ԱՄՆ արտաքին էներգետիկ քաղաքականությունը նպատակաուղղված է առաջատար դիրքերը համաշխարհային էներգետիկ շուկայում պահպանելուն, ինչն իր հերթին օգնում է պահպանելու

¹⁵ Sté u **Ravikumar, A.P., Bazilian, M., Webber, M.E.** (2022). The US role in securing the European Union's near-term natural gas supply. *Nat Energy*, 7, p. 465–467. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41560-022-01054-1>

լիբերալ աշխարհակարգը պետական և ոչ պետական քաղաքական դերակատարներից բխող մարտահրավերների պայմաններում: ԱՄՆ-ն, ինչպես այլ գլոբալ դերակատարներն ու էներգակիրների խոշոր արտադրողները, ցանկանում է ձեռք բերել որոշակի աշխարհաքաղաքական առավելություններ իր էներգետիկ ռեսուրսների արդյունահանման և ճկուն էներգետիկ դիվանագիտության շնորհիվ՝ համատեղելով պետական, հանրային և մասնավոր հատվածների ջանքերը: Ամերիկյան էներգետիկ դիվանագիտությունը նպատակ ունի թուլացնել իր հիմնական մրցակիցների դիրքերը էներգետիկ շուկաներում՝ ցանկանալով ազդեցություն գործել այդ շուկաների վրա և ապահովել գործընկեր երկրների էներգետիկ անվտանգությունն ու անկախությունը: ԱՄՆ-ի կողմից միջազգային կլիմայական օրակարգի խթանումը դառնում է ամերիկյան «փափուկ ուժի» արդյունավետ գործիք՝ ԱՄՆ-ն դիրքավորելով որպես միջազգային քաղաքական օրակարգը համակարգող առաջատար երկիր:

Այնուամենայնիվ, այսօր ԱՄՆ էներգետիկ դիվանագիտությունը բախվում է զգալի խոչընդոտների՝ կապված առաջին հերթին ուկրաինական հակամարտության հետ, ինչն էական փոփոխություններ է առաջ բերում համաաշխարհային էներգետիկ շուկայում: Մասնավորապես, ռուսական էներգակիրների մատակարարումների սահմանափակումը Եվրոպայում առաջնային է դարձնում եվրոպական էներգետիկ համակարգի դիվերսիֆիկացման անհրաժեշտությունը, սեփական արտադրական հզորությունների զարգացումը, ինչպես նաև մատակարարման նոր ուղիների որոնումը: Այս ամենը հնարավորություն է ստեղծում եվրոպական շուկայում ԱՄՆ-ի՝ որպես հեղուկ գազի առանցքային մատակարարի դիրքերի ամրապնդման համար աշխարհում տարեկան պահանջարկի 4% աճի պայմաններում: Միևնույն ժամանակ, կարևոր է ընդգծել, որ Մոսկվան հաշվի է առնում նաև նման սցենար. Ռուսաստանի էներգետիկ անվտանգության դրկտրինում նշվում է հեղուկ բնական գազի համաաշխարհային շուկայում ինտեգրվելու կարևորությունը՝ անհրաժեշտ արտադրական հզորություններ ստեղծելով («Յամալ ՀԲԳ», «Մախալին-1» և այլն)¹⁶: Այս ուղղության զարգացման համար առանձնահատուկ նշանակություն ունի Արկտիկայի, այսպես կոչված, Հյուսիսային ծովային ճանապարհը, որտեղ շարունակվելու է ԱՄՆ-ի և Ռուսաստանի մրցակցությունը: Ակնհայտ է, որ նման քաղաքականությունն ազդում է նաև համաաշխարհային էներգետիկ շուկաների և աշխարհաքաղաքական գործընթացների վրա: Այս համատեքստում «ՕՊԵԿ+» գործարքը շարունակում է մնալ առանցքային մարտահրավեր ԱՄՆ էներգետիկ ռազմավարությանը:

¹⁶ St' u Energy Security Doctrine of the Russian Federation. Approved by Decree of the President of the Russian Federation of May 13, 2019 No. 216. URL: http://www.scrf.gov.ru/security/economic/energy_doc/

Հարավկովկասյան վեկտորը ԱՄՆ էներգետիկ դիվանագիտության մեջ

ԱՄՆ արտաքին էներգետիկ քաղաքականության առանցքային առաջնահերթություններից են իր էներգետիկ քաղաքականության խթանումը, համակարգումը և իրագործումը տարբեր երկրներում ու տարածաշրջաններում՝ ԱՄՆ շահերին համահունչ: Հարավային Կովկասը առանձնահատուկ տեղ է զբաղեցնում ԱՄՆ արտաքին էներգետիկ քաղաքականության մեջ՝ պայմանավորված մի քանի գործոններով: Առաջին հերթին՝ հարավկովկասյան տարածաշրջանը, գտնվելով գերտերությունների խաչմերուկում, իր աշխարհագրական տեղադիրքով ռազմավարական նշանակություն ունի և «կամրջի» դեր է կատարում միջազգային կարևորագույն առևտրային ուղիներ ու էներգետիկ ենթակառուցվածքներ միացնելու գործում: Տարածաշրջանի պետությունները դարձել են «երկրներ-դարպասներ»՝ ծառայելով «կամուրջներ տերությունների, տարածաշրջանների կամ պետությունների միջև», «կապելով աշխարհի տարբեր հատվածները և դյուրին դարձնելով ժողովուրդների, ապրանքների և գաղափարների տեղաշարժը»՝ համաձայն Ս. Բ. Կոհենի աշխարհաքաղաքական հայեցակարգի¹⁷: Հարավային Կովկասն ԱՄՆ-ի համար հնարավոր հարթակ է իր աշխարհաքաղաքական մրցակիցներին՝ առաջին հերթին Ռուսաստանին, Իրանին և Չինաստանին դիմակայելու համար: Այդ նպատակով 1990-ականների սկզբից՝ հարավկովկասյան երեք պետությունների՝ Հայաստանի, Վրաստանի և Ադրբեջանի անկախացումից հետո, ԱՄՆ-ն հատուկ ուշադրություն է դարձրել այս պետությունների հետ քաղաքական, տնտեսական և ռազմական համագործակցության զարգացմանը: Այս տարածաշրջանում ամերիկյան արտաքին քաղաքականության կարևոր բաղադրիչ են եղել ժողովրդավարական արժեքների տարածումը և մարդու իրավունքների պաշտպանությունը քաղաքական, դիվանագիտական և հումանիտար լծակների միջոցով: Վերջին տասնամյակների ընթացքում Հարավային Կովկասում ԱՄՆ-ն ակտիվորեն օգտագործել է էներգետիկ դիվանագիտությունը իբրև արժեքավոր գործիք: Այն հնարավորություն է տվել դիվերսիֆիկացնելու էներգիայի մատակարարման աղբյուրները, ստեղծելու էներգետիկ նոր շուկաներ և արտահանման նոր հնարավորություններ կասպյան էներգակիրների համար, որոնք եկամտի կարևոր աղբյուր են հարավկովկասյան երկրների համար:

ԱՄՆ-ի մեծ հետաքրքրությունը կասպից-սևծովյան մեգատարածաշրջանի նկատմամբ հիմնականում պայմանավորված է նավթի և գազի պաշարների առկայությամբ, ուստի Վաշինգտոնը ձգտում է մուտք ապահովել ածխաջրածնային պաշարների և դրանց փոխադրման ուղիների նկատմամբ: Զարգացնելով համագործակցությունը այդ

¹⁷ Տե՛ս **Cohen S. B.** (2015). *Geopolitics: The Geography of International Relations*. Third Edition. Rowman & Littlefield, p. 37-54:

երկրների հետ՝ ԱՄՆ-ն փորձում է լուծել իր էներգետիկ անվտանգության ապահովման և Հարավային Կովկասում ու Կասպից ծովի տարածաշրջանում իր աշխարհաքաղաքական ու տնտեսական դիրքերի ամրապնդման խնդիրները:

Կասպից տարածաշրջանի նկատմամբ նման մոտեցումն արտացոլված է ԱՄՆ ռազմավարական փաստաթղթերում: 1998 թ. Քլինթոնի վարչակազմի հրապարակած «Ազգային անվտանգության ռազմավարություն նոր դարաշրջանի համար» փաստաթղթում ընդգծվում է Կասպից ծովի ավազանի նշանակությունը նավթի պոտենցիալ պաշարների առումով՝ «առաջիկա տասնամյակների ընթացքում համաշխարհային էներգետիկ պահանջարկը բավարարելու համար»: Այստեղ առաջնահերթություն է համարվում տարածաշրջանում բազմաթիվ խողովակաշարերի և Կասպից ծովով, Անդրկովկասի և Թուրքիայի տարածքով անցնող «Արևելք-Արևմուտք» նավթի և գազի արտահանման ուղիների զարգացումը¹⁸: Համաձայն 2002 թ. «Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների ազգային անվտանգության ռազմավարության» միջազգային տնտեսական աճի ապահովման համար ռազմավարական առաջնահերթություններից է էներգետիկ անվտանգության ամրապնդումն էներգակիրներ մատակարարող երկրների և մասնավորապես Կասպից ծովի տարածաշրջանի հետ համագործակցություն հաստատելու միջոցով՝ մատակարարվող էներգիայի աղբյուրների ու տեսակների ընդլայնման նպատակով¹⁹: Մակայն այդ ժամանակահատվածում Կասպից ծովի էներգառեսուրսների քանակն ու նշանակությունը չափազանցված էին տարածաշրջանային և համաշխարհային էներգետիկ շուկաների համար, ուստի առաջ էին բերվում անիրատեսական ակնկալիքներ:

Վերջին տասնամյակների ընթացքում ամերիկյան և համաշխարհային էներգետիկ համակարգում կառուցվածքային փոփոխությունները, ինչպիսիք են՝ թերթաքարային հեղափոխությունը, հեղուկ բնական գազի շուկայի աճը, վերականգնվող էներգետիկայի զարգացումը, համաշխարհային էներգիայի մատակարարման համար դարձել են առավել կարևոր աղբյուրներ, քան Կասպից ծովի ավազանը: Դրանք ստվերել են Կասպից ծովի էներգետիկ ռեսուրսների գործարկման կարևորությունը համաշխարհային էներգետիկ շուկաների և հատկապես ամերիկյան էներգետիկ համակարգի զարգացման գործում: ԱՄՆ-ի հետագա ազգային անվտանգության ռազմավարություններում Կասպից ծովի տարածաշրջանի և Հարավային Կովկասի կարևորությունը էներգետիկ ռեսուրսների առումով այլևս չի ընդգծվել:

ԱՄՆ-ի այժմյան արտաքին քաղաքականության մեջ կարևորվում են Միացյալ Նահանգների անվտանգային և տնտեսական շահերը Հարավային Կովկասում, սակայն դրանք չունեն կենսական նշանակու-

¹⁸ St' u A National Security Strategy For a New Century. The White House. October. 1998:

¹⁹ St' u The National Security Strategy of the United States. The White House. September. 2002:

յուն ամերիկյան ռազմավարության համար: Միննույն ժամանակ տարածաշրջանում ԱՄՆ արտաքին քաղաքականության կարևոր ուղղություն է Ռուսաստանի գերիշխող դիրքերի թուլացումը²⁰:

Իր էներգետիկ դիվանագիտության միջոցով ԱՄՆ-ն դիվերսիֆիկացնում է հարավկովկասյան պետությունների ազգային էներգետիկ համակարգերը և նպաստում Ռուսաստանի վերահսկողությունից դուրս՝ Կասպից ծովի էներգակիրների համար նոր ու հուսալի փոխադրման ուղիների կառուցմանը: Տրանսպորտային նախագծերը նպատակաուղղված են տրանսպորտային ուղիների կամ խողովակաշարերի նկատմամբ որևէ երկրի մենաշնորհից խուսափելուն: Տարածաշրջանային ենթակառուցվածքների զարգացմանն ուղղված ԱՄՆ-ի աջակցությունը կարող է նպաստել տարածաշրջանային համագործակցության կառուցմանը և ստեղծել արևմտամետ ուղղվածություն ունեցող ինստիտուտներ ու շահագրգիռ խմբեր՝ այդպիսով խթանելով ամերիկյան «փափուկ ուժի» հզորացմանը տարածաշրջանում²¹: Ավելին, ամերիկյան շահերի տեսանկյունից կասպյան էներգառեսուրսները հավակնոտ դերակատարություն կարող են ունենալ ռուսական գազի ներկրումից եվրոպական երկրների կախվածության նվազեցման, ինչպես նաև տարածաշրջանի նավթագազային ոլորտներում ամերիկյան ընկերությունների մասնակցության ապահովման գործում՝ նրանց համար ստեղծելով առավելագույն տնտեսական նախապատվություններ:

Տարածաշրջանի աշխարհառազմավարական նշանակությունը ԱՄՆ-ի և այլ գլոբալ դերակատարների համար պայմանավորված է տնտեսական և քաղաքական շահաբաժիններ ապահովող տարանցիկ ուղիների զարգացման գործում աճող մրցակցությամբ: Կասպյան տարածաշրջանն ամբողջությամբ դարձել է եվրասիական առանցքային «Արևելք-Արևմուտք» և «Հյուսիս-Հարավ» առևտրային ճանապարհների հատման կետ: Ամերիկյան դիվանագիտությունն ակտիվ լոբբինգ է իրականացնում էներգակիրների փոխադրման ուղիների դիվերսիֆիկացման ուղղությամբ՝ եռանդուն աշխատելով «Արևելք-Արևմուտք» (TRACECA) միջանցքի ձևավորման ուղղությամբ, որը շրջանցում է Ռուսաստանը Կենտրոնական Ասիայից, Կասպից ծովի ավազանից ձգվելով դեպի Արևմտյան Եվրոպա Ադրբեյջանի, Վրաստանի և Թուրքիայի տարածքով: Այս նախագիծն ուղղակիորեն հակասում է Ռուսաստանի նախաձեռնած «Հյուսիս-Հարավ» միջազգային տրանսպորտային միջանցքին, որը նպատակ ունի դիվերսիֆիկացնել Կովկասով և Պարսից ծոցով անցնող Հյուսիսային Եվրոպան Ասիայի հետ կապող երթուղիները:

²⁰ Տե՛ս **Rumer E., Sokolsky R., Stronski P.** (2017). U.S. Policy toward the South Caucasus: Take Three. Carnegie Endowment for International Peace. P. 3-4:

²¹ Տե՛ս **Blank S.** What the Biden Administration Can and Should do in the South Caucasus. February 8, 2021. // The Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program Joint Center. URL: <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13661-what-the-biden-administration-canand-should-do-in-the-south-caucasus.html>

ԱՄՆ-ի համար մտահոգիչ է նաև Կովկասում ու կասպից-սևծովյան տարածաշրջանում Չինաստանի աճող ներկայությունը, քանզի ԱՄՆ-ի կողմից Չինաստանը դիտարկվում է որպես տնտեսական և քաղաքական առանցքային մրցակից: «Մեկ գոտի, մեկ ճանապարհ» նախաձեռնության շրջանակներում նախատեսված ցամաքային կարևոր ուղիներից մեկը համընկնում է պատմական Մետաքսի ճանապարհին և Կենտրոնական Ասիայի, Իրանի ու Թուրքիայի տարածքով անցնում է դեպի Եվրոպա: Նախաձեռնության շրջանակներում այլընտրանքային է համարվում Կասպից ծովից դեպի Թուրքիա և Եվրոպա ձգվող ճանապարհը, որն անցնում է Հարավային Կովկասով: Չնայած «Արևելք-Արևմուտք» (TRACECA) նախագծի հետ չինական նախաձեռնության համապատասխանությանը՝ Վաշինգտոնը զգուշորեն է մոտենում Չինաստանի տնտեսական ներթափանցմանը Հարավային Կովկաս և կասպից-սևծովյան տարածաշրջան: «Արևելք-Արևմուտք» ճանապարհը, հատկապես Բաքու-Թբիլիսի-Կարս երկաթուղին, առավել արդիական է Վրաստանի ու Ադրբեջանի համար: Ադրբեջանի և Թուրքիայի հետ լարված հարաբերությունների պայմաններում Հայաստանի հնարավորությունները սահմանափակ են «Մեկ գոտի, մեկ ճանապարհ» նախաձեռնության շրջանակներում: Հնարավոր տարբերակ կարող է դիտարկվել «Հյուսիս-Հարավ» տրանսպորտային միջանցքը, որը, անցնելով Իրանի, Հայաստանի և Վրաստանի տարածքով, միացնում է Հնդկական օվկիանոսն ու Պարսից ծոցը Սև ծովին: Այսպիսով, ծրագրի բաղադրիչ մաս կարող է դառնալ Հայաստանի սահմանները Իրանի և Վրաստանի հետ կապող Մեդրի-Երևան-Բավրա մայրուղին²²: Տարածաշրջանում չինական ազդեցության աճի վերաբերյալ ԱՄՆ-ի մտավախությունները հիմնավորվում են չին-իրանական հարաբերությունների խորացմամբ, որոնք ամրագրվեցին 2021 թ. մարտի 27-ին Չինաստանի և Իրանի միջև կնքված համապարփակ ռազմավարական գործընկերության ծրագրով: Իրավիճակը կարող է առավել բարդանալ ԱՄՆ-ի տեսանկյունից՝ Ռուսաստանի և Իրանի միջև ռազմավարական գործընկերության խորացմամբ: Այս գործընթացները ոչ միայն կօգնեն Ռուսաստանին շրջանցելու պատժամիջոցները, այլև կնպաստեն Վաշինգտոնի համար հզոր տարածաշրջանային հակակշիռ ստեղծելուն: Նման պայմաններում մեծանում է համաշխարհային տերությունների խաչմերուկում գտնվող Հարավկովկասյան երկրների կարևորությունը:

Հայաստանը, Վրաստանը և Ադրբեջանն ունեն արտաքին քաղաքականության տարբեր վեկտորներ, որոնք որոշ խոչընդոտներ են ստեղծում տարածաշրջանում ԱՄՆ-ի կողմից արդյունավետ էներգետիկ դիվանագիտության իրականացման և հարավկովկասյան երկրների հա-

²² Տե՛ս **Zabakhidze M., Gabriadze I., Beradze R., Khishtovani G.** Connectivity, Trade and Financial Integration of the South Caucasus Via the Belt and Road Initiative (BRI). Caucasus Analytical Digest No. 111, October 2019, p. 3-9:

մագործակցության համար: Հարավային Կովկասը ներքուստ բաժանված է երկու դաշինքների միջև, որոնց սահմաններն ավելի հստակ են դառնում 2020 թ. Արցախյան երկրորդ պատերազմից և 2022 թ. ուկրաինական հակամարտության սկսվելուց հետո: Առաջին դաշինքը ներկայացնում են Ադրբեջանը, Վրաստանը և Թուրքիան, իսկ երկրորդը՝ Ռուսաստանը, Հայաստանը և Իրանը²³: Դաշինքների անդամները թեև համագործակցում են ռազմական, տնտեսական և այլ ռազմավարական ոլորտներում, սակայն նրանցից յուրաքանչյուրը փորձում է հետամուտ լինել իր շահերին և որոշակի տնտեսական օգուտներ ստանալ տարածաշրջանով անցնող խոշոր էներգետիկ նախագծերից: Տարածաշրջանում երկիմաստ և բարդ աշխարհաքաղաքական գործընթացներն անհրաժեշտ են դարձնում ամերիկյան արտաքին քաղաքականության մեջ վերանայել Հարավային Կովկասի կարևորությունը և մեծացնել ԱՄՆ աջակցությունը տարածաշրջանային էներգետիկ նախագծերին և ենթակառուցվածքների կառուցմանը՝ հիմնականում ԵՄ-ի հետ համագործակցության շրջանակներում: Այնուամենայնիվ, ժամանակակից իրողություններում Վաշինգտոնի արտաքին քաղաքականության մեջ առաջնահերթ խնդիր է համարվում վերջինիս ներգրավվածությունը Հարավային Կովկասում ընթացող հակամարտությունների կանխարգելմանը²⁴:

Հայաստանը իր նորանկախ պատմության ընթացքում ավանդաբար հավասարակշռել է իր արտաքին քաղաքականությունը՝ համագործակցելով Ռուսաստանի հետ անվտանգային, իսկ արևմտյան երկրների հետ տնտեսական ու առևտրային կապերի խորացման հարցերով՝ միաժամանակ համագործակցելով համաշխարհային ուժային այլ կենտրոնների հետ: Բացի այդ, Հայաստանը Ռուսաստանի ռազմավարական գործընկերն է և սերտորեն համագործակցում է վերջինիս հետ ռազմական, տնտեսական, էներգետիկ և այլ ոլորտներում: Երևանը դրական է վերաբերվում ժողովրդավարական բարեփոխումներին՝ ակտիվորեն համագործակցելով եվրոպական և ամերիկյան ինստիտուտների հետ: Հայաստանն ամենախոցելին է տարածաշրջանում էներգակիրների մատակարարումների անվտանգության, հուսալիության և մատակարարման ուղիների դիվերսիֆիկացման տեսանկյունից՝ Արցախյան հակամարտության հետևանքով Ադրբեջանի և Թուրքիայի կողմից տրանսպորտային շրջափակման և սեփական ածխաջրածնային ռեսուրսներ չունենալու պատճառով: Հայաստանը մեծապես կախված է Վրաստանի տարածքով մատակարարվող ռուսական էներգառեսուրսների ներմուծումից: Հայաստանը նաև սահմանափակ քանակությամբ բնական գազ է ներկրում Իրանից՝ «գազ՝ էլեկտրաէներգիայի դիմաց» հայ-իրանական ծրագրի շրջանակներում:

²³ Տե՛ս Boltuc S. Gli interessi dell' Iran nel Caucaso. SpecialEurasia. 2022. p. 25-26:

²⁴ Տե՛ս Rumer E., Sokolsky R., Stronski P. U.S. Policy toward the South Caucasus: Take Three. Carnegie Endowment for International Peace. 2017:

Վրաստանը թեև չունի նավթի կամ բնական գազի զգալի պաշարներ, սակայն Վաշինգտոնը դիտարկում է Թբիլիսին հիմնականում որպես Ռուսաստանը շրջանցող, էներգակիրների փոխադրման այլընտրանքային ենթակառուցվածք ունեցող երկիր և կարևոր աշխարհագրական գոտի «Արևելք-Արևմուտք» միջազգային տրանսպորտային միջանցքի համար: Էներգետիկ ոլորտում Թուրքիայի, Վրաստանի և Ադրբեջանի համագործակցությունը նոր հեռանկարներ է ստեղծում Վրաստանի համար՝ միաժամանակ նպաստելով տարածաշրջանում պանթուրքական ազդեցության աճին և վրացական տնտեսության մեջ թուրքական կապիտալի գերակայությանը: Վրաստանն ինտենսիվորեն համագործակցում է ԵՄ-ի հետ էներգետիկ ոլորտում 2014 թ. Վրաստանի և ԵՄ-ի միջև ստորագրված Ասոցացման համաձայնագրի շրջանակներում: Վրաստանին հաջողվել է դիվերսիֆիկացնել իր էներգետիկ համակարգը վերականգնվող էներգետիկայի, մասնավորապես հիդրոէներգետիկայի ակտիվ զարգացման շնորհիվ, ինչը թույլ է տալիս դիմակայել արդի կլիմայական օրակարգի մարտահրավերներին:

ԱՄՆ աջակցությունը Վրաստանին հիմնականում ուղղված է էներգետիկ ոլորտի ֆինանսավորմանը: ԱՄՆ-ն շահագրգռված է վրացական էներգետիկ համակարգի դիվերսիֆիկացմամբ, ինչը օգնում է Վրաստանին խուսափելու չինական, ռուսական կամ այլ կապիտալի կախվածությունից: Համաձայն այս տրամաբանության՝ ԵՄ-ի հետ համագործակցության շրջանակներում և Համաաշխարհային բանկի, ԱՄՆ ՄԶԳ-ի ու Միացյալ Նահանգների էներգետիկ ասոցիացիայի (USEA) աջակցությամբ, Թբիլիսիում դիտարկվում է Սև ծովի հատակով դեպի Ռումինիա ստորջրյա էլեկտրակենտրոնի փոխանցման գծի կառուցումը՝ երկու երկրների էլեկտրական ցանցերի դիվերսիֆիկացման հուսալիության և անկախության բարձրացման նպատակով:

Ադրբեջանն ունի տարածաշրջանում էներգետիկ ու տրանսպորտային հանգույց դառնալու ներուժ՝ աճիաջրածնային ռեսուրսների առատության և աշխարհագրական հարմար դիրքի շնորհիվ: ԱՄՆ-ն Ադրբեջանը դիտարկում է հիմնականում որպես առանցքային գործընկեր Եվրոպային առանց Ռուսաստանի մասնակցության աճիաջրածնային ռեսուրսներ մատակարարելու գործում՝ տարածաշրջանային էներգետիկ ու լոգիստիկ նախագծերին նրա մասնակցության և նավթի ու բնական գազի պաշարների առկայության համատեքստում: Վերջին տասնամյակներում Վաշինգտոնը Ադրբեջանի նավթի և գազի պաշարները դիտարկել է որպես տարածաշրջանի բոլոր խնդիրների օպտիմալ լուծման գործիք, ինչը միաժամանակ եկամուտներ է ապահովել երկրի վերակառուցման համար և մուլտիպլիկատորի էֆեկտով ազդել այլ տնտեսությունների վրա²⁵: ԱՄՆ-ն և ԵՄ-ն զգալիորեն օգնել են Ադրբե-

²⁵ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 13:

ջանին 1994 թ.՝ ամրագրելու, այսպես կոչված, «Դարի պայմանագիրը» Ադրբեջանի պետական նավթային ընկերության (SOCAR) և արտասահմանյան տասնմեկ նավթային ընկերությունների (ներառյալ BP, Amoco, Unocal, Statoil, Ramco, Exxon Mobil և այլն) կոնսորցիումի միջև, ինչը թույլ է տվել կասպյան էներգետիկ համակարգը ինտեգրել համաշխարհային էներգետիկ շուկային:

ԱՄՆ-ն ակտիվ մասնակցություն է ունեցել Բաքու-Թբիլիսի-Ջեյհան նավթամուղի և Բաքու-Թբիլիսի-Էրզրում գազատարի կառուցմանը՝ ադրբեջանական էներգակիրների մատակարարումը համաշխարհային շուկա ապահովելու նպատակով: Դա ոչ միայն օգնում է դիվերսիֆիկացնելու էներգակիրների մատակարարումը կասպից-սևծովյան մեգատարածաշրջանում՝ շրջանցելով ռուսական գործոնը, այլ նաև հետամուտ է լինում Վրաստանին և Ադրբեջանին հեռու պահել ռուսական ազդեցությունից: Հարկ է նշել, որ տարածաշրջանային աշխարհաքաղաքական գործընթացների տրամաբանության շրջանակներում Հայաստանը դուրս է մնացել խողովակաշարերի նախագծերի իրագործման գործընթացներից:

Հարավային Կովկասը մեծ առումով ծառայում է որպես տրանսպորտային միջանցք անդրկասպյան խողովակաշարի համար, որը հսկայական քանակությամբ գազ և նավթ է մատակարարում Թուրքմենստանից և Ղազախստանից Եվրոպա ստորջրյա խողովակաշարով՝ Ադրբեջանի, Վրաստանի և Թուրքիայի տարածքներով՝ շրջանցելով Ռուսաստանը և Իրանը: Մա ընդարձակելու է Վրաստանի և Ադրբեջանի հնարավորությունները որպես տրանսպորտային հանգույցների և Թուրքիայի ռազմավարական նշանակությունը կասպից-սևծովյան մեգատարածաշրջանում ու Եվրոպայում: Անդրկասպյան խողովակաշարի կառուցման նախագիծը «Հարավային գազային միջանցքի» արևելյան ուղղությունն է՝ նախաձեռնված ԵՄ-ի կողմից: Այդ միջանցքի նպատակն է նվազեցնել Եվրոպայի կախվածությունը ռուսական էներգակիրներից և ստեղծել մատակարարման այլընտրանքային ուղիներ: Կովկասից եվրոպական և համաշխարհային էներգետիկ շուկաներ նավթ ու գազ տեղափոխող Անդրկասպյան խողովակաշարի կառուցումը տարածաշրջանում ԱՄՆ էներգետիկ քաղաքականության առանցքային ուղղությունն է: Այն համապատասխանում է Վաշինգտոնի հիմնական նպատակին՝ աջակցել ինքնիշխան տնտեսությունների և էներգետիկ համակարգերի կառուցմանը Հարավային Կովկասում և Եվրոպայում:

Եզրակացություն

ԱՄՆ-ի էներգետիկ քաղաքականությունն ուղղված է աշխարհի տարբեր տարածաշրջաններից էներգակիրների ներմուծման դիվերսիֆիկացմանը, ինչպես նաև սեփական էներգետիկ շահերի առաջնորմանը: Մասնավորապես, ներկայումս ածխաջրածինների և հատկապես

ԱՄՆ-ից հեղուկ բնական գազի մատակարարման առավել հեռանկարային շուկաներն են Եվրոպան և Հարավարևելյան Ասիան: Միննույն ժամանակ, ակններն են ԱՄՆ-ի շահերը նաև Կենտրոնական Ասիայի տարածաշրջանում, որոնցով պայմանավորված՝ Հարավային Կովկասը կասպյան ածխաջրածինների Եվրոպա տարանցման նպատակով դառնում է խիստ կարևոր ԱՄՆ-ի համար: Նավթի կանխատեսելի գներն այսօր կարևոր նախապայման են ԱՄՆ-ի՝ որպես նավթ և նավթամթերք սպառող առաջատար երկրի էներգետիկ անվտանգության և սոցիալ-տնտեսական կայունության ապահովման առումով: Համաշխարհային էներգետիկ շուկայում տիրող անկայունությունը բազմաթիվ ռիսկեր է ստեղծում ԱՄՆ-ի համար՝ ազդելով նաև ներքին գների վրա, ինչը թելադրում է ԱՄՆ-ին իր էներգետիկ դիվանագիտությունը դիվերսիֆիկացնելու ուղիներ փնտրել:

Համաշխարհային տերությունների միջև խորացող հակասությունների աճի և գլոբալ առումով տնտեսական փոխգործակցության պայմանների բարդացման պայմաններում հարավկովկասյան տարածաշրջանը առավել կարևոր է դառնում ամերիկյան արտաքին էներգետիկ ռազմավարության համար՝ էներգետիկ շուկաների և ենթակառուցվածքային համակարգերի առումով: Կանխատեսելի է, որ Բայդենի վարչակազմի օրոք ԱՄՆ էներգետիկ քաղաքականությունը հարավկովկասյան տարածաշրջանում ուղղված կլինի ազգային էներգետիկ համակարգերի դիվերսիֆիկացմանը և կասպյան տարածաշրջանում միջազգային էներգետիկ ու տրանսպորտային միջանցքների կառուցման խթանմանը՝ նպատակ ունենալով թուլացնել Ռուսաստանի գերիշխող դիրքը տարածաշրջանային էներգետիկ շուկաներում: Միննույն ժամանակ ԵՄ-ն շարունակում է մնալ ԱՄՆ-ի գլխավոր գործընկերը տարածաշրջանում փոխադարձ էներգետիկ շահերի առաջխաղացման գործում: ԱՄՆ-ի կողմից գլոբալ կլիմայական օրակարգի ակտիվ խթանումը որոշակի ազդեցություն կունենա հարավկովկասյան պետություններում՝ պայմանավորված վերականգնվող էներգիայի աղբյուրների օգտագործմանն ու ընդլայնմանն ուղղված ամերիկյան մասնավոր և պետական հատվածների աջակցությամբ: Այս երկրներում վերականգնվող էներգիայի հզորությունների ավելացումը բնապահպանական նշանակությունից գատ կնպաստի նրանց տնտեսությունների դիվերսիֆիկացմանը և ինքնիշխանացմանը: Մակայն տարածաշրջանային չլուծված հակամարտությունները որոշակի դժվարություններ և ռիսկեր են ստեղծում տարածաշրջանային էներգետիկ մեծ նախագծերի իրականացման համար: ԱՄՆ արտաքին քաղաքականության ներկայիս հիմնական վեկտորի ձևավորման ևս մեկ պատճառական գործոն է Հարավային Կովկասում հակամարտությունների կարգավորման և կանխարգելման հարցում առաջնային դերի ստանձնումը:

ВАГЕ ДАВТЯН, СИЛЬВА ХАЧИКЯН – *Вызовы энергетической дипломатии США в условиях трансформации мировых энергетических рынков (южно-кавказский вектор)*. – В статье рассматриваются ключевые аспекты энергетической дипломатии США в контексте трансформации мирового энергетического рынка на современном этапе. Изучены основные стратегические документы США, затрагивающие проблемы энергетической безопасности и энергетической стратегии. Представлены особенности концепций «энергетического доминирования» (Трамп) и «энергетической независимости» (Никсон) с точки зрения их реализации в контексте современных политических и экономических вызовов. Рассмотрена структура энергетического баланса США, что позволило определить уровень зависимости от внешних поставок углеводородного сырья, особенно нефти. Приоритеты США на углеводородном рынке (как природного газа, так и нефти) и возобновляемых источников энергии исследуются сквозь призму климатической повестки (в частности, Парижского соглашения 2015 г.). Особое внимание уделяется вопросам экспорта сжиженного природного газа (СПГ) из США, особенно на европейские рынки. Определены ключевые риски и вызовы энергетической дипломатии США в контексте конфликта на Украине, а также геополитического противостояния с Россией. Рассмотрена энергетическая стратегия США на Южном Кавказе. Выявлены основные особенности энергетического сотрудничества США с Арменией, Грузией и Азербайджаном в контексте геополитических вызовов.

Ключевые слова: *США, энергетика, дипломатия, безопасность, изменение климата, Южный Кавказ*

VANE DAVTYAN, SILVA KHACHIKYAN – *The U.S. energy diplomacy challenges in the condition of world energy markets transformation (South Caucasus vector)*. - The article considers the key aspects of the US energy diplomacy in the context of the transformation of the global energy market at the present stage. The main strategic documents of the U.S., affecting the problems of energy security and energy strategy, are studied. The features of the concepts of "energy dominance" (Trump) and "energy independence" (Nixon) are presented from the point of view of their implementation in the context of modern political and economic challenges. The structure of the U.S. energy balance is considered, which made it possible to determine the level of dependence on external supplies of hydrocarbon raw materials, especially oil. The priorities of the U.S. in the hydrocarbon market (both natural gas and oil) and renewable energy are studied through the prism of the climate agenda (in particular, the 2015 Paris agreement). Special attention is paid to the issues of liquefied natural gas (LNG) export from the U.S., especially towards European markets. The key risks and challenges of US energy diplomacy in the context of the conflict in Ukraine as well as geopolitical confrontation with Russia are identified. The US energy strategy in the South Caucasus is considered. The main features of the U.S. energy cooperation with Armenia, Georgia and Azerbaijan in the context of geopolitical challenges are revealed.

Keywords: *U.S., energy, diplomacy, security, climate change, South Caucasus*

**ՀԱՐԱՎԱՅԻՆ ԳԱԶԱՅԻՆ ՄԻՋԱՆՑՔԸ ԵՎ ԱՄՆ-Ի
ՔԱՂԱՔԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՐԱՎԱՅԻՆ ԿՈՎԿԿԱՍՈՒՄ***

ԲԵՆԻԱՄԻՆ ՊՈՂՈՍՅԱՆ

Սույն հոդվածը վերլուծում է ԱՄՆ-ի քաղաքականությունը Հարավային Կովկասում «Հարավային գազային միջանցք» նախագծի իրականացման համատեքստում: 1991 թվականին Խորհրդային Միության փլուզումից ի վեր էներգետիկ աշխարհաքաղաքականությունը եղել է Հարավային Կովկասում ԱՄՆ-ի տարածաշրջանային քաղաքականությունը ձևավորող կարևոր գործոններից մեկը: ԱՄՆ-ի ռազմավարական նպատակն էր հեշտացնել կասպյան նավթի և գազի տեղափոխումը դեպի եվրոպական շուկաներ՝ շրջանցելով Ռուսաստանը: ԱՄՆ-ը կենսական դեր է խաղացել Բաքու-Թբիլիսի-Ջեյհան նավթամուղի և Բաքու-Թբիլիսի-Էրզրում գազամուղի կառուցման գործում: 2000-ականների կեսերից ԱՄՆ-ը զգալի ջանքեր է գործադրել «Հարավային գազային միջանցքի» գործարկման համար, որը նախատեսում էր ադրբեջանական գազի փոխադրում եվրոպական շուկաներ Տրանսանատոլիական և Տրանսադրիատիկ գազամուղներով:

Հարավային գազային միջանցքը գործարկվել է 2020 թվականի դեկտեմբերի վերջին և տարեկան շուրջ 10 միլիարդ խորանարդ մետր գազ է մատակարարում Իտալիային, Բուլղարիային և Հունաստանին: Թեև Ադրբեջանը չունի գազի բավարար պաշարներ՝ Եվրոպայի էներգետիկ աշխարհաքաղաքականությունում որոշիչ դերակատարության համար, ԱՄՆ-ը դիտարկում է Հարավային գազային միջանցքի նախագիծը որպես զգալի ներդրում դեպի Եվրոպա էներգիայի այլընտրանքային փոխադրման ուղիների ստեղծման գործում:

Բանալի բառեր – Հարավային Կովկաս, Հարավային գազային միջանցք, ԱՄՆ, Եվրամիություն, Ադրբեջան, Հայաստան, Թուրքիա, Ռուսաստան, աշխարհաքաղաքականություն, տարածաշրջանային անվտանգություն, էներգետիկ ռազմավարություն

ԱՄՆ-ի քաղաքականությունը Հարավային Կովկասում 1990-ական թվականներին

ԽՍՀՄ փլուզումից հետո Հարավային Կովկասը, ի թիվս հետ-

* Սույն հոդվածը ֆինանսավորվել է ԱՄՆ պետքարտուղարության դրամաշնորհի շրջանակում: Այստեղ արտահայտված են հեղինակի դիրքորոշումները, որոնց համընկնումը ԱՄՆ պետքարտուղարության դիրքորոշումներին պարտադիր չէ:

This [article/publication] was funded by a grant from the United States Department of State. The opinions, findings and conclusions stated herein are those of the author[s] and do not necessarily reflect those of the United States Department of State.

խորհրդային այլ տարածաշրջանների, հայտնվեց ԱՄՆ-ի արտաքին քաղաքականության ռադարում: Աշխարհի՝ երկրներից միաբնեռ անցման փուլում ԱՄՆ-ի արտաքին քաղաքականության հիմքում դրվեց այսպես կոչված «լիբերալ հեգեմոնիայի» ռազմավարությունը: Այն ենթադրում էր ԱՄՆ-ի կողմից ակտիվ արտաքին քաղաքականության իրականացում՝ աշխարհի տարբեր հատվածներում լիբերալ ժողովրդավարության տարածման նպատակով, ընդ որում՝ ինչպես «փափուկ», այնպես էլ «կոշտ» ուժի կիրառման մեթոդներով: Արդեն 1992 թ. ԱՄՆ-ի Կոնգրեսն ընդունեց «Ազատության աջակցության ակտը», որի հիմնական նպատակը նախկին ԽՍՀՄ նորանկախ հանրապետություններին օժանդակություն տրամադրելն էր: Ընդհանրապես, հետխորհրդային տարածաշրջանը էական դեր էր խաղում «ժողովրդավարության տարածման» ԱՄՆ-ի ռազմավարության մեջ: 1993 թ. Եվրամիության ստեղծումից հետո «լիբերալ հեգեմոնիայի» ռազմավարության մեջ կարևորվեց Եվրամիության և ՆԱՏՕ-ի ընդլայնումը՝ որպես ժողովրդավարության տարածման և Արևելյան Եվրոպայում ու հետխորհրդային տարածաշրջանում երկարաժամկետ կայունության հաստատման միջոց: 1993 թ. սեպտեմբերի 27-ին ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայում ունեցած ելույթում ԱՄՆ-ի նախագահ Բիլ Կլինթոնը առաջ քաշեց «ժողովրդավարական ընդլայնման» հայեցակարգը¹:

1995 թ. փետրվարին ընդունված ԱՄՆ-ի ազգային անվտանգության ռազմավարության մեջ առանձնահատուկ շեշտվում էր նախկին խորհրդային հանրապետություններում, առաջին հերթին՝ Ռուսաստանում և Ուկրաինայում, ժողովրդավարության տարածման կարևորությունը ԱՄՆ-ի ազգային շահերի պաշտպանության համատեքստում²: Նույն գաղափարներն էին շեշտվում նաև 1996 թ. փետրվարին ընդունված ռազմավարությունում³:

ԱՄՆ-ի պատկերացումների համաձայն՝ նորանկախ հանրապետությունների ժողովրդավարացումը լավագույն միջոցն էր վերջիններիս արտաքին քաղաքականությունը հնարավորինս ԱՄՆ-ի շահերին համահունչ դարձնելու համար: Միևնույն ժամանակ, այս ռազմավարությունը հենվում էր «ժողովրդավարական խաղաղության» տեսության վրա, որի համաձայն՝ ժողովրդավարական պետությունները սովորաբար իրար դեմ չեն պատերազմում, և լիբերալ ժողովրդավարության տարածումը կնպաստի նաև կայունության հաստատմանը: «Լիբերալ հեգեմոնիայի» ռազմավարության գործարկումը համընկավ միաբնեռ աշխարհի սկզբնավորման հետ, որը մի շարք ամերիկացի վերլուծա-

¹ St' u Douglas Brinkley, Democratic Enlargement: The Clinton Doctrine, Foreign Policy, No 106 (Spring, 1997), pp.110-127.

² St' u A National Security Strategy of Engagement and Enlargement, February 1995, https://www.airforcemag.com/PDF/DocumentFile/Documents/2009/nss1995_020195.pdf

³ St' u A National Security Strategy of Engagement and Enlargement, February 1996, <https://www.hsdl.org/?view&did=444939>

բաններ անվանում էին «միաբևեռ պահ»: Այն ենթադրում էր ԱՄՆ-ի անվերապահ գերիշխանություն ամբողջ աշխարհում, ինչը հնարավորություն էր տալիս ԱՄՆ-ին իրականացնելու բոլոր նպատակներն առանց որևէ լուրջ դիմադրության⁴:

Միևնույն ժամանակ նորանկախ հանրապետություններին աջակցություն ցուցաբերելը ԱՄՆ-ն դիտարկում էր որպես հետխորհրդային տարածաշրջանում Ռուսաստանի ազդեցության հնարավոր վերականգնումը կանխող արդյունավետ միջոց: Թեև 1990-ական թվականների առաջին կեսին ռուս-ամերիկյան հարաբերություններն ինտենսիվ զարգանում էին, սակայն Ռուսաստանն արդեն սկսել էր քայլեր ձեռնարկել հետխորհրդային տարածաշրջանում իր ազդեցությունը հաստատելու ուղղությամբ: Այս համատեքստում նախկին խորհրդային հանրապետությունների հաստատութենական կարողությունների զարգացումը համարվում էր կարևոր միջոց վերջիններիս անկախությունը Ռուսաստանից ապահովելու համար:

Հարավային Կովկասում ևս ԱՄՆ-ն հետամուտ էր այս ռազմավարության իրականացմանը: Աջակցություն ժողովրդավարական բարեփոխումներին, պետական ինստիտուտների կայացում և պետության կարողությունների ամրապնդում. սրանք էին Հարավային Կովկասում ԱՄՆ-ի հիմնական նպատակները: 1990-ական թվականների առաջին կեսը Հարավային Կովկասում լեցուն էր հակամարտություններով (ռազմական գործողություններ Աբխազիայում, Հարավային Օսիայում, Արցախում): Այս տարիներին ԱՄՆ-ի քաղաքականությունը հիմնականում ուղղված էր հումանիտար օգնության տրամադրմանը և հակամարտությունների կարգավորմանը կամ առնվազն սառեցմանը:

Միևնույն ժամանակ, 1991 թ. սկսած տարածաշրջանում ԱՄՆ-ի աշխարհաքաղաքականության համար էական էր էներգետիկ գործոնը: ԱՄՆ-ն շահագրգռված էր Կասպից ծովի էներգետիկ ռեսուրսների արտահանման նոր ուղղությունների գործարկմամբ, որոնք կշրջանցեին Ռուսաստանը: Դա մի կողմից նպաստելու էր նորանկախ հանրապետությունների զարգացմանը և Ռուսաստանից կախվածության նվազմանը, մյուս կողմից կարող էր թուլացնել Եվրոպայի էներգետիկ կախվածությունը ռուսական նավթից և գազից: Պատահական չէ, որ ԱՄՆ-ն էական դերակատարություն էր ստանձնել 1994 թ. սեպտեմբերի 20-ին Ադրբեյջանի և միջազգային նավթային ընկերությունների միջև «դարի համաձայնագրի» ստորագրման գործընթացում⁵:

Սկսած 1995 թ՝ ԱՄՆ-ն ակտիվորեն ներգրավված էր կասպյան ավազանի էներգետիկ ռեսուրսների արդյունահանման և արտահանման

⁴ Charles Krauthammer, “The Unipolar Moment”, Foreign Affairs, America and the World, 1990/91 Vol. 70, N 1.

⁵ «Դարի պայմանագրի» մասին ավելի մանրամասն տե՛ս The contract of the century – a national strategy for success, https://www.bp.com/en_az/azerbaijan/home/who-we-are/operationsprojects/acg2/the-contract-of-the-century---a-national-strategy-for-success.html

գործընթացում: ԱՄՆ-ի համար առաջնային նշանակություն ունեցող նաև արտահանման ուղիների դիվերսիֆիկացումը նոր նավթամուղների և գազամուղների կառուցման միջոցով: ԱՄՆ-ի գնահատմամբ՝ այլընտրանքային խողովակաշարերի առկայությունն էականորեն նվազեցնում էր որևէ պետության հնարավորությունը՝ դրանք որպես ճնշման լծակ օգտագործելու: ԱՄՆ-ը զգալի մասնակցություն է ունեցել Բաքու - Թբիլիսի - Ջեյհան և Բաքու - Մուսաս նավթամուղների կառուցմանը՝ տրամադրելով տեխնիկական, իրավական և այլ օժանդակություն և նպաստել է 1999 թ. նոյեմբերի 18-ին Ադրբեջանի, Վրաստանի և Թուրքիայի միջև Բաքու - Թբիլիսի - Ջեյհան նավթամուղի կառուցման վերաբերյալ միջկառավարական համաձայնագրի ստորագրմանը: Տարածաշրջանում ԱՄՆ-ի աճող էներգետիկ հետաքրքրությունների մասին էր վկայում նաև 1998 թ. հուլիսին Կասպյան ավազանի էներգետիկ դիվանագիտության հարցերով ԱՄՆ-ի նախագահի և պետքարտուղարի օգնականի պաշտոնի հիմնումը⁶: Այս պաշտոնում նշանակվեց Ռիչարդ Մորնինգսթարը, որը հետագայում՝ 2009-2012 թթ., զբաղեցնում էր եվրասիական էներգետիկ հարցերով նախագահ Օբամայի հատուկ բանագնացի, իսկ 2012 թ. մինչև 2015 թ. Սկիզբը՝ Ադրբեջանում ԱՄՆ-ի դեսպանի պաշտոնը՝ ակտիվորեն աջակցելով «Հարավային գազային միջանցք» նախագծի իրականացմանը:

1994-1997 Ադրբեջանում ԱՄՆ-ի դեսպան Ռիչարդ Կոզլարիչը 2019 թ. հրապարակած իր հոդվածում նշում է, որ 1994 թ. հստակ չէր արդյոք Ադրբեջանի նավթային պաշարները բավարար են կոմերցիոն տեսակետից շահավետ գործունեություն ծավալելու համար, ուստի այս համատեքստում ԱՄՆ-ի աջակցությունը «դարի պայմանագրին» անհրաժեշտ էր Ադրբեջանին քաղաքական և տնտեսական զարգացման հույս տալու առումով: Նախկին դեսպանը նշում է, որ ԱՄՆ-ի այս ռազմավարությունն արդարացված էր, քանի որ այն Ադրբեջանին հնարավորություն էր տալիս ապահովելու իր ինքնիշխանություն ու բարեկեցությունը և միննույն ժամանակ աջակցում էր տարածաշրջանում ԱՄՆ-ի աշխարհաքաղաքական շահերին: Հետաքրքիր են նաև Կոզլարիչի բացահայտումներն այն մասին, որ «Բրիթիշ Փեթրոլիում» ընկերությունը նախապատվությունը տվել է Ադրբեջան - Ռուսաստան, իսկ այնուհետև Ադրբեջան - Իրան երթուղիներին, և միայն ԱՄՆ-ի ակտիվ միջամտությամբ է հնարավոր եղել ապահովել Ադրբեջան - Վրաստան - Թուրքիա երթուղու ընտրությունը⁷:

Ադրբեջանից նավի և գազի արտահանման գործընթացում ԱՄՆ-ի ակտիվ ներգրավման մասին է վկայում նաև 2015 թ. փետրվարից 2018

⁶ U.S.-Caspian Energy Policy: Promoting Sovereignty and Prosperity, <https://clintonwhitehouse5.archives.gov/textonly/WH/EOP/NSC/html/nsc-14.html>

⁷ St' America and Azerbaijan: Five Reflections on the Contract of the Century, <https://www.the-american-interest.com/2019/10/03/america-and-azerbaijan-five-reflections-on-the-contract-of-the-century/>

թ. մարտ ամիսներն Ադրբեջանում ԱՄՆ-ի դեսպան Ռոբերտ Սեկուտան, որը 2011 թ. - ից աշխատում էր ԱՄՆ պետքարտուղարության էներգետիկ ռեսուրսների բյուրոյում: Սեկուտան ևս նշում է, որ էներգետիկ ոլորտում Ադրբեջանին աջակցելու ԱՄՆ-ի հիմնական նպատակը տարածաշրջանում Ռուսաստանի և Իրանի ազդեցության ու Եվրոպայի՝ Ռուսաստանից ունեցած էներգետիկ կախվածության թուլացումն էր⁸: Սեկուտան նաև շեշտում է Ադրբեջան - Վրաստան -Թուրքիա համագործակցության ձևավորման հարցում ԱՄՆ-ի աշխարհաքաղաքական հետաքրքրությունը:

«Հարավային գազային միջանցք» նախագիծն ու ԱՄՆ-ի քաղաքականությունը

21-րդ դարի առաջին տասնամյակում ԱՄՆ-ի քաղաքականությունը Հարավային Կովկասում շարունակում էր հենված մնալ ռազմավարական նույն նպատակների վրա. նպաստել տարածաշրջանային պետությունների կարողությունների զարգացմանը և հնարավորինս նվազեցնել տարածաշրջանում Ռուսաստանի ազդեցության վերականգնման հավանականությունը: Այս նպատակներին հասնելու միջոցները մնում էին նույնը՝ աջակցություն քաղաքական և տնտեսական բարեփոխումների օրակարգին և օժանդակություն տարածաշրջանի պետություններում քաղաքացիական ակտիվ հասարակության ձևավորմանը, որը ԱՄՆ-ն դիտում էր որպես ռեսուրս՝ սեփական արտաքին քաղաքական նպատակներն առաջ մղելու համար: Ամերիկյան օժանդակության տրամադրման հիմնական խողովակներն էին ԱՄՆ Միջազգային զարգացման գործակալությունը և տարբեր հիմնադրամները, որոնցից կարելի է առանձնացնել Ժողովրդավարության ազգային հիմնադրամը (National Endowment for Democracy): Հարավային Կովկասում ԱՄՆ-ի ներգրավման նոր փուլը սկսվեց 2003 թ. նոյեմբերին Վրաստանում «Վարդերի հեղափոխությունից» և 2004 թ. հունվարին Միլեիլ Սաակաշվիլու՝ Վրաստանի նախագահ ընտրվելուց հետո: Սաակաշվիլին ի սկզբանե հայտարարեց Վրաստանի եվրաստլանտյան ինտեգրացիայի մասին՝ ՆԱՏՕ-ին և Եվրամիությանն անդամակցությունը դիտարկելով որպես պետության արտաքին քաղաքականության առաջնահերթություն: Վրաստանում «Վարդերի հեղափոխությունը» համընկավ ԱՄՆ-ում Նախագահ Ջորջ Բուշի պաշտոնավարման երկրորդ ժամկետին (2005 թ. հունվար – 2009 թ. հունվար), որի ընթացքում աշխարհում, այդ թվում՝ հետխորհրդային տարածաշրջանում, ժողովրդավարության տարածումը դարձավ ԱՄՆ-ի արտաքին քաղաքականության հիմնական ուղենիշը⁹: Նախագահ Բուշի երդմնակալության երկ-

⁸ St' u 25 Years After the “Contract of the Century”: The Implications for Caspian Energy, <https://www.caspianpolicy.org/25-years-after-the-contract-of-the-century-the-implications-for-caspian-energy/>

⁹ St' u President Bush's Second Inaugural Address, <https://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=4460172>, Thomas Carothers, US Democracy Promotion during and after

րորդ արարողությանը նախորդել էր «Նարնջագույն հեղափոխությունը» Ուկրաինայում, որի ընթացքում ԱՄՆ-ն աջակցում էր նախագահի ընդդիմադիր թեկնածու Վիկտոր Յուշչենկոյին՝ օժանդակելով Ուկրաինայի եվրատյանության ինտեգրման ցանկությանը¹⁰: 2004 թ. Սկսած՝ ԱՄՆ-ն ակտիվորեն աջակցում էր Վրաստանին: 2005 թ. մայիսին Հարավային Կովկասի պատմության մեջ առաջին և առայժմ վերջին անգամ ԱՄՆ գործող նախագահն այցելեց տարածաշրջան՝ Վրաստանում հանդիպելով երկրի բարձրագույն ղեկավարության հետ և հանդես գալով հրապարակային ելույթով¹¹: Էական էր ԱՄՆ-ի դերը նաև ռուսական վերջին երկու ռազմակայանները Վրաստանի տարածքից հանելու գործում՝ նպաստելով այս խնդրում Վրաստանի և Ռուսաստանի միջև համապատասխան հայտարարություն ստորագրելուն¹²:

Տարածաշրջանի պետությունների կարողությունների զարգացման գործում ԱՄՆ քաղաքականության կարևոր գործիքներից մեկը շարունակում էին մնալ էներգետիկ դիվանագիտությունը և կասպյան տարածաշրջանի էներգետիկ ռեսուրսների՝ միջազգային շուկաներ արտահանումը:

2001 թ. հունվարին նախագահ Բուշի երդմնակալության արարողությունից կարճ ժամանակ անց նրա որոշմամբ ստեղծվեց «Պետական էներգետիկ քաղաքականության մշակման խումբ»՝ փոխնախագահ Դիկ Չեյնիի գլխավորությամբ: Արդեն 2001 թ. մայիսին խումբը նախագահին ներկայացրեց «Պետական էներգետիկ քաղաքականություն» 170 էջանոց զեկույցը: Ի թիվս այլոց՝ զեկույցը ԱՄՆ-ի նախագահին առաջարկում էր աջակցել Բաքու – Թբիլիսի – Ջեյհան նավթամուղի կառուցմանը, նպաստավոր պայմաններ ստեղծել դազախական նավթը այդ երթուղով արտահանելու համար, օժանդակել ադրբեջանական Շահ-Դենիզ գազային հանքավայրից ադրբեջանական գազի՝ Վրաստանի տարածքով Թուրքիա արտահանմանը, և առաջարկել Թուրքիային ու Հունաստանին միավորել իրենց գազամուղները, ինչը հնարավորություն կտա ադրբեջանական գազը Վրաստանի և Թուրքիայի տարածքով արտահանելու եվրոպական շուկաներ¹³: Այս վերջին առաջարկով առաջին անգամ շրջանառության մեջ էր դրվում «Հարավային գազային միջանցք» գաղափարը: Ջեկույցը կազմելու ընթացքում արդեն ԱՄՆ-ն ակտիվ քայլեր էր ձեռնարկում ադրբեջանական գազը միջազ-

Bush, Carnegie Endowment for International Peace, 2007, https://carnegieendowment.org/files/democracy_promotion_after_bush_final.pdf

¹⁰ St u Statement on Upcoming Ukrainian Elections, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2004/11/20041118-2.html>, CRS Report for Congress, Ukraine's political crisis and U.S Policy Issues, February 1, 2005, <https://sgp.fas.org/crs/row/RL32691.pdf>

¹¹ St u Bush: Georgia 'beacon of liberty', <https://edition.cnn.com/2005/WORLD/europe/05/10/bush.tuesday/>

¹² St u Russia's Troop Withdrawal From Georgia: The Start of a New Friendship?, <https://eurasianet.org/russias-troop-withdrawal-from-georgia-the-start-of-a-new-friendship>

¹³ St u National Energy Policy, Report of the National Energy Policy development Group, May 2001, <http://www.wtrg.com/EnergyReport/National-Energy-Policy.pdf>

գային շուկաներ արտահանելու ուղղությամբ: ԱՄՆ-ի աջակցությամբ 2001 թ. մարտի 12-ին Անկարայում Ադրբեջանի և Թուրքիայի նախագահները ստորագրեցին միջկառավարական համաձայնագիր Վրաստանի տարածքով տարեկան մինչև 6.6 միլիարդ խորանարդ մետր ադրբեջանական բնական գազ Թուրքիա արտահանելու մասին:

Համաձայնագիրը նաև նախատեսում էր Թուրքիայի տարածքով ադրբեջանական գազի արտահանում երրորդ երկրներ¹⁴:

Տարածաշրջանում ԱՄՆ-ի էներգետիկ ռազմավարության հաջորդ ձեռքբերումն արձանագրվեց 2005 թ. մայիսին: Բաքվում տեղի ունեցավ Բաքու – Թբիլիսի – Ջեյհան նավթամուղի նախնական գործարկման արարողությունը, որին մասնակցում էին Ադրբեջանի, Վրաստանի, Թուրքիայի և Ղազախստանի նախագահները¹⁵: Միջոցառմանը ներկա էր նաև ԱՄՆ-ի էներգետիկայի նախարար Սամուել Բոդմանը: Նա հայտարարեց, որ այս նավթամուղը կարևոր նշանակություն ունի ինչպես տարածաշրջանային, այնպես էլ գլոբալ էներգետիկ անվտանգության ապահովման համատեքստում¹⁶: Ամերիկյան մի շարք վերլուծաբաններ հստակ նշում էին այս նավթամուղի աշխարհաքաղաքական նշանակությունը շեշտելով, որ այն էական դեր կխաղա ինտենսիվացնելու Վրաստանի և Ադրբեջանի հարաբերությունները Արևմուտքի հետ, միևնույն ժամանակ հստակ ուղերձ հղելով Ռուսաստանին, որ Հարավային Կովկասում այն կարող է ունենալ որոշակի ազդեցություն, սակայն չի հավակնի գերիշխող դերի¹⁷: Նավթամուղի պաշտոնական բացման արարողությունը տեղի ունեցավ 2006 թ. հուլիսին թուրքական Ջեյհան նավահանգստում, որին մասնակցում էր նաև ԱՄՆ-ի էներգետիկայի փոխնախարար Քլեյ Սելը: Վերջինս հայտարարեց, որ 3.9 միլիարդ դոլարանոց նավթամուղը ռազմավարական և տնտեսական կարևոր նշանակություն կունենա մասնակից պետությունների համար¹⁸:

Միջազգային շուկաներ ադրբեջանական նավթի արտահանման նոր երթուղիներին զուգահեռ՝ ԱՄՆ-ի կառավարությունը զգալիորեն աջակցում էր նաև ադրբեջանական գազի արտահանմանը: Գազի արտահանման վերաբերյալ թուրք-ադրբեջանական 2001 թ. համաձայնագրի ստորագրումից հետո՝ 2004 թ., սկսվեց Բաքու - Թբիլիսի - Էրզրում գազամուղի շինարարությունը, որը հայտնի է նաև «Հարավկով-

¹⁴ St u Agreement between the republic of Turkey and the Azerbaijan republic concerning the delivery of Azerbaijan natural gas to the republic of Turkey, https://www.bp.com/content/dam/bp/country-sites/en_az/azerbaijan/home/pdfs/legalagreements/gov-agreements/sha_eng_intergov_azerbaijan_turkey_intergovernmental_agreement.pdf

¹⁵ St u Caspian-Mediterranean Oil Pipeline Launched in Baku, <https://www.rferl.org/a/1058992.html>

¹⁶ St u US Energy Secretary Bodman Hails Opening of the Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline, <https://www.energy.gov/articles/us-energy-secretary-bodman-hails-opening-baku-tbilisi-ceyhan-pipeline>

¹⁷ St u The Baku – Tbilisi – Ceyhan pipeline: Oil window to the west, edited by S. Frederick Starr and Svante E. Cornell, Central Asia - Caucasus Institute, 2005, https://www.silkroadstudies.org/resources/pdf/Monographs/2005_01_MONO_Starr-Cornell_BTC-Pipeline.pdf

¹⁸ St u Ceyhan Ceremony Inaugurates BTC Pipeline, <https://www.rferl.org/a/1069835.html>

կասյան խողովակաշար» անվանումով: Գազամուղի շինարարությունն ավարտվեց 2006 թ., նույն թվականին ադրբեջանական գազը սկսեցին արտահանել Վրաստան, իսկ 2007 թ. Հուլիսից Թուրքիա¹⁹:

Մինևույն ժամանակ 2000-ական թվականների կեսերից Հարավային Կովկասում ԱՄՆ-ի քաղաքականության վրա սկսեցին էական ազդեցություն ունենալ ռուս-ամերիկյան հարաբերությունները: Ռուսաստանը ակնհայտ դժգոհությամբ էր ընդունում հետխորհրդային տարածաշրջանում տեղի ունեցող «գունավոր հեղափոխությունները» (2003 թ.՝ Վրաստան, 2004 թ.՝ Ուկրաինա, 2005 թ.՝ Դրոգոստան:) 2000 թ. Վլադիմիր Պուտինի նախագահ ընտրվելուց հետո Ռուսաստանը քայլեր էր ձեռնարկում ինչպես երկրի ներսում կայունության վերականգնման, այնպես էլ հետխորհրդային տարածաշրջանում սեփական դիրքերի ամրապնդման ուղղությամբ: Մինևույն ժամանակ, Ռուսաստանում գնալով ավելի էին ուժեղանում նոր բազմաբևեռ աշխարհի ձևավորման կողմնակիցները, որոնք խստորեն քննադատում էին 1991 թ. ձևավորված միաբևեռ աշխարհակարգը: Ռուսաստանի համար խիստ մտահոգիչ էր նաև ՆԱՏՕ-ի ընդլայնման գործընթացը: 2004 թ. բալթյան երեք հանրապետությունների՝ ՆԱՏՕ-ին անդամակցելուց հետո ակտիվորեն քննարկվում էր Ուկրաինայի և Վրաստանի անդամակցության հնարավորությունը: Այս համատեքստում Ռուսաստանի ավելի կոշտ արտաքին քաղաքականության առաջին ազդանշանը 2007 թ. փետրվարին նախագահ Պուտինի ելույթն էր Մյունխենի անվտանգության խորհրդաժողովում²⁰: 2008 թ. ապրիլին Բուխարեստում կայացած ՆԱՏՕ-ի գազաթնաժողովը որոշեց, որ Վրաստանը և Ուկրաինային կդառնան ՆԱՏՕ-ի անդամ, թեև Գերմանիայի և Ֆրանսիայի դիմադրության պատճառով այս պետություններին չտրամադրվեց «Անդամակցության գործողությունների ծրագիր» (Membership Action Plan):²¹

2008 թ. օգոստոսի ռուս – վրացական պատերազմը էլ ավելի սրեց ԱՄՆ – Ռուսաստան հարաբերությունները: Այս համատեքստում հետխորհրդային պետություններին ցուցաբերվող ամերիկյան աջակցությունը, այդ թվում էներգետիկ ռեսուրսների արտահանման հարցում, գնալով ավելի էր կարևորվում ԱՄՆ-ի համար որպես տարածաշրջանում Ռուսաստանի ազդեցության աճը կանխող էական գործոն: 2009 թ. հունվարին Ռուսաստանի և Ուկրաինայի միջև սկսված գազային ճգնաժամը, որի հետևանքով հունվարի 7-20-ը դադարեցվեց Ուկրաինայի տարածքով եվրոպական սպառողներին ռուսական գազի մատակարարումը, էլ ավելի կարևորեցին Եվրոպա բնական գազի մատակա-

¹⁹ St u South Caucasus Pipeline (SCP), Georgia, Turkey, Azerbaijan, <https://www.hydrocarbons-technology.com/projects/south-caucasus-pipeline-scp-georgia-turkey-azerbaijan/>

²⁰ St u Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности, <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>

²¹ St u Bucharest Summit Declaration, https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm

րարման այլընտրանքային երթուղիների ձևավորումն ու ռուսական գազից Եվրամիության կախվածության նվազումը²²:

ԱՄՆ քաղաքական վերնախավը համոզված էր, որ Ռուսաստանն օգտագործում է իր էներգետիկ ռեսուրսները որպես զենք Եվրամիության նկատմամբ ճնշումներ բանեցնելու և սեփական աշխարհաքաղաքական շահերն առաջ մղելու նպատակով:

Չնայած 2009 թ. գարնանը Օբամայի վարչակազմի կողմից սկսված ռուս-ամերիկյան «վերաբեռնման քաղաքականությանը»,²³ որի արդյունքում ԱՄՆ-ն աջակցեց Ռուսաստանի անդամակցությանն Առևտրի համաշխարհային կազմակերպությանը, կողմերը 2010 թ. ստորագրեցին ռազմավարական հարձակողական սպառազինությունների կրճատման մասին նոր համաձայնագիր²⁴, իսկ Ռուսաստանը 2010 թ. հունիսին ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդում կողմ քվեարկեց Իրանի դեմ պատժամիջոցներ սահմանող բանաձևին²⁵, ԱՄՆ-ը շարունակում էր աջակցել կասպյան տարածաշրջանի էներգետիկ ռեսուրսների՝ եվրոպական շուկաներ արտահանման գործընթացին: Այս համատեքստում էական նշանակություն էր ձեռք բերել ադրբեջանական գազի հավելյալ պաշարները Եվրոպա արտահանելու երթուղու խնդիրը: Ադրբեջանական գազի նկատմամբ հետաքրքրության աճը պայմանավորված էր նաև 2000-ականների սկզբին Եվրամիության տարածքում բնական գազի արդյունահանման ծավալների նվազմամբ, ինչպես նաև որպես էլեկտրաէներգիայի ստացման աղբյուր ածուխից հրաժարվելու և դրա փոխարեն բնական գազ օգտագործելու տրամադրություններով, որոնք մասամբ պայմանավորված էին նաև շրջակա միջավայրի պաշտպանության հիմնախնդիրներով:

ԵՄ էներգետիկ անվտանգության նկատմամբ ԱՄՆ-ի հետաքրքրության աճի մասին է վկայում 2009 թ. ԱՄՆ – ԵՄ էներգետիկ խորհրդի ստեղծումը այս ոլորտում երկու կողմերի միջև ռազմավարական համագործակցություն ծավալելու նպատակով²⁶:

2014 թ. ուկրաինական ճգնաժամի մեկնարկից հետո ԵՄ-ից Ռուսաստանի էներգետիկ կախվածության նվազումը ԱՄՆ-ի համար ավելի կարևորվեց: Արդեն 2014 թ. ապրիլի 2-ին Բրյուսելում այս հարցը քննարկվեց ԱՄՆ-ի պետքարտուղար Ջոն Քերրիի մասնակցությամբ

²² St' u The Russo-Ukrainian gas dispute of January 2009: a comprehensive assessment, <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2010/11/NG27-TheRussoUkrainianGasDisputeofJanuary2009AComprehensiveAssessment-JonathanSternSimonPiraniKatjaYafimava-2009.pdf>

²³ St' u U.S.-Russia Relations: "Reset" Fact Sheet, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/us-russia-relations-reset-fact-sheet>

²⁴ St' u The New START Treaty and Protocol, <https://obamawhitehouse.archives.gov/blog/2010/04/08/new-start-treaty-and-protocol>

²⁵ St' u Security Council Imposes Additional Sanctions on Iran, Voting 12 in Favour to 2 Against, with 1 Abstention, <https://www.un.org/press/en/2010/sc9948.doc.htm>

²⁶ St' u U.S.-EU Energy Council, <https://www.energy.gov/ia/international-affairs-initiatives/us-eu-energy-council>

կայացած հանդիպման ժամանակ²⁷: Ռուսաստանից ԵՄ էներգետիկ կախվածության նվազման և էներգետիկ աղբյուրների դիվերսիֆիկացիայի թեման էական տեղ էր զբաղեցնում նաև 2014 թ. դեկտեմբերին կայացած ԱՄՆ – ԵՄ էներգետիկ խորհրդի հերթական նիստում²⁸: Նիստի վերջում ընդունված համատեղ հայտարարության մեջ հատուկ ընդգծվում էր «Հարավային գազային միջանցքի» կարևորությունը²⁹: Այս զարգացումներն էլ ավելի մեծացրին Կասպից ծովի ավազանից Ռուսաստանին շրջանցելով ԵՄ գազի մատակարարման նոր ուղիների ձևավորման և այս հարցում ԱՄՆ կողմից ցուցաբերվող աջակցության նշանակությունը:

Հարկ է նշել, որ 2000 - ականների սկզբին Եվրամիությունը հիմնականում գազ էր ստանում այսպես կոչված երեք գազային միջանցքներից՝ «արևելյան գազային միջանցք՝ Ռուսաստան», «հյուսիսային գազային միջանցք՝ Նորվեգիա», «արևմտյան գազային միջանցք՝ Հյուսիսային Աֆրիկա»: Հաշվի առնելով բնական գազի աճող պահանջները՝ Եվրամիությունն առաջ քաշեց «Հարավային գազային միջանցքի» գաղափարը, որը նախատեսում էր գազի ներմուծում Կասպյան ավազանից և Մերձավոր Արևելքից դեպի Հարավարևելյան Եվրոպա, իսկ այնտեղից դեպի Ավստրիա և Գերմանիա: Առաջին անգամ Հարավային գազային միջանցքի մասին նշվում էր 2006 թ. սեպտեմբերին ընդունված Եվրոպական խորհրդարանի և Եվրամիության խորհրդի «Տրանսեվրոպական էներգետիկ ցանցերի ուղենիշները սահմանելու մասին» որոշմամբ: Եվրամիությունը որպես հատուկ հետաքրքրություն ներկայացնող նոր գազամուղների ցանկում ֆիքսում էր Կասպից ծովի երկրներ – Մերձավոր Արևելք – ԵՄ գազամուղները, այդ թվում Թուրքիա – Հունաստան – Իտալիա և Թուրքիա – Ավստրիա գազամուղի կառուցումը³⁰:

Բացում – Թբիլիսի – Էրզրում գազամուղի գործարկումից և «Հարավային գազային միջանցքի» գաղափարը շրջանառության մեջ դնելուց հետո ակտիվորեն սկսեց քննարկվել աղբյուրների և գազը Եվրոպա տեղափոխող գազամուղի երթուղու հարցը: 2000 – ական թվականների վերջին շրջանառության մեջ դրվեց «Նաբուկկո» գազամուղի գաղափարը, որը նախատեսում էր Կասպից ծովի ավազանից Թուրքիայի, Բուլղարիայի, Ռումինիայի և Հունգարիայի տարածքով տարեկան 31 միլիարդ խորանարդ մետր գազ հասցնել Ավստրիա: Որպես աղբյուր դի-

²⁷ Տե՛ս US pushes for EU energy diversification, <https://www.politico.eu/article/us-pushes-for-eu-energy-diversification/>

²⁸ Տե՛ս EU-US Energy Council discusses energy diversification and climate change, https://ec.europa.eu/energy/news/eu-us-energy-council-discusses-energy-diversification-and-climate-change_en

²⁹ Տե՛ս Joint Statement EU-US Energy Council, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_14_2341

³⁰ Տե՛ս DECISION No 1364/2006/EC of the European Parliament And Of The Council of 6 September 2006, laying down guidelines for trans-European energy networks and repealing Decision 96/391/EC and Decision No 1229/2003/EC, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006D1364&from=EN>

տարկվում էին Իրանի, Ադրբեջանի և Թուրքմենստանի գազի պաշարները: 2009 թ. մայիսի 8-ին Պրահայում Ադրբեջանի, Թուրքիայի և Եվրամիության ներկայացուցիչները հռչակագիր ստորագրեցին «Նաբուկկո» գազամուղի կառուցման մասին³¹: 2011 թ. հունվարի 13-ին Բյուսելում Ադրբեջանը և Եվրահանձնաժողովը հռչակագիր ստորագրեցին Ադրբեջանից Եվրամիություն գազի արտահանման մասին: Եվրամիության գնահատականի համաձայն՝ այս հռչակագիրը կենսական նշանակություն ուներ «Հարավային գազային միջանցքի» գործարկման համար: Հռչակագրում նշվում էր, որ առաջիկայում կողմերը պետք է հստակեցնեն գազի արտահանման վերջնական երթուղին³²: Չնայած «Նաբուկկո» գազամուղի վերաբերյալ քննարկումներին՝ այս ծրագիրն այդպես էլ իրականություն չդարձավ: 2010 թ. ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի կողմից Իրանի դեմ ընդունված նոր պատժամիջոցները բացառում էին Իրանի մասնակցությունն այս ծրագրին: Ինչ վերաբերում է թուրքմենական գազին, ապա անդրկասպյան գազամուղի կառուցման գաղափարը ևս հանդիպում էր անհաղթահարելի խոչընդոտների: Կասպից ծովի իրավական կարգավիճակի վերաբերյալ ավամերձ պետությունների միջև հակասությունները անհնարին էին դարձնում այս նախագծի իրագործումը: Իր հերթին Թուրքմենստանը գազի արտահանման համաձայնագրեր էր ստորագրել Չինաստանի հետ: 2009 թ. դեկտեմբերին գործարկվեց Կենտրոնական Ասիա – Չինաստան գազամուղի առաջին խողովակաշարը³³, իսկ 2014 թ. Հունիսին՝ գործարկվեց երրորդը՝ նախագծի ընդհանուր թողունակությունը հասցնելով տարեկան 55 միլիարդ խորանարդ մետրի³⁴:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ միայն ադրբեջանական գազը բավարար չէր ամբողջությամբ գործարկելու «Նաբուկկո» գազամուղը 2013 թ. ամռանը որոշում ընդունվեց հրաժարվել այդ նախագծից և դրա փոխարեն ադրբեջանական գազը Եվրոպա հասցնել տրանսասնատուիական և տրանսադրիատիկ գազամուղներով³⁵: 2013 թ. դեկտեմբերի 17-ին ստորագրվեց ադրբեջանական Շահ Դենիզ 2 գազի հանքավարի վերջնական ներդրումային նախագիծը, որը նախատեսում էր տարեկան 6 միլիարդ խորանարդ մետր գազ մատակարարել Թուրքիա և ևս 10 միլիարդ խորանարդ մետր՝ Եվրոպա, մասնավորապես՝ Իտալիա, Հունաստան, Բուլղարիա: Նախագծի ընդհանուր արժեքը, ներառյալ նոր խողովակա-

³¹ St u EU signs Nabucco deal with Azerbaijan and Turkey, <https://www.politico.eu/article/eu-signs-nabucco-deal-with-azerbaijan-and-turkey/>

³² St u Commission and Azerbaijan sign strategic gas deal, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_11_30

³³ St u New Gas Pipeline From Central Asia Feeds China, <https://www.nytimes.com/2009/12/15/world/asia/15pipeline.html>

³⁴ St u Third Line Of Central Asia-China Gas Pipeline Launched, <https://www.rferl.org/a/third-line-of-central-asia-china-gas-pipeline-launched/25407101.html>

³⁵ St u Nabucco project fails, placed by Trans Adriatic Pipeline project, <https://www.aa.com.tr/en/turkey/nabucco-project-fails-placed-by-trans-adriatic-pipeline-project/235841>

շարերի կառուցումը, գնահատվում էր մոտ 40 միլիարդ դոլար.³⁶

Միացյալ Նահանգները տրանսսանատոլիական և տրանսադրիատիկ գազամուղների կառուցման ընթացքում ակտիվորեն հանդես էր գալիս «Հարավային գազային միջանցք» նախագծի պաշտպանությամբ: Միացյալ Նահանգները մասնակցում էր Հարավային գազային միջանցքի խորհրդատվական խորհրդի աշխատանքներին³⁷: 2018 թ. դեկտեմբերի 11-ին Միացյալ Նահանգների Ներկայացուցիչների պալատն ընդունեց 1035-րդ բանաձևը, որը կոչ էր անում եվրոպական կառավարություններին մերժել «Հյուսիսային հոսք 2» նախագիծը և վերահաստատում էր ԱՄՆ-ի աջակցությունը «Հարավային գազային միջանցք» նախագծին³⁸:

2019 թ. նոյեմբերի 30-ին տեղի ունեցավ տրանսսանատոլիական գազամուղի գործարկման պաշտոնական արարողությունը, որը Թուրքիայի տարածքով հասնում է մինչև Թուրքիա – Հունաստան սահման: Շուրջ 6.5 միլիարդ դոլար արժողությամբ գազամուղն ունի տարեկան 16 միլիարդ խորանարդ մետր թողունակություն, սակայն հավելյալ ներդրումների դեպքում դա կարող է հասնել մինչև 31 միլիարդի³⁹: 2020 թ. վերջին գործարկվեց տրանսադրիատիկ գազամուղը⁴⁰, որը 2021 թ. հունվարի 1-ից տարեկան 10 միլիարդ խորանարդ մետր ադրբեջանական գազ Հունաստանի, Ալբանիայի տարածքով և Ադրիատիկ ծովի հատակով հասցնում է եվրոպական շուկաներ⁴¹:

2020 թ. նոյեմբերին ԱՄՆ-ում կայացած նախագահական ընտրություններում Ջո Բայդենի հաղթանակից հետո ԱՄՆ-ի նոր վարչակազմը շարունակում է ակտիվորեն աջակցել «Հարավային գազային միջանցք» նախագծին: 2021 թ. սեպտեմբերի 10-ին ելույթ ունենալով Բաքվում կայացած «տարածաշրջանային էներգետիկ անվտանգության համաժողովում» Ադրբեջանում ԱՄՆ-ի դեսպան Լի Լիցենբերգերը հայտարարեց, որ ԱՄՆ-ն շարունակում է աջակցել «Հարավային գազային միջանցք» նախագծին, որը հնարավորություն է տալիս Ադրբեջանին էական դերակատարում ունենալ ԱՄՆ-ի դաշնակիցների և գործընկերների էներգետիկ անվտանգության ապահովման գործում⁴²:

³⁶ St u Shah Deniz II Final Investment Decision Announced in Baku, <https://www.csis.org/analysis/shah-deniz-ii-final-investment-decision-announced-baku>

³⁷ St u Southern gas corridor Advisory council joint press statement, 12 February 2015, <https://ec.europa.eu/energy/sites/default/files/documents/Southern%20Gas%20Corridor%20Advisory%20Council.pdf>

³⁸ St u H.Res.1035 - Expressing opposition to the completion of Nord Stream II, and for other purposes, <https://www.congress.gov/bill/115th-congress/house-resolution/1035/text>

³⁹ St u Turkey and Azerbaijan mark completion of TANAP pipeline to take gas to Europe, <https://www.reuters.com/article/us-turkey-energy-tanap-idUSKBN1Y40CP>

⁴⁰ St u Trans Adriatic Pipeline enters operational phase, <https://ec.europa.eu/inea/en/news-events/newsroom/trans-adriatic-pipeline-enters-operational-phase>

⁴¹ St u Rapid response: The Southern Gas Corridor opens today, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/energysource/rapid-response-the-southern-gas-corridor-opens-today/>

⁴² St u US Ambassador: Southern Gas Corridor places Azerbaijan in the forefront of energy security for many of our allies and partners, <https://apa.az/en/xeber/foreign-news/us-ambassador-southern-gas-corridor-places-azerbaijan-in-the-forefront-of-energy-security-for->

Հարկ է ընդգծել, որ «Հարավային գազային միջանցքը» իր ներկա տեսքով չի կարող էական ազդեցություն ունենալ եվրոպական էներգետիկ շուկայի վրա: Առաջիկա տարիներին այս երթուղով Եվրամիության անդամ պետություններ կարող է արտահանվել տարեկան 10 միլիարդ խորանարդ մետր գազ, որը կազմում է ԵՄ-ի տարեկան միջին սպառման ընդամենը երկու տոկոսը: Տեխնիկապես հնարավոր է տրանսադրիատիկ գազամուղի թողունակությունը հասցնել տարեկան 20 միլիարդ և ավելի խորանարդ մետրի, սակայն Ադրբեջանը չունի այդ ծավալի գազ արտահանելու հնարավորություններ: 2018 թ. Ադրբեջանը արդյունահանել է մոտ 18 միլիարդ խորանարդ մետր գազ, և Շահ Դենիզ երկու հանքավայրից արդյունահանում է ևս 16 միլիարդ: Միևնույն ժամանակ Ադրբեջանի ներքին սպառումը տարեկան կազմում է շուրջ 10 միլիարդ խորանարդ մետր: Լավագույն դեպքում Ադրբեջանը կարող է արտահանել տարեկան մինչև 24 միլիարդ խորանարդ մետր գազ, սակայն դրա մի զգալի մասը սպառվում է Թուրքիայում և Վրաստանում, ինչը նշանակում է, որ Ադրբեջանը սեփական ռեսուրսների հաշվին չի կարող տարեկան 20 միլիարդ խորանարդ մետր գազ արտահանել եվրոպական շուկաներ⁴³:

Այսպիսով, կարող ենք արձանագրել, որ 1991 թ. - ից ի վեր Հարավային Կովկասում ԱՄՆ-ի արտաքին քաղաքականության հիմնական ուղղություններից մեկը Կասպից ծովի ավազանի էներգետիկ ռեսուրսների արտահանումն էր միջազգային շուկաներ: ԱՄՆ-ի ակտիվ ներգրավմամբ գործարկվեցին Բաքու – Թբիլիսի - Ջեյհան և Բաքու - Թբիլիսի - Էրզրում խողովակաշարերը: 2000 - ականներից սկսած ԱՄՆ-ը էական դերակատարություն է ունեցել «Հարավային գազային հոսք» միջանցքի գործարկման խնդրում՝ այն դիտարկելով Ռուսաստանից Եվրոպայի էներգետիկ կախվածության նվազեցման ռազմավարության համատեքստում: Միևնույն ժամանակ, վերջին տարիներին տեղի ունեցող էներգետիկ հեղափոխությունը և կլիմայի տաքացման դեմ պայքարը որոշակիորեն նվազեցրել են գազի և նավթի դերը համաշխարհային տնտեսությունում: Ադրբեջանի ունեցած գազի պաշարները բավարար չեն եվրոպական էներգետիկ շուկայում էական խաղացող դառնալու համար: Այնուամենայնիվ՝ գերտերությունների աստիճանաբար սրվող մրցակցության պայմաններում էներգետիկ գործոնը առնվազն առաջիկա տասնամյակի ընթացքում կշարունակի էական դեր խաղալ Հարավային Կովկասում ԱՄՆ-ի քաղաքականության մշակման և իրականացման գործընթացում:

many-of-our-allies-and-partners-357504

⁴³ See European Energy Security: Options for EU Natural Gas Diversification, Congressional Research Service, February 2020, <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R42405>

БЕНИАМИН ПОГОСЯН – Южный газовый коридор и политика США на Южном Кавказе. – В статье анализируется политика США на Южном Кавказе в контексте реализации проекта «Южный газовый коридор». После распада Советского Союза в 1991 году энергетическая геополитика была одним из ключевых столпов, определяющих региональную политику США на Южном Кавказе. Стратегической целью США было облегчить транспортировку каспийской нефти и газа на европейские рынки в обход России. США сыграли жизненно важную роль в содействии строительства нефтепровода Баку-Тбилиси-Джейхан и газопровода Баку-Тбилиси-Эрзурум. С середины 2000-х годов США приложили значительные усилия для запуска «Южного газового коридора», который предусматривал транспортировку азербайджанского газа на рынок Европы по Трансанатолийскому и Трансадриатическому газопроводам. Южный газовый коридор начал работу в конце декабря 2020 года и в конечном итоге обеспечит Италию, Болгарию и Грецию 10 млрд кубометров газа. Несмотря на то, что Азербайджан не обладает достаточными запасами газа, чтобы бросить вызов позициям «Газпрома» в Европе, США рассматривают проект Южного газового коридора как значительный вклад в создание альтернативных маршрутов транспортировки энергии в Европу.

Ключевые слова: Южный Кавказ, Южный газовый коридор, США, ЕС, Азербайджан, Армения, Турция, Россия, геополитика, региональная безопасность, энергетическая стратегия

BENYAMIN POGHOSYAN – The Southern Gas corridor and the US policy in the South Caucasus. – The article analyzes the US policy in the South Caucasus in the context of implementing the "Southern gas corridor" project. Since the collapse of the Soviet Union in 1991 the energy geopolitics has been one of the critical pillars shaping the US regional policy in the South Caucasus. The US strategic goal was to facilitate the transportation of Caspian oil and gas to the European markets circumventing Russia. The US played a vital role in fostering the construction of Baku - Tbilisi - Ceyhan oil and Baku - Tbilisi - Erzurum gas pipelines. Since the mid-2000s, the US has put significant efforts to launch the "Southern gas corridor," which envisaged the transportation of Azerbaijani gas to the European market through the Transanatolian and Trans-Adriatic gas pipelines. The southern gas corridor became operational in late December 2020 and would provide 10 billion cubic meters of gas to Italy, Bulgaria, and Greece annually. Even though Azerbaijan does not possess sufficient gas reserves to challenge Gazprom positions in Europe, the US views the Southern gas corridor project as a significant contribution to the establishment of alternative energy transportation routes to Europe, perceiving this within the prism of evolving great power competition between the US, Russia, and China.

Key words: South Caucasus, Southern gas corridor, the US, EU, Azerbaijan, Armenia, Turkey, Russia, geopolitics, regional security, energy strategy

UNITED STATES-IRAN RELATIONS: SECURITY IMPLICATIONS FOR ARMENIA AND BEYOND*

TIGRAN YEPREMYAN

“Geography is the most fundamental factor in foreign policy because it is the most permanent.”¹

Nicholas Spykman

This study is a comparative analysis of the United States - Iran relations and the resultant security and geo-economic implications on Armenia and beyond. It deals with the fundamentals of regional security and geopolitical and economic imperatives of the United States, Iran, and Armenia. Notwithstanding a solid rationale for mutually beneficial economic and political partnership, the Iranian nuclear issue and the relations of enmity between the United States and Iran have generated mutual mistrust making the reconciliation initiatives difficult. Hence, the paper takes into consideration the Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA). The normalization of the US-Iran relations will fundamentally transform the regional security architecture. The issue is of crucial relevance for Armenia. The paper utilizes the materialist and constructivist framework of the Copenhagen School of Security Studies, *par excellence* the Regional Security Complex Theory (RSCT), to contextualize both the geostrategic ideas and practices. The empirical starting point for this study is the fact that Iran – with its vast energy reserves, huge export potential, and key geopolitical location in Eurasia – has the potential to become a regional stabilizer and significantly diminish the geopolitical and geo-economic challenges of the wider region opening a myriad of opportunities for Armenia as a transit route to Europe. Effectively this can happen with the US-Iran rapprochement. This comprehensive perspective allows us better understand the structure of regional security and prospects of stability *vis-à-vis* grand geopolitical designs.

Keywords: *United States, Iran, Armenia, geopolitics, regional security, RSCT theory, Caucasus*

Introduction

Since the Iranian Islamic Revolution of 1979, the United States - Iran relations have undergone dramatic developments, characterized by a whole bunch of ups and downs. Notwithstanding a solid rationale for mutually beneficial eco-

* This [article/publication] was funded by a grant from the United States Department of State. The opinions, findings and conclusions stated herein are those of the author[s] and do not necessarily reflect those of the United States Department of State.

Սույն [հոդվածը/հրատարակությունը] ֆինանսավորվել է ԱՄՆ պետքարտուղարության դրամաշնորհի շրջանակում: Այստեղ արտահայտված են հեղինակ(ներ)ի դիրքորոշումները, որոնց համարնկնումը ԱՄՆ պետքարտուղարության դիրքորոշումներին պարտադիր չէ:

¹ Nicholas J. Spykman, *The Geography of the Peace* (New York: Harcourt, Brace and Company, 1944), p. 41.

conomic and political partnership, the latter has faced mounting challenges, the bulk of which remain unaddressed. The normalization of the US-Iran relations will fundamentally transform the regional security architecture. The issue is of crucial relevance for Armenia. The empirical starting point for this study is the fact that Iran, with its vast energy reserves, huge export potential, and key geopolitical location in Eurasia, has the potential to become a regional stabilizer and significantly diminish the geopolitical and geo-economic challenges of the wider region opening a myriad of opportunities for Armenia as a transit route. Effectively this can happen with the US-Iran rapprochement, a possible process, which has been interrupted with the US withdrawal from the Iranian nuclear deal, the Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA).

The actuality of this topic is dictated by two main objectives: Firstly, there is a substantial gap in the existing literature relating to the economic and (geo)political dimensions of US-Iran relations in the context of security implications for Armenia. Namely, the academic discussions are missing an integrated (geo)political and (geo)economic approach to the potential Iran-Armenia-Georgia corridor in connecting the Persian Gulf to the Black Sea, i.e. Indian Ocean with Europe, and Armenia's potential as a transit route for Iranian gas to Europe.

Secondly, there is a necessity to better understand what has prevented the US from rapprochement with Iran on the domestic and the international level. As the Iranian foreign and security policy in the South Caucasus has been based on *raison d'État*, rather than on ideological sentiments. While a variety of International Relations issues (the Iranian nuclear program,² the Islamic revolution³), and Armenia's foreign policy-related ones have occupied the minds of scholars from various disciplines, little to no attention has been devoted to the multidimensional analysis of underlying dynamics of US-Iran relations, rapprochement or deterioration, vis-à-vis Armenia. Hence, the paper is aimed at evaluating the US foreign policy towards Iran and its security implications for Armenia.

This study utilizes the framework of the Copenhagen School of Security Studies, particularly the Regional Security Complex Theory (RSCT) by Barry Buzan and Ole Waever. The application of Regional Security Complex Theory enables us to get a better grasp of the US foreign and security policy towards the wider region. The RSCT differentiates between the system level interplay of the global powers, who have geographically transcendental power projection capabilities, and the subsystem level interplay of regional powers and small states, whose main security environment is their local region. The core idea of RSCT, mainly based on materialist and constructivist approaches, suggests that most threats travel more easily over short distances, security interdependence is patterned into regionally based security complexes. Historically, most states have been primarily concerned with the power capabilities and intentions of their neighbors. Therefore, the processes of securitization and the level of security interdependence are more strained and keen between the states within such complexes. The global powers are penetrating security complexes, nevertheless,

² Donette Murray, *US Foreign Policy and Iran: American-Iranian Relations since the Islamic Revolution* (London and New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2010);

³ Fereydown Hoveyda, *The Shah and the Ayatollah: Iranian Mythology and Islamic Revolution* (London and Westport, CT: Praeger, 2003).

the regional dynamics of these complexes are substantially autonomous from the patterns superimposed by the global powers. On the materialist layer, RSCT takes aspects of territoriality and balance of power, i.e. it is substantially close to the neorealist perspective. On the constructivist layer, RSCT is based on the theory of securitization focusing on the political processes and ideas by which concepts of security are constituted. Hence, RSCT treats the distribution of power and amity/enmity patterns as substantially autonomous variables. This theory provides a conceptual framework for comparative studies in regional security.⁴

Most of the studies about Iran as an energy supplier use quantification as a forecasting tool and do not incorporate political change into these analyses.⁵ Some authors predominantly focus on elite change in Iran assessing its implications for the US-Iran relations. The South Caucasus is under permanent international attention, and many of the recent publications cover all aspects of current affairs and developments in the region, focusing mostly on ethnic problems, and external powers' interests.⁶ Buzan and Waever refer to the South Caucasian part of Eastern Europe as a mini-complex.⁷ In essence, the South Caucasus mini-complex plus Iran is a vital security pivot for both the US and the EU, and Russia. According to Brzezinski, for the next several decades, the most dangerous region of the world with the potential to plunge the world into chaos will be the region surrounding Iran - the new "Global Balkans." The US with the EU can foster regional stability and transform Iran from a "regional ogre into a regional stabilizer." With such an alliance the US becomes Superpower Plus. Without the EU, the US is still predominant but not globally omnipotent.⁸ This can build a prospect for the EU-Georgia-Armenia-Iran geo-economic and political corridor providing access to essential resources of Iran and Central Eurasia, and China's Silk Road economic zone.⁹ It will enable Armenia to considerably diversify its security and energy supplies making it an actor of the North-South Transport Corridor.¹⁰ Iran's geopolitical location in the Eurasian continent as a bridge between various regions (Europe-Iran-Middle East, Europe-Iran-Asia) makes it subject to volatile geopolitical processes. So, Armenia-Iran relations might be indicative of stable West-Iran relations.¹¹

⁴ Barry Buzan and Ole Waever, *Regions and Powers: the Structure of International Security*. Cambridge Studies in International Relations: 91 (Cambridge and New York: Cambridge University Press, 2003), pp. 3-4.

⁵ Gawdat Bahgat (ed.), *Energy Security: An Interdisciplinary Approach* (Washington: Wiley, 2011).

⁶ Svante E. Cornell, *Small Nations and Great Powers: A Study of Ethno political Conflict in the Caucasus* (London and New York: Taylor & Francis E-Library, 2005); Uwe Halbach, "Oil and the Great Game in the Caucasus: The "Caspian Region" as the Geopolitical Rediscovery of the 1990s." In: *IFSH (ed.), OSCE Yearbook 2004* (Baden-Baden 2005), pp. 275-285.

⁷ Buzan and Waever, *Regions and Powers*, p. 111.

⁸ Zbigniew Brzezinski, *The Choice: Global Domination or Global Leadership* (New York: Basic Books, 2004).

⁹ Kishore Mahbubani, *The New Asian Hemisphere: The Irresistible Shift of Global Power to the East* (New York: Public Affairs, 2008); Justyna Szczudlik-Tatar, "China's New Silk Road Diplomacy," *Polish Institute of International Affairs*, Policy Paper No. 34 (82), December 2013.

¹⁰ Tigran Yepremyan, "The Geopolitical Dimension of the Eastern Partnership: An Alternative to Solution." *European Studies Journal*, № 10, Eastern Partnership: Self-Determination and Geopolitics / Geoculture (II), 2017, pp. 89-108.

¹¹ Arman Gasparyan, "Iranian Energy Policy towards the South Caucasus from the Perspective of

Thus, after the 2020 44-day Artsakh (Nagorno-Karabakh) war, the issues pertained to economic, political, geopolitical dimensions of US-Iran relations with a special emphasis on their security implications for Armenia have gained new relevance. Hence, the paper aims at exploring the underlying dynamics of economic and geopolitical dimensions of US-Iran relations with an emphasis on their security implications for Armenia.

The United States and the Structure of Regional Security: Theoretical Framework

The United States had emerged from the Cold War as the only superpower. Many thought that America will successfully lead in bringing democracy from the west to the rest of the world. The US grand strategy has followed this basic prescription and analyses of optimist political thinkers, such as Fukuyama and Huntington, for the first two decades since the end of the Cold War.¹² Nevertheless, the policy results have not been successful including disastrous wars in Afghanistan and Iraq and the destabilization of the wider Middle East caused by the resultant geopolitical vacuum. The US also has not been successful in solving one of its most important foreign-policy problems, the Iranian nuclear program, i.e. shutting down Iran's uranium-enrichment capability for fear that it might lead to Iran acquiring nuclear weapons.¹³

The End of History was quickly followed by the return of history.¹⁴ The profound optimism of the early 1990s has given way to a current pronounced pessimism, as the United States found itself as the world's lone superpower in an increasingly multipolar world. With increasingly difficult power projection possibilities, some realist thinkers see offshore balancing as an option with dealing with current and prospective geopolitical challenges. As John Mearsheimer puts it, "Offshore balancing, which was America's traditional grand strategy for most of its history, is but another option. Predicated on the belief that there are three regions of the world that are strategically important to the United States—Europe, Northeast Asia and the Persian Gulf... This is to ensure that dangerous rivals in other regions are forced to concentrate their attention on great powers in their own backyards rather than be free to interfere in America's. The best way to achieve that end is to rely on local powers to counter aspiring regional hegemony ..."¹⁵ According to Mearsheimer's *selective engagement* approach, Europe, Northeast Asia, and the Persian Gulf are the only regions where America should consider permanently deploying its military for maintaining balance, peace, and stability. As the destabilization in these key regions will harm the American economy and will eventually cause a military engagement.¹⁶

According to the RSCT theory, there are four levels of analysis to look at

Neo-Liberalism Theory," *Spectra*, 3(1) February 19, 2014. DOI: <http://doi.org/10.21061/spectra.v3i1.293>.

¹² Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man* (New York: The Free Press, 1992); Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (New York: Simon & Schuster, 1996).

¹³ John J. Mearsheimer, "Imperial by Design," *The National Interest*, N. 111, January/February 2011, pp. 16-17.

¹⁴ Jennifer Welsh, *The Return of History: Conflict, Migration, and Geopolitics in the Twenty-First Century* (The CBC Massey Lectures: House of Anansi Press, 2016).

¹⁵ Mearsheimer, "Imperial by Design," p. 18.

¹⁶ Mearsheimer, "Imperial by Design," p. 18.

and to interrelate: First, domestically generated vulnerabilities of the states of the region, their internal order, state-society relations, the kind of security fears; second, state-to-state relations that generate the security region; third, the region's interaction with neighboring regions - this level grows in significance during major changes in the patterns of security interdependence that determine RSCs and in situations of massive asymmetries a RSC without global powers that neighbors a complex with a global power might have solid interregional links; and forth, the role of global powers in the region and its interplay with regional security structures. These four levels together generate the security constellation.¹⁷ The RSCT theory encompasses also the idea of sub-complexes, which is a 'half-level' within the RSC and has the same definition as RSCs. While a sub-complex has distinctive patterns of security interdependence, it is a component within and subject to a wider pattern of larger RSC. For instance, separate sub-complexes are observed in the Middle East such as the Gulf sub-complex comprising Iran, Iraq, GCC countries. In the Russia-centered post-Soviet complex, there are distinct security dynamics in the different areas - the western group of states, the South Caucasus, and Central Asia. The Caucasus is currently a sub-complex within the post-soviet RSC with the potential for becoming a mini-complex in the case of the South Caucasus.¹⁸

The distinctive feature of a regional subsystem, a space between the general trends of the global system and the unit-level inter-state interactions, is the geographical proximity of the constituent states. This situation provides unique dynamics to their interactions based on power relations, amity, and enmity forms. Hence, a regional subsystem is defined as a "security complex," which is an empirical phenomenon with historical and geographical roots, and results from the interaction between states. As security threats operate more effectively over short distances, security interactions with neighbors are a priority.¹⁹ The Caucasus sub-complex is in many ways integrated closely into the Russia-centered security complex, especially in terms of military security, and in some respects, for Europe and Russia, it plays a role of an insulator towards the Middle East, China, Turkey, Iran, and South Asia.²⁰

Despite efforts by Iran right after the disintegration of the Soviet Union to become a key player in the South Caucasus, it has not been able to consolidate its long-term geo-economic presence. In contrast, Turkey has succeeded geo-economically and geopolitically in engaging in Georgia and Azerbaijan. The ethnolinguistic factor reinforced by the ambitions of authoritarian rulers has cemented the Turkish-Azerbaijani geo-economic ties and military-political alliance. The Turkish-Azerbaijani geo-economic and geopolitical axis traverse Georgia and Nakhichevan. Turkey's economic presence in Georgia is also impressive. Hence, a ground is being prepared for expanding Turkey's power projection capability eastward. On the other side, Iran faces serious national secu-

¹⁷ Buzan and Waever, *Regions and Powers*, p. 51.

¹⁸ Buzan and Waever, *Regions and Powers*, pp. 454- 455.

¹⁹ Khatchik Derghoukassian, "Balance of Power, Democracy and Development: Armenia in the South Caucasian Regional Security Complex," *Universidad de San Andres (Argentina) and AIPRG*, Working Paper No. 06/10, January, 2006, pp. 1-18.

²⁰ Buzan and Waever, *Regions and Powers*, pp. 454- 455.

rity challenges with the Turkish eastward expansion and has confrontational relations with the United States. Hence, Iran as a historically significant regional power aspires for the consolidation of its regional presence in the Middle East and the South Caucasus.²¹

The South Caucasus has historically been at the crossroads of West and East, North and South, an arena of clash and concert of different civilizations. Samuel Huntington highlighted the relevance of the civilizational paradigm to the emerging world by the international events such as Iran's call for alliances with China and India in order to influence the international processes. Moreover, many East Asian and South-East Asian nations, the Gulf Arabic states and, to a certain degree, Iran have become modern societies without becoming Western. Certainly, the Shah's efforts and, later after the 1979 revolution, the efforts of the governments of the Islamic Republic "generated an intense anti-Western but not anti-modern reaction."²² Buzan's and Waever's view of regions and contemporary structure of international security contrasts Huntington's theory of the Clash of Civilizations. The two theoretical approaches are outwardly similar in emphasizing the importance of a distinct middle level between the global system and state. Huntington conceptualizes the clash of civilizations, such as Western, Orthodox, Islamic, Hindu, Sinic, etc., highlighting the emergence of dangerous conflicts at the fault lines of these macro-units.²³ On the contrary, Buzan and Waever emphasize that the borders between security regions are zones of weak interaction and are usually determined by geography, and security regions are composed of subsystems in which most of the security interaction is internal. Thence, states fear their neighbors and ally with other regional actors. Huntington's specification of the frontiers of civilizations, which highlights cultural affinities, varies from Buzan's and Waever's borderlines of security regions as regional security complexes, although influenced by cultural factors, are defined by the actual political patterns of security practices.²⁴ For instance, according to the RSCT Nagorno-Karabakh conflict is internal to the regional security mini complex, and inter-civilizational per Huntington's theory of the clash of civilizations. And Iran, although 'civilizationally' (religiously) linked with Azerbaijan, has closer relations and a 'strategic' partnership with Armenia.²⁵

The South Caucasus mini RSC is established with lasting patterns of amity and enmity, which takes the shape of geographically logical patterns of security interdependence. It is affected by historical peculiarities, civilizational factors, and long-standing enmities, which are formed as a result of the interplay between the anarchic structure and its balance of power, and the strains of local geographical proximity. So, geographical adjacency generates more security interaction among neighbors than among states of different regions. Adjacency is fundamental for security for many threats travel more easily over short dis-

²¹ Derghoukassian, "Balance of Power, Democracy and Development," pp. 1-18.

²² Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, pp. 38-39, 77.

²³ Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*.

²⁴ Buzan and Waever, *Regions and Powers*, pp. 41.

²⁵ Julien Zarifian, "Christian Armenia, Islamic Iran: Two (Not So) Strange Companions Geopolitical Stakes and Significance of a Special Relationship," *Iran and the Caucasus* 12 (2008), pp. 123-124.

tances and the effect of geographical proximity on security interaction is most durable. As insecurity is often associated with physical proximity, the global network of security interdependence is variable: anarchy, geography, and the distance effect together corps the pattern of this regionally-based cluster.²⁶

In contrast to regional powers and small states, the superpower like the United States, having accumulated wide-ranging interests and huge capabilities, transcend the logic of geography and adjacency in their security relationships and can engage their rivalries over the globe. While states with limited capabilities mostly constrain their security interests and policies to their neighbors. Thus, great powers incline to override the regional imperative, and regional powers to reinforce it. So, small states usually find themselves locked into a RSC with their neighbors, great powers usually penetrate several adjacent regions, and superpowers engage in the affairs of the whole planet. The global powers are being linked to the regional dynamics of RSCs through the mechanism of penetration, which happens when outside powers make security alignments with states within the security complex. The enmity between Armenia and Azerbaijan demands or provides opportunities for the great powers to penetrate the region. The logic of equilibrium and the need for balancing the powers in this anarchic system encourages the local states to seek the help of or alliance with regional and global powers, thus the local patterns of rivalry become linked to the global ones.²⁷ For instance, in conditions of the Turkish-Azerbaijani axis, Armenia is allied with Russia, ‘associated’ with Europe, and has good neighborly ties with Iran.²⁸ Albeit, the balancing and regionally stabilizing potential of Iran is not sufficiently utilized due to its enmity with the United States and uneasy relations with Europe.²⁹

The RSCs are durable substructures with a strong geographical component and have both internal structures and external frontiers that are essential to monitor continuity and change and to distinguish significant change from less important events. Buzan and Waever outline three possible evolutions to a RSC in time: preservation of the status quo; internal transformation within the complex and changes to the anarchic structure or polarity on the grounds of regional integration or disintegration, conquest, or changes to the dominant patterns of amity/enmity because of ideological shifts and regime changes; and external transformation by expansion or shrinks of the outer boundary, changing the membership of the RSC and transforming its essential structure. This happens when two RSCs merge or two RSCs split out from one. The merger of two RSCs might happen if a geo-economically and geopolitically significant grand infrastructure be in place.³⁰ In the case of prospective North-South Transport Corridor connecting the Indian Ocean and the Persian Gulf to the Black Sea and India to Europe through Iran-Armenia-Georgia, India and Iran will become

²⁶ Buzan and Waever, *Regions and Powers*, pp. 45-46.

²⁷ Buzan and Waever, *Regions and Powers*, p. 46.

²⁸ Tigran Yepremyan, “Armenia Within the Complex of ‘Overlapping Authority and Multiple Loyalty’: Security Challenges,” In: *The European Union and The Eastern Partnership: Security Challenges*. Ed. Vasile Cucerescu, Carlos E. Pacheco Amaral, Ioan Horga [et al.]. Supplement to *Eurolimes Journal*, 2018, pp. 227-241.

²⁹ Yepremyan, “The Geopolitical Dimension of the Eastern Partnership,” pp. 89-108.

³⁰ Buzan and Waever, *Regions and Powers*, p. 53.

dramatically concerned with the processes in the South Caucasus and Eastern Europe. Then, we might analyze the possibility of a potential *Indo-European supercomplex*, i.e. “a set of RSCs within which the presence of one or more great powers generates relatively high and consistent levels of interregional security dynamics.”³¹

Due to Iran’s and Turkey’s economic, security, and geopolitical interests and gradual engagement in the South Caucasus, external transformation by northward expansion of the Middle Eastern RSC / the Gulf sub-complex into the Caucasus can also be possible. As Turkey is increasingly abandoning its position as an insulator between the Middle East and European RSCs by engagement in Syria and Iraq, threatening the EU with opening the borders for refugees and attempting to violate the exclusive economic zone of Cyprus and Greece, also Turkey is being engaged in the post-soviet space. Particularly, Turkey intervened into the 2020 Nagorno-Karabakh war by its military, terrorist groups and mercenaries transferred from the Middle East.³²

Yet, the main objectives in the geopolitics of the South Caucasus continue to be the control of current and prospective oil and gas pipelines, transportation routes, and East-West, North-South corridors. Here the interests of the US, the EU, Russia, China, India, Turkey, and Iran intersect. For America and Russia, it is also a way to gain influence or prevent others from doing so.³³ In the geostrategic context, the US supports Georgia, Turkey is highly linked with Azerbaijan, while Russia both with Armenia and Azerbaijan trying to gain benefits from both of them regarding its grand project of reintegration of post-soviet space through its Eurasian project. While Iran has more balanced positions and has good neighborly relations with Armenia. In spite of the incompleteness and a certain degree of mistrust in their relations, and Tehran’s often double-faced positions towards the Armenian-Azerbaijani conflict, Iran and Armenia understand each other’s legitimate security concerns and limitations of their geostrategic links.³⁴

In contrast to America’s position in the EU-Europe, which is remarkable due to the high degree of institutionalization by the establishment of superregional blocks, its position in the post-soviet complex and the Middle East varies, as the post-soviet complex is not interlinked with the US close enough and it contains a traditional great power, Russia, while the Middle East is torn by proxy/civil wars, regime-changes, power competition, failed states and the geopolitical vacuum left by the unfinished US regional designs and unsuccessful policies. These explain the uncertainty and ambivalence in American–Russian relations and the enmity in American–Iranian relations beyond the nuclear issue. As Buzan and Waever put it, “Whichever of these futures lies ahead, the struc-

³¹ Buzan and Waever, *Regions and Powers*, p. 492.

³² Tigran Yepremyan, “Why Europe should care about Nagorno-Karabakh: A Civilisational and Geopolitical Perspective,” *New Eastern Europe - A bimonthly magazine dedicated to Central and Eastern European Affairs*, November 3, 2020. Accessible at: https://neweasterneurope.eu/2020/11/03/why-europe-should-care-about-nagornokarabakh-a-civilisational-and-geopolitical-perspective/?fbclid=IwAR2DVCvc9du_HZ0UFh5RlXHZrUXhy9A4pn5ycnlS2aFEPDfSujgw8bW7yE.

³³ Buzan and Waever, *Regions and Powers*, p. 422.

³⁴ Alla Mirzoyan, *Armenia, the Regional Powers, and the West: Between History and Geopolitics* (New York: Palgrave Macmillan, 2010), p. 131.

ture of international security will be defined by the interplay of regions and powers.”³⁵

Thus, there is a strong interregional level of security dynamics in the South Caucasus, which arise from the great power spillover into the mini complex and the extremes of national and global security interplay at the regional level. At the interregional level, the US and the EU interact with Russia, Turkey, and Iran. The constructivist basis of the RSC theory is concerned with the formation and operation of RSCs, as regional systems are not just a mechanical reflection of the distribution of power, but are subjects of interpretations, ideas, and actions of actor states. Therefore, both the US and Iran are confronting not each other's power but the threats of power. So, the evolution of perceptions of each other's powers reinforced by commercial ties and institutional obligations can create more cooperative relations contributing to the de-securitization and regional stability.

America and Iran: Relations and Geopolitical Imperatives

Since the Iranian Islamic Revolution of 1979, America has confronted distinct crises, each drawing it into deeper engagement in the Middle East. These crises have reshaped the Middle East and the United States' role in it. After the Islamic Revolution, Iran was transformed from a US ally into one of its most uncompliant opponents in the region and beyond, while the relations of enmity between the United States and Iran in 40 years have accumulated a long list of grievances, making the reconciliation initiatives difficult. In Iran, for some segments of the political and religious elite, enmity with America has become an issue of legitimacy, which is intertwined with intra-regime ideological and power competition. Accordingly, for the past 40 years, neither most of the Iranian governments have looked at the relations with America in light of realism and Iran's national interests, nor the United States. The memories related to the hostage crisis of 1979–1980, other incidents and crises in the Middle East, where the two countries took opposing sides, have limited America's ability to deal with Iran rationally. Hence, opportunities have been missed that could lead to some form of accommodation if not complete reconciliation.³⁶

During the 1980s, the United States under Reagan's administration utilized an offshore-balancing strategy in the Middle East relying on Iraq to contain Iran. President Clinton utilized a policy of dual containment by checking both Iraq and Iran instead of relying on them for the regional balance.³⁷ Post-Soviet systemic developments, and then the effects of 9/11, in spite of episodes of informal cooperation, such as after the US invasion in Afghanistan, caused the amplification of the US pressure on Iran under the administrations of Bill Clinton (1993-2001) and George W. Bush (2001-2009), with the aims of regime-change in Iran. President Bush's administration was even considering a military option to achieve this objective.³⁸

³⁵ Buzan and Waeber, *Regions and Powers*, p. 460.

³⁶ Shireen T. Hunter, *Iran's Foreign Policy in the Post-Soviet Era: Resisting the New International Order* (Santa Barbara, California: Praeger - An Imprint of ABC-CLIO, 2010), p. 33.

³⁷ Mearsheimer, "Imperial by Design," pp. 32-33. Sasan Fayazmanesh, *The United States and Iran: Sanctions, Wars, and the Policy of Dual Containment* (New York: Routledge, Taylor & Francis e-Library, 2008).

³⁸ Hunter, *Iran's Foreign Policy in the Post-Soviet Era*, p. 33.

As Mearsheimer has observed, the US grand strategy of global dominance adopted during the first two decades since the end of the Cold war, aimed at maintaining American primacy via assertive military means ensuring hegemony in the international system and making the world over in America's image by spreading democracy, has failed and caused major foreign policy troubles. As this "imperial" grand strategy has been prioritizing the regime changes, rather than the US geostrategic interests.³⁹ The confrontation between the Islamic Republic of Iran and the United States is complex. From the US perspective, the major dimensions of enmity include Iran's provoking policies in the Middle East and its nuclear program. From the Iranian perspective, the major issues are the humiliating approach toward the Islamic Republic and the American denial of Iran's role as a regional power and its legitimate security interests in the region.⁴⁰

In spite of its economic shortcomings and military constraints, Iran has always been a regional power. Hence, the great powers engaged in the region, such as the British and the Russian Empires, and then the Soviet Union adopted a policy of putting geopolitical constraints upon Iran throughout the 19th century up to WWII. The dynamics of the Cold War and the need for Iran in the Persian Gulf encouraged the United States to closely cooperate with Iran in military, political, and energy spheres. The tensions between America and Iran arose when the Shah started to pursue its ambitions of Iran far beyond the Persian Gulf. Shah Mohammad Reza Pahlavi's aspirations for Iran's role geographically far exceeded the Middle East, as the Shah sought to establish Iran as the Indian Ocean preeminent naval power. The Islamic Republic has gradually limited its aspirations redefining its national security environment and including in it its immediate neighborhood the Persian Gulf and the Caspian Sea.⁴¹ Nevertheless, the more serious tensions in American-Iranian relations arose after the Islamic Revolution of 1979. The disintegration of the Soviet Union reduced the United States' need for Iran as a buffer against the opposing superpower. These factors together with the Middle Eastern processes impacted the formulation of current US policy toward Iran.⁴² Hence, a new American foreign policy approach towards Iran, that accommodates Iran's legitimate security interests and status of regional power in exchange for concessions on regional and international issues and acceptance of America's global leadership, will strengthen the stability of the wider region.⁴³ As American interests with respect to Iran go beyond their differences.⁴⁴

Remarkably, after 9/11 President Khatami of Iran condemned the terrorist attacks and expressed condolences to the American nation. The following US

³⁹ Mearsheimer, "Imperial by Design," pp. 18-19.

⁴⁰ Roger Howard, *Iran Oil: The New Middle East Challenge to America* (New York: I.B.Tauris, 2007), p. 4.

⁴¹ Trita Parsi, *Treacherous Alliance: the Secret Dealings of Israel, Iran, and the United States* (New Haven And London: Yale University Press, 2007), p. 280.

⁴² Hunter, *Iran's Foreign Policy in the Post-Soviet Era*, p. 36.

⁴³ Parsi, *Treacherous Alliance*, p. 280.

⁴⁴ Zbigniew Brzezinski and Robert M. Gates, *Iran: Time for a New Approach. Report of an Independent Task Force Sponsored by the Council on Foreign Relations* (New York: Council on Foreign Relations, 2004), p. 8.

invasion of Afghanistan presented an opportunity for American-Iranian cooperation and rapprochement. Moreover, the Islamic Republic has considerable cooperation moments with the US including the provision of active intelligence and logistical support during the 2003 war in Afghanistan.⁴⁵ Defense Secretary Donald Rumsfeld admitted Iran's had legitimate security interests in Afghanistan stating that American and Iranian military advisors were fighting side-by-side. The prospects of American-Iranian cooperation were straightened, when Iran assisted the United States by brokering the agreement on the future Afghan government at the Bonn Conference in 2001.⁴⁶

It may be argued Iran has benefited from the US policies in the Middle East since September 11, 2001, as the Taliban rule was toppled down in Afghanistan and Saddam Hussein in Iraq. However, the new regional landscape carried with it profound uncertainties due to new geographic proximity with the United States and the instability caused by the geopolitical vacuum. Nevertheless, Iran has played a certain constructive role in the US-led efforts to establish stability and institutions of the central government in Iraq and Afghanistan.⁴⁷

Apart from the principal concerns about the nuclear issue, the American-Iranian rapprochement initiatives have been hindered also by other factors including the US Arab allies and Israel.⁴⁸ Israel has been perceiving the Islamic Republic as an advocate of the Palestinian state and an existential threat to the Jewish state. On January 4, 2002, General Shaul Mofaz, the Israeli chief of general staff, announced the capture of the Palestinian ship Karine-A in the Red Sea, because it was carrying Iranian weapons. The Karine-A incident succeeded in deteriorating the improving relations between the United States and Iran.⁴⁹ Soon after on January 29, 2002, President Bush in his State of the Union address, condemning the regional policies of the Islamic Republic and its nuclear program, placed Iran together with North Korea and Iraq in the 'axis of evil' stating that "Iran aggressively pursues these weapons and exports terror, while an unelected few repress the Iranian people's hope for freedom. States like these, and their terrorist allies, constitute an axis of evil, arming to threaten the peace of the world. By seeking weapons of mass destruction, these regimes pose a grave and growing danger".⁵⁰ Thus, Bush's State of the Union Address officially expanded the war on terrorism, identifying Iraq, Iran, and North Korea as key security threats.⁵¹ The deterioration was reinforced with the election of Mahmud Ahmadinejad as Iran's president in 2004, as the Iranian reformists lost in presidential elections. President Ahmadinejad declared his intention of restoring the values of the early period of the Islamic Revolution. On the foreign pol-

⁴⁵ Seyed Hossein Mousavian and Shahir ShahidSaless, *Iran and the United States: An Insider's View on the Failed Past and the Road to Peace* (New York and London: Bloomsbury, 2014), p. 263.

⁴⁶ Hunter, *Iran's Foreign Policy in the Post-Soviet Era*, pp. 57-58.

⁴⁷ Brzezinski and Gates, *Iran: Time for a New Approach*, p. 26.

⁴⁸ Hunter, *Iran's Foreign Policy in the Post-Soviet Era*, p. 44.

⁴⁹ Hunter, *Iran's Foreign Policy in the Post-Soviet Era*, pp. 59-61.

⁵⁰ "Text of President Bush's 2002 State of the Union Address," Jan. 29, 2002, *The Washington Post*, accessed May 31, 2021, <https://www.washingtonpost.com/wp-srv/onpolitics/transcripts/sou012902.htm>.

⁵¹ Gary Dorrien, *Imperial Designs: Neoconservatism and the New Pax Americana* (New York and London: Routledge, Taylor & Francis e-Library, 2005), pp. 100-101, 144-145.

icy front, this meant more confrontational relations with Israel and America.⁵² The placement of the Islamic Republic in the ‘axis of evil’ was a proclamation of regime-change necessity and a clear rejection of the extension of security guarantees to Iran.⁵³

Thus, Iran’s nuclear program has become a major issue in US–Iran relations since 2002. The United States advocated for strict measures against Iran in the context of the IAEA, which eventually led to the referral of Iran’s nuclear program to the UNSC and the imposition of severe economic sanctions.⁵⁴ However, the strategy of global dominance and big-stick diplomacy, especially under the Bush administration, has negatively affected the nuclear ambitions of opposing regional powers. This has been the case with the Iranian nuclear program. As with placing Iran on the ‘axis of evil’ and threatening it with military intervention and regime change, the US gave Iran a strong incentive for a nuclear deterrent.⁵⁵

As a result of the wars in Afghanistan and Iraq, the US army has been positioned along the Iranian borders, making America and Iran prudent geostrategic competitors in the shared neighborhood. Despite multiple differences, America and Iran have mastered some overlapping interests and policies. In 2004, the Independent Task Force chaired by Zbigniew Brzezinski and Robert Gates in its report concluded that the lack of sustained engagement with Iran harms American national interests in this critical region of the world, and political dialogue with Iran should not be procrastinated until the resolution of critical differences over regional conflicts and Iranian nuclear program. The Task Force suggested an approach of selective political engagement with Iran as an effective path for addressing the differences and exploring the areas, where their interests converge while continuing to contest objectionable policies.⁵⁶

Since the 1979 revolution, the United States has sought to contain the Iranian threat via a bunch of policies, including sanctions, military threat, and diplomacy, “relying increasingly on a set of economic sanctions that were at first comprehensive in scope but unilateral in application”.⁵⁷

Some serious rapprochement initiatives were taken under Barack Obama’s administration. He took the office in 2009 when America was facing another crisis, Iran’s nuclear problem, with the potential to undo Obama’s ambitions on foreign policy. As there were reasons to worry, that Israel will launch a preventive strike aimed at destroying Iranian nuclear infrastructure and thereby expanding the zone of instability in the Middle East.⁵⁸ During the presidential campaign, Barack Obama had suggested offering Iran talks without preconditions. President Obama’s “new emphasis on being willing to talk” was reinforced by Secretary of State Hillary Clinton.⁵⁹

⁵² Hunter, *Iran’s Foreign Policy in the Post-Soviet Era*, p. 64.

⁵³ Howard, *Iran Oil: The New Middle East Challenge to America*, p. 7-8.

⁵⁴ Hunter, *Iran’s Foreign Policy in the Post-Soviet Era*, pp. 65-67.

⁵⁵ Mearsheimer, “Imperial by Design,” pp. 29-30.

⁵⁶ Brzezinski and Gates, *Iran: Time for a New Approach*, p. 3.

⁵⁷ Brzezinski and Gates, *Iran: Time for a New Approach*, p. 38.

⁵⁸ Dana H. Allin and Steven Simon, *The Sixth Crisis: Iran, Israel, America and the Rumors of War* (Oxford and New York: Oxford University Press, 2010), pp. 3-4.

⁵⁹ Murray, *US Foreign Policy and Iran*, p. 158.

On March 20, 2009, President Obama had delivered a New Year's greetings to the Iranian people and the government without challenging the legitimacy of the domestic order of the Islamic Republic of Iran and hoping to negotiate a settlement of the nuclear dispute. Obama administration was also restraining from criticizing the Iranian internal affairs during the initial period of mass protests after President Ahmadinejad's reelection. This position was criticized by the Republican opposition and senator John McCain, "for positioning the United States on the wrong side of history."⁶⁰ As the United States faced difficulties in its wars in Afghanistan and Iraq, since 2009 the Obama administration initially took a policy of engagement with Iran through negotiations. Iran reciprocated these initiatives. The US-Iranian negotiations continued in October 2009, in Geneva in the context of nuclear talks between Iran and the so-called 5+1 representatives. President Ahmadinejad was quite positive for nuclear cooperation with the West and proposed a phased swap of enriched uranium, but this proposal was rejected by the US and the Europeans. In Spring 2010, the United States per its new nuclear strategy shifted its policy towards imposing severe sanctions on Iran, while keeping the military option on the table. The response of Iran was severe criticism.⁶¹ While a strategy with greater restraint could be more beneficial for both the United States and for regional stability.⁶²

Several scenarios on the solution of Iran's nuclear issue have been proposed in the US that could also lead to improved relations between the Islamic Republic and the United States. Other issues such as Iran's support for Hamas, Hezbollah, are considered secondary and they eventually will be resolved, if the parties solve their differences on the major problem. Scenarios include - Invasion of Iran aimed at destroying Iran's nuclear weapons program and installing a new "friendly" regime; American airstrikes aimed at destroying the Iranian nuclear weapons program facilities and the infrastructure; Israeli airstrikes, that will not involve the US; Persuasion and Engagement by the US jointly with the EU, backed by Russia and China to halt its nuclear weapons program with some sort of *quid pro quo*; Containment of Iran, a policy doctrine the US used during the Cold War to 'contain' the USSR; or Velvet Revolution for regime change.⁶³

Hypothetically, a US invasion or strikes to Iran and the collapse of the current system may cause the country's descent into chaos, similar to the experiences in other parts of the region, such as Iraq, Syria, Libya, and Afghanistan, further destabilizing the entire region affecting and disrupting its neighbors, and unpredictably affecting oil prices and its regional supply lines.⁶⁴ Either because of internal strains or external factors the destabilization of Iran will greatly reduce its stabilizing role within this volcanic region. Such developments will in turn adversely affect the American-dominated security of the Persian Gulf region. In this case, both the United States, the EU, and the international commu-

⁶⁰ Allin and Simon, *The Sixth Crisis*, p. 11.

⁶¹ Hunter, *Iran's Foreign Policy in the Post-Soviet Era*, p. 34.

⁶² Mearsheimer, "Imperial by Design," pp. 16-34.

⁶³ Joseph J. St. Marie and Shahdad Naghshpour, *Revolutionary Iran and the United States Low-intensity Conflict in the Persian Gulf* (Farnham and Burlington: Ashgate, 2011), pp. 183-196.

⁶⁴ Mousavian and ShahidSaless, *Iran and the United States*, p. 269.

nity at large will face mounting challenges. According to Brzezinski, this possibility will challenge the American primacy in the wider region.⁶⁵

As Fukuyama points out, neither preventive war can be instrumental in dealing with nuclear proliferation, nor regime change is a good option for democratization and nonproliferation. In case, if Washington seeks to use both precision airstrikes and regime change to prevent nuclear proliferation, it has to be successful in managing the regime change, as there are serious dangers of the political damage that such an option might carry. Most probably, this kind of action would reunite the Iranian people or might bring liberal but more nationalistic government disposed against the United States, which might seek nuclear weapons.⁶⁶ While liberalism and democracy usually go together, there are both historical and current examples of countries being liberal without being a democracy and vice versa. The Islamic Republic of Iran is a contemporary example of non-liberal democracy, which has regular elections that have been “reasonably fair by Third World standards”, making Iran more democratic than it was under the Shah’s government.⁶⁷ In many respects, Iran has one of the more democratic regimes in the Islamic world.⁶⁸

The US regime change rhetoric is perceived by the entire Iranian political spectrum, to be the primary factor that contributes to the extremely high level of mistrust toward the US. The mistrust and enmity attitudes are reinforced by paralyzing economic sanctions and policies aimed at intervening in Iranian domestic affairs. President Obama’s assertion that he would keep the military option on the table, and the hard sanctions his administration imposed, also contributed to the existing mistrust. Only in 2013, major changes in the Iranian and the American foreign policy strategies engendered hope of “a crack in the wall of mistrust” and rapprochement.⁶⁹ Contrary to the commonly held American and Israeli perceptions, sanctions only contributed to the rise in Tehran’s nuclear capability, as Iran sought to demonstrate that it would not surrender to pressure.⁷⁰

Due to Iran’s economic challenges, the most effective policy tools for Washington to engage Tehran would be economic measures. The economic impulses could enhance America’s leverage vis-à-vis Iran.⁷¹ A tangible *quid pro quo* approach may include OPEC finding a formula for Iran to increase its oil production and increase revenues and consenting to Iran’s accession to the World Trade Organization, or providing Western assistance for Iran’s technological development in the fields of energy reserves, increasing oil and gas export including pipeline projects to western markets, such as Iran-Europe oil and gas pipelines. For Iran, this would be such a bargain, that would not undermine the regime’s legitimacy, while also being an offer that would be difficult to

⁶⁵ Zbigniew Brzezinski, *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives* (New York: Basic Books 1997), p. 52-53.

⁶⁶ Francis Fukuyama, *America at the Crossroads: Democracy, Power, and the Neoconservative Legacy* (New Haven and London: Yale University Press, 2006), pp. 91-92.

⁶⁷ Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, pp. 43-44.

⁶⁸ Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, p. 198.

⁶⁹ Howard, *Iran Oil: The New Middle East Challenge to America*, pp. 7-8.

⁷⁰ Mousavian and ShahidSaless, *Iran and the United States*, p. 265.

⁷¹ Brzezinski and Gates, *Iran: Time for a New Approach*, p. 42.

refuse.⁷² Therefore, by abandoning the regime-change rhetoric and focusing on commercial diplomacy in dealing with Iran, the United States could archive much more in resolving the differences and achieving rapprochement.⁷³

During the 2013 Iranian presidential election, President Hassan Rouhani campaigned against “securitization of the country.” Peace between Iran and America is the rational choice, the rewards of which would be remarkable for both states. The end of US policy aimed at “regime change” will be the foremost reward for Tehran, as it would mean resolving the biggest security concern of the Islamic Republic.⁷⁴

On one hand, the impetus to the rapprochement efforts was conditioned by the political will of Iran’s new moderate administration. On the other hand, it was possible due to the change of the US approach toward the Iranian nuclear program from “no enrichment of uranium” to “no nuclear bomb.” On November 24, 2013, by the Geneva interim agreement on the Joint Plan of Action between Iran and the P5+1 (the five permanent members of the UN Security Council plus Germany together with the EU), the Iranian side ensured that it would not lead its nuclear program towards weaponization. If Washington chooses to go back to the approach of “zero enrichment” or “no enrichment in Iran,” it would be improbable to revive the deal on the nuclear issue.⁷⁵

The ultimate objective of the Joint Plan of Action, relating to Iran’s nuclear dossier was to reach a *quid pro quo*, lasting and comprehensive solution to the Iranian nuclear issue, ensuring that it would be an exclusively peaceful program per the NPT. To this aim, Iran agreed to stop enriching uranium beyond 5 percent, neutralize its uranium stockpile enriched beyond its domestic needs and grant the IAEA greater access to its nuclear facilities, as well as abandon the reprocessing and further development of the heavy water facility in Arak. In exchange, the P5+1 powers would not impose new sanctions and would lift certain existing sanctions.⁷⁶

On July 14, 2015, the landmark deal between the E3/EU+3⁷⁷ and Iran was achieved in Vienna in the form of the Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA). This Plan of Action marked a fundamental step towards the US-Iran rapprochement. The JCPOA came to ensure that Iran’s nuclear program will be exclusively peaceful. One year after the conclusion of the deal the IAEA verified and the High Representative on behalf of the EU and the US Secretary of State confirmed that the JCPOA was being implemented by Iran, and the US and the EU lifted nuclear-related sanctions.⁷⁸ Both President Obama and Secretary of State John Kerry emphasized the verification mechanisms placed in the JCPOA as a reliable path for reconciliation. The EU also reaffirmed its com-

⁷² St. Marie and Naghshpour, *Revolutionary Iran and the United States Low-intensity Conflict*, pp. 188-190.

⁷³ Brzezinski and Gates, *Iran: Time for a New Approach*, p. 42.

⁷⁴ Mousavian and ShahidSaless, *Iran and the United States*, p. 269.

⁷⁵ Howard, *Iran Oil: The New Middle East Challenge to America*, p. 8-10.

⁷⁶ Mousavian and ShahidSaless, *Iran and the United States*, p. 266.

⁷⁷ The E3/EU+3 includes the European 3: France, the United Kingdom, Germany together with the European Union (EU) plus the United States, Russia, and China.

⁷⁸ “Joint Comprehensive Plan of Action,” Vienna, 14 July 2015, *The U.S. State Department*, accessed May 31, 2021, <https://2009-2017.state.gov/e/eb/tfs/spi/iran/jcpoa/index.htm>.

mitment to help make an improved regional situation a reality.⁷⁹ This comprehensive and constructive approach has also opened new prospects for the EU's regional engagement and an opportunity for a cooperative regional environment.

However, this path has been interrupted, when on May 8, 2018, President Trump announced the US withdrawal from the JCPOA.⁸⁰ The US re-imposition of sanctions together with the covid-19 pandemic hardly harmed the Iranian economy. These factors contributed to the defeat of Iranian reformists and the victory of conservative politician Ebrahim Raisi in the 2021 Iranian presidential election. In addition, this makes the economy, as well as the engagement with Biden's administration to restore full effectiveness of the JCPOA, one of Raisi's priorities. With President Joe Biden's willingness to re-join the JCPOA, Iran's engagement with America is likely to follow, despite Raisi's background as a hardliner.⁸¹

Remarkably, since the revolution of 1979, the Iranian foreign policy has considerably moderated in meaningful ways. If initially the Islamic Republic could be considered deconstructive power regarding the prevailing norms of the international system, during the recent decades the Iranian leadership has abandoned the ideas of exporting the revolution and changing the region's political order based on intensives of ideology. The Islamic Republic currently appears as a constructive power regarding regional security and approaches international relations primarily based on national interests and the principles of realism.⁸² The Iranian policies challenging the American hegemony in the Middle East and changing the regional equilibrium might be viewed in the context of defensive structural realism, as the US with a huge military presence in the region has continuously declared about keeping "all options are on the table" in relation to Iran. Besides Iran continues aspiring to revive its historical position of regional power.⁸³

In addition, for Iranian leadership, the preservation of a viable nuclear program strengthens Iran's bargaining position with the United States. In contrast to Iran's other provocative policies, the nuclear program dates back to the prerevolutionary period, when the Shah's government started the process of developing nuclear capabilities.⁸⁴

Furthermore, Iran with its estimated fourth-largest oil reserves and second-largest gas reserves after Russia, and its key geopolitical location in the Eurasian continent has a strategic geo-economic value not only for the adjacent re-

⁷⁹ "Iran: Declaration by the High Representative on behalf of the EU on the one year anniversary of the JCPOA," *Council of the EU*, 14/07/2016, Press release 436/16, Foreign affairs & international relations, accessed May 31, 2021, <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/07/14-hr-declaration-year-anniversary-jcpoa/> .

⁸⁰ Mark Landler, "Trump Abandons Iran Nuclear Deal He Long Scorned," May 8, 2018, *The New York Times*, accessed May 31, 2021, <https://www.nytimes.com/2018/05/08/world/middleeast/trump-iran-nuclear-deal.html> .

⁸¹ Emil Avdaliani, "New Iranian Government and South Caucasus," *The Caucasus Watch*, 29 Jun 2021, accessed June 31, 2021, <https://caucasuswatch.de/news/3906.html> .

⁸² Brzezinski and Gates, *Iran: Time for a New Approach*, pp. 18.

⁸³ Mousavian and ShahidSaless, *Iran and the United States*, p. 261. John J. Mearsheimer, "Reckless States and Realism," *International Relations*, Vol. 23/2 (2009): 242-243.

⁸⁴ Brzezinski and Gates, *Iran: Time for a New Approach*, pp. 22-23.

gions but for the global economy.⁸⁵ Likewise, commercial considerations have a prominent role in the realignment of Iranian foreign policy. Iran has been abandoning confrontational tactics in favor of international integration and accommodation by broadening international trade, the attraction of foreign investments, regulation, and coordination of its oil policies with other leading producers. The Iranian foreign policy doctrine has experienced an evolution in the implementation of detente with its Persian Gulf neighbors and its pragmatic approach to its northern neighbors in the South Caucasus, and in its close rapprochement with a range of regional actors such as India, China, Russia, Japan, and the EU. While the US-Iran relations have remained largely untouched by this general trend.⁸⁶

A major uncertainty in the large and geopolitically fluid space of Central Eurasia, as Brzezinski characterized in his fundamental work *The Grand Chessboard* back in the 1990s, is now being filled with competing geopolitical projects, Russia's Eurasian integration project, Chinses New Silk Road economic zone and India's South-North initiative. Presently the geopolitical and geo-economic visage of Eurasia is undergoing an accelerating and fundamental transformation. For the first time since the beginning of the 16th century, the single largest concentration of global economic power will be found neither in Europe nor in the Americas, but Asia. Leading Singaporean intellectual Kishore Mahbubani calls Asia's rise as an "irresistible shift of global power to the East" which will transform the world.⁸⁷

Since the first decade of the 21st century, the US influence has been declining, meanwhile, in China, India, Iran, and Southeast Asia, there has been more optimism and a sense of the beginning of history. This sense of optimism among Asian and Eurasian powers was about the rise of Eastern civilizations when the West, America, and Europe will have to stand in line and relate themselves on a more equal basis. Such perceptions have been institutionalized through regional organizations such as the Shanghai Cooperation Organization and the East Asia Summit.⁸⁸

In conditions of the deceleration of the Western world and the accelerating rise of the East, Mahbubani puts the dilemma for the Western leaders to be "careful and pragmatic in their foreign policies," replacing the concept of power politics with more nuanced policies, "In this regard, the best test case for the West to demonstrate a capacity to master complexity would be to begin a thought experiment with the Iranian challenge. Can the West conceive of the possibility that the best way to engender change in Iran is to slip Iran into the story of the great convergence...? ...Can a nation like Iran ignore the logic of the great convergence of the world if it is plunged into this global maelstrom of human history?"⁸⁹

⁸⁵ "Oil Reserves by Country," *Worldometer*, accessed June 31, 2021, <https://www.worldometers.info/oil/oil-reserves-by-country/>; "Natural Gas Reserves by Country," *Worldometer*, <https://www.worldometers.info/gas/#gas-reserves>.

⁸⁶ Brzezinski and Gates, *Iran: Time for a New Approach*, pp. 18.

⁸⁷ Mahbubani, *The New Asian Hemisphere*.

⁸⁸ William H. Overholt, *Asia, America, and the Transformation of Geopolitics* (Cambridge and New York: Cambridge University Press, 2008), p. 42.

⁸⁹ Kishore Mahbubani, *The Great Convergence: Asia, the West, and the Logic of One World* (New York: PublicAffairs, 2013), p. 143.

In contrast, Iran's involvement with emerging powers and with the global political and financial order puts constraints on the efficacy of US punitive policies. Withal, the enmity between the Islamic Republic and America declines the convergence of their interests in particular spheres and undermines shared interests, and wastes the potential benefits of cooperation in specific areas. The strategic imperatives of the US and Iran intersect in significant ways concerning the stabilization of Iran's surrounding region, particularly of the South Caucasus.⁹⁰

In conditions of rising multipolarity, sanctions hindering Iran's engagement with international financial institutions are inherently counterproductive.⁹¹ The United States and Israel can best decrease Iran's political leverage of projection of influence in the Levant through reaching an agreement on the Israeli-Palestinian conflict. While an American military action against Iran would provide China and Turkey with a major geopolitical advantage, that is not in the US interests. The diplomatic solutions, as JCPOA has shown, are possible, which will be reinforced by the desire of the Iranian people to join the march to modernity. The methods of sanctions and isolation, as validated by history and the cases of Cuba, Iran, and North Korea, rarely work. Hence, the United States needs a new approach towards Iran, a slower but sustained outreach and engagement will bring a more productive and irresistible transformation of Iran.⁹²

Thus, it has become clear that comprehensive sanctions have not succeeded in altering the Iranian policy and have deprived the United States of greater leverage transforming Iran from foe to friend. Due to the increasingly considerable role of economic interests in configuration Iran's external and internal policies, the prospect of commercial relations with America and initiatives for geo-economic connections with Europe could be a powerful policy asset in the US arsenal. President Obama understood, that the suggestions of punishing Iran with isolation and sanctions, which cannot be a universal approach in this multipolar world, cannot prevent the nuclear program and the pursuit of a military deterrent unless there is a convincing plan to prevent Iran from acquiring nuclear weapons. So, the Obama administration preferred engagement with the Islamic Republic based on concrete verification mechanisms and trying to integrate Iran into the international community through formal institutional obligations. Although it is not clear if Iran is currently pursuing nuclear weapons, nevertheless, declarations of possible strikes from the US under the Trump administration and Israel, made the government of the Islamic Republic to rethink about a strong deterrent.

Armenia and Iran: America vis-à-vis Fundamentals of Regional Security

The region including the South Caucasus and Iran, torn by ethnic, religious, and geopolitical tensions, constitutes a possible conjunction point of three extremely strategic greater regions – Europe, the Eurasian heartland, and the Middle East.⁹³ Iran-Armenia relationship also profoundly highlights the intersection between the global and local.⁹⁴ While Iran is being perceived as a

⁹⁰ Brzezinski and Gates, *Iran: Time for a New Approach*, p. 9.

⁹¹ Brzezinski and Gates, *Iran: Time for a New Approach*, p. 48.

⁹² Mahbubani, *The Great Convergence*, p. 187.

⁹³ Zarifian, "Christian Armenia, Islamic Iran," pp. 123-124.

⁹⁴ Mirzoyan, *Armenia, the Regional Powers, and the West*, p. 130.

Middle Eastern country, it is also a Eurasian player and is close to Asia and especially Central and South Asia, as well as to the European Eastern neighborhood, especially the South Caucasus. Iran is also close to Russia-led EAEU and maintains good relations with Russia. Iran has always considered the South Caucasus as a zone of its legitimate security interests.⁹⁵

The US-Iranian enmity and Armenia's precaution against distancing itself from the United States have been one of the main barriers for the development of transit geo-economic projects and commercial ties, as well as for the realization of Iran's potential balancing role between Armenia and the Turkey-Azerbaijan axis. The relative western alienation of Iran and the Turkish-Azerbaijani blockade of Armenia brings them together, meanwhile structurally hindering their strategic partnership. At the same time, there is mutual comprehension and respect for each other's limitations. The Armenian-Iranian good-neighborly relations is among one of few topics upon which the opinions in the entire Armenian political spectrum converge. Although the tensions in America-Iran relations place Armenia in an equivocal position, Armenia has made it clear that its relations with each of them do not come at the expense of its relations with the US, Europe, or Russia. At the same time, Iran is not the core of the Armenian strategic thinking and foreign policy choices, as Russia and Europe, and is not the identity-defining 'other,' as Turkey. In the current regional geopolitical conjuncture, Iran is Armenia's one of two open windows to the outer world, Asian and Middle Eastern markets and is an outlet for Armenia's energy deficit, hence, as Alla Mirzoyan defines, a "permanent alternative" for its blocked western and eastern borders.⁹⁶

Remarkably, Iran's foreign, security and energy policy in the Caucasus has been based on realism, material considerations rather than ideological sentiments.⁹⁷ Due to Iran's historic rivalry with Russia and Turkey for influence in the South Caucasus, its tense relations with Azerbaijan over its close relations with Turkey and Israel, the potential secessionist issue in northwestern Iran inhabited by Azeris, Iran has developed closer relations with Armenia. Approximately, 20 million Azeris live in northwestern Iran, i.e. twice as many as in Azerbaijan. This ratio makes Iran concerned about possible separatism among its Turko-Lingual large minority, which potentially might be supported by external forces, Turkey and Azerbaijan. Hence, this state of possible affairs makes Iran quite ambivalent regarding Azerbaijan, despite their shared Shia Islamic faith.⁹⁸

The relations between Iran and Turkey and the Turkic world have historically been mistrustful and uneasy. This parameter is also important to comprehend the Iranian-Armenian special relations. And it is not coincidental, that after the independence of the Soviet republics of the South Caucasus and Central Asia, most of them have established closer relations with Turkey, and not with Iran, despite its many initiatives. Azerbaijan with prevailing nationalist

⁹⁵ Zarifian, "Christian Armenia, Islamic Iran," p. 126.

⁹⁶ Mirzoyan, *Armenia, the Regional Powers, and the West*, p. 108.

⁹⁷ Gasparyan, "Iranian Energy Policy towards the South Caucasus from the Perspective of Neoliberal IR Theory."

⁹⁸ Brzezinski, *The Grand Chessboard*, p. 129.

sentiments has developed an alliance with Turkey. Furthermore, a part of the Azerbaijani nationalists is also Pan-Turkist, viewing the inclusion of Iranian Azerbaijan as a necessary step for geographically uniting the Turkic world.⁹⁹

Soon after the disintegration of the Soviet Union, the heads of states of the Turkic-speaking former soviet republics started dialogs with Ankara to get Turkish support. To coordinate and consolidate these relations Turkey crated the Turkish World department in its Foreign Ministry and intensified its ties with Azerbaijan and Central Asian republics to develop bilateral and multilateral partnerships frameworks. A strong impetus has been given to the rhetoric of Pan-Turkism, especially in Turkey and Azerbaijan. Hence, the national interests of Armenia and Iran in fencing against Turkey's growing influence and power projection capability in the South Caucasus overlap.¹⁰⁰

After the collapse of the Soviet Union, Azerbaijan, with a majority Shia and Turkic speaking population, became an area of Turkish-Iranian rivalry. Turkey has been supporting pan-Turkist elements in Azerbaijan both officially and through ultranationalist groups such as the Grey Wolves. The ideas of the Azeri-irredentism and Pan-Turkist movement started to emerge as early as 1992, during the rule of Azerbaijani President Abulfaz Elchibey, who had strong anti-Iranian sentiments.¹⁰¹ The rise of nationalist and irredentist sentiments among Iran's Azeri community led to the creation of the National Liberation Movement of South Azerbaijan. Iran was accusing Azerbaijan of promoting this secessionist movement and in its turn, Baku was blaming Tehran for prosecuting the members of this movement.¹⁰² Turkey has also been trying to encourage separatist elements and support pan-Turkist ideas in the Iranian province of Azerbaijan.¹⁰³

Presently, the Pan-Turkist discourse continues to spark tensions with Iran. On December 10, 2020, during his visit to Baku, to attend a victory parade celebrating the victory of Azerbaijan in the recent 44-day war in Nagorno-Karabakh, President Recep Tayyip Erdogan of Turkey read parts of a controversial poem, which is considered a symbol of the doctrine of Pan-Turkism and laments how Turkic-speaking people have been 'separated in Azerbaijan and Iran' and seeks unification of the Turkic-speaking peoples.¹⁰⁴ In the same speech, Erdogan repeated the long-praised Pan-Turkist formula calling Turkey and Azerbaijan "one nation, two states." Iran's Foreign Ministry summoned the Turkish ambassador in Tehran over Erdogan's poem on territorial integrity, expressing strong protest and demanding an immediate explanation.¹⁰⁵ Foreign

⁹⁹ Zarifian, "Christian Armenia, Islamic Iran," pp. 123-152, 147-151.

¹⁰⁰ Claude Moniquet and William Racimora (ed.), *The Armenia-Iran Relationship: Strategic Implication for Security in the South Caucasus Region* (European Strategic Intelligence & Security Center (ESISC), January 2013), pp. 30-31.

¹⁰¹ Hunter, *Iran's Foreign Policy in the Post-Soviet Era*, p. 87.

¹⁰² Moniquet and Racimora (ed.), *The Armenia-Iran Relationship*, pp. 35-37.

¹⁰³ Hunter, *Iran's Foreign Policy in the Post-Soviet Era*, p. 162.

¹⁰⁴ Maziar Motamedi, "Why did President Erdogan's poem infuriate Iranians?" *Al Jazeera*, 13 Dec 2020, accessed May 31, 2021, <https://www.aljazeera.com/news/2020/12/13/why-did-erdogans-poem-infuriate-iranians>.

¹⁰⁵ "Iran summons Turkish ambassador over Erdogan's poem on territorial integrity," *The Tehran Times*, December 11, 2020, accessed May 31, 2021, <https://www.tehrantimes.com/news/455644/Iran-summons-Turkish-ambassador-over-Erdogan-s-poem-on-territorial>.

Minister Javad Zarif of Iran responded that “Pres. Erdogan was not informed that what he ill-recited in Baku refers to the forcible separation of areas north of Aras from Iranian motherland.”¹⁰⁶

Furthermore, the Turkish involvement in the 2020 Nagorno-Karabakh war was surely not limited to the protection of Azerbaijani interests but had far-reaching geostrategic objectives in line with the ideology of Pan-Turkism. Turkey sees itself as the leader of the Turkic-Speaking countries with Neo-Ottoman aspirations. In this regard, the territory of Nakhchivan Autonomous Republic (sharing a 17 km border with Turkey) has a central geopolitical significance. And it is not a coincidence that the founding summit of the Cooperation Council of Turkic-speaking States took place there in 2009. Hence, the countries between them are seen as a wedge towards the geographical continuity of the Turkish world.¹⁰⁷

To this context, at the beginning of the 2000s, Iran was extremely concerned about any settlement on the Nagorno-Karabakh conflict involving possible changes in its immediate neighborhood via territorial exchanges near its borders such as Key West talks (April 2001) on transferring Meghri district, Armenia’s southernmost part, to Azerbaijan, which would geographically cut Iran from Armenia. While both Armenia and Iran are often calling their relations ‘strategic’, there is still no formal agreement or strategic treaty. This hesitation on the Iranian side has been the perception of Armenia as a state with a pro-Western orientation, and readiness to pursue closer relations with the United in exchange for security guarantees.¹⁰⁸

Thus, as geostrategic players Turkey and Iran are engaged in projecting a certain degree of influence in the South Caucasus and Central Asian regions, filling in the reduction of Russian power. Hence, they are geopolitical rivals intending to limit each other’s influence. For instance, regarding Turkey’s influential role in Azerbaijan, the position of Iran, which is concerned with the possible Azeri secessionism within its northwestern province, has stabilizing significance. In addition, Iran is a primarily important geopolitical pivot, which has a stabilizing role for the surrounding security regions including the Persian Gulf and the South Caucasus. Despite Iran’s current hostile position toward the United States, its independent position serves as a barrier towards any essential penetration of other great powers into this critical security region of the world. In this regard the Iranian and the United States interests do overlap.¹⁰⁹

The regional security priorities for Iran dramatically changed after the 9/11 attacks. Iran began to view Armenia not only as a neighboring country but as a considerable regional geopolitical pivot in the context of rivalry between Russia, Europe, and the United States. For Armenia, in the conditions of its blockade by Turkey and Azerbaijan, Iran is important for economic security, energy needs, and its strategic role of balancer vis-à-vis Turkey. In its entirety, Arme-

¹⁰⁶ “Erdogan’s Remarks In Baku Provoke Strong Reaction From Iran,” *Iran International*, 11 Dec 2020, accessed May 31, 2021, <https://iranintl.com/en/world/erdogans-remarks-baku-provoke-strong-reaction-iran>.

¹⁰⁷ Yepremyan, “Why Europe should care about Nagorno-Karabakh: A Civilisational and Geopolitical Perspective.”

¹⁰⁸ Mirzoyan, *Armenia, the Regional Powers, and the West*, p. 125.

¹⁰⁹ Brzezinski, *The Grand Chessboard*, p. 47.

nia's relations with Iran are important from the geostrategic standpoint of its' economic security as a guarantee of alternative links with the outer world.¹¹⁰

Therefore, in the perspective of regional geopolitics, Christian Armenia is seen as the most reliable neighbor of the Islamic Republic of Iran.¹¹¹ To this objective, leaders of both Iran and Armenia are constantly signifying the historic ties between the two ancient nations that span more than two and a half millennia. The oldest surviving written record of the very exonym Armenia (*Armina*) is found in the ancient Persian Behistun Inscription (520 BC) created under King Darius the Great (522–486 BC) of the Achaemenid Empire. The well-organized and historically substantial Armenian community of Iran (some 150,000 strong), which has a distinguished position and two permanent seats in the Iranian Parliament, comes to strengthen these relations. Moreover, the Armenian community in Iran is the country's largest Christian minority and the Armenian Apostolic Church is the most important Christian church in Iran with more than 200 churches across the country.¹¹² Monuments of Armenian historical, cultural, and religious heritage in Iran are maintained and restored as in no other neighboring country. In its entirety, all this provides a solid social and intellectual ground for amicable cooperation and facilitates the education of a well-trained diplomatic corps that are communicated to each other's way of life. These soft factors, solidified by the bilateral political interactions, are important.¹¹³

Although not an energy producer, Armenia has been present in the omnipresent energy geopolitics of the South Caucasus in a way that has been intentionally bypassed by transit pipeline initiatives. In this context, the unfavorable relationship of the US and the EU with Iran played a certain role in Armenia's geostrategic isolation and suspension of geo-economic initiatives involving Iran. Besides, the construction of the Iran-Europe pipeline via Armenia has been hindered by Russia, given the Russian geostrategic imperatives vis-a-vis energy geopolitics and then Armenia's accession to the Eurasian Economic Union (EAEU). Nevertheless, the construction of energy transit and transport infrastructure between Armenia and Iran is considered a guarantee of Armenia's economic security.¹¹⁴

Over the years, some infrastructure projects enabled the two neighbors to overcome each other's isolation in the context of an extremely troubled regional security complex. Since 2008, there have been declarations for intentions from both the Armenian and Iranian sides to build a railway connection.¹¹⁵ In October 2008, the Iran-Armenia gas pipeline has become operational. This 142-kilometer pipeline has a delivery capacity of 2.3 billion cubic meters per year. After the completion of the Yerevan Thermal Power Plant in April 2010, gas deliveries were increased. The Iranian gas is mostly used for the Hrazdan Thermal Power Plant, and the electricity produced there is exported back to

¹¹⁰ Mirzoyan, *Armenia, the Regional Powers, and the West*, p. 127.

¹¹¹ Moniquet and Racimora (ed.), *The Armenia-Iran Relationship*, pp. 4-60.

¹¹² Moniquet and Racimora (ed.), *The Armenia-Iran Relationship*, pp. 4-7.

¹¹³ Mirzoyan, *Armenia, the Regional Powers, and the West*, p. 109.

¹¹⁴ Anthony Rinna, "Yerevan's Choice: Armenia and its Integration into the Eurasian Customs Union," *Iran and the Caucasus* 18 (Koninklijke Brill NV, Leiden, 2014), pp. 399-400.

¹¹⁵ Hunter, *Iran's Foreign Policy in the Post-Soviet Era*, p. 177.

Iran. In addition, there have also been talks of constructing a 365-kilometer oil pipeline from the Iranian city of Tabriz to Yeraskh in Armenia, capable of transporting 1.5 million liters of gasoline and diesel daily. In 2012, a free trade area and a trade center were established on the Iranian-Armenian border. This cooperation has helped Armenia from strangling at the height of the wars in Nagorno-Karabakh and enabled Armenian goods and services access to the warm seas route, the Middle East, and Russia via the Caspian Sea.¹¹⁶

In the context of sanctions against Iran, the United States demonstrated a fair amount of tolerance towards Armenia considering the heavy conditions of its blockade, although from time to time has expressed its concerns with Armenia's close economic relations with Iran. Even so, Armenia faced significant geopolitical constraints from both the US and Russian sides concerning the construction of the Armenian-Iranian gas pipeline.¹¹⁷ In March 2002, John Ordway, the US ambassador to Armenia had expressed concerns stating: "We understand Armenia's economic difficulties, but at the same time we don't support any investment in the construction of the gas pipeline through Iran."¹¹⁸ The US and Russian interests were overlapping in this regard. Accordingly, the Iran-Armenia gas pipeline's diameter was reduced from 1,420 to 700 millimeters under Russian pressure. Gazprom acquired most of the Armenian section of the pipeline through its subsidiary in Armenia.¹¹⁹ The pipeline, if it had been built at its initial diameter, would have a great transit significance and would have enabled the export of Iranian gas to Europe, thus, reducing Europe's energy dependence on Russia.¹²⁰ So, the foreign investors had little interest in financing a small pipeline, while the prospects of extending its transit potential were low. The project would have a greater regional geo-economic significance considering the potential of the Iran-Armenia-Georgia-Europe route. The project was suspended under the pressure of the United States and also, to a greater extent, of Russia, which has been sensitive towards any pipeline initiative to Europe, especially towards those bypassing its territory.¹²¹

The 2008 Russian-Georgian war highlighted the fragility of the northern energy corridor to Armenia and the importance of its strategic objective of maintaining a balanced, complementary relationship with Iran, Russia, and the United States. In this geopolitical landscape, Armenia had to embrace its position of strategic restraint and consolidate its relations with Russia and Iran. Simultaneously, this reinforced Iran's geostrategic choice: being close to Armenia is to be close to Russia. In conditions of the Turkish-Azerbaijani blockade of Armenia and the instability of the Russian-Georgian border for economic goods and energy supplies from Russia to Armenia, the Iran-Armenia pipeline is the

¹¹⁶ Moniquet and Racimora (ed.), *The Armenia-Iran Relationship*, pp. 12-15, 58.

¹¹⁷ Tatul Hakobyan, "Iran and Armenia Are Disappointed with Russia: Manouchehr Motaki's Unplanned Visit to Yerevan," *HETQ.am* 20 Feb 2006, accessed May 31, 2021, <https://hetq.am/en/article/10031>.

¹¹⁸ Mirzoyan, *Armenia, the Regional Powers, and the West*, p. 128.

¹¹⁹ Zarifian, "Christian Armenia, Islamic Iran," pp. 134-135.

¹²⁰ Richard Giragosian, "Armenia as a bridge to Iran? Russia won't like it," *Al Jazeera*, 30 Aug 2015, accessed May 31, 2021, <https://www.aljazeera.com/opinions/2015/8/30/armenia-as-a-bridge-to-iran-russia-wont-like-it>.

¹²¹ Mirzoyan, *Armenia, the Regional Powers, and the West*, p. 124.

guarantee of Armenia's energy security.¹²² Yet, even in its economic decisions, the Armenian leadership has been exercising some precaution and restraint given the ambiguity over how it would affect its relationship with the United States.¹²³

Nevertheless, the development of close relations with Iran wasn't without risks for Armenia. The rising tensions in the US-Iran relations over the Iranian nuclear program and the increasing importance of the Caspian Sea hydrocarbon resources have changed the US regional policy priorities.¹²⁴ Consequently, in 2013, the US decreased its economic aid to Armenia. Aram Hamparian, the Director of the Armenian National Committee of America, expressed regrets on President Obama's proposal to cut the aid.¹²⁵

Apart from the Iran-Armenia gas pipeline, the implemented projects in energy cooperation include two Armenia-Iran high-voltage power transmission lines. The completion of the third Electricity Transmission Line will significantly increase the volume of gas and electricity sales and exchanges. Currently, gas-electricity exchange amounts to 1 million m³ / gas per day, which is planned to expand up to 2 million m³ / per day. The parties are working to enlarge their bilateral economic cooperation by increasing the Iranian gas supply to Armenia and transit to Georgia, expanding the North-South (Iran, Armenia, Georgia, Russia, a memorandum was signed in 2015) energy system, constructing wind power stations in Armenia, establishing free economic zones, as well as developing infrastructure for the Persian Gulf - Black Sea route through Armenia. Since 2017, Meghri Free Economic Zone in southernmost Armenia has been in a stage of implementation. Iran and Armenia are negotiating on the construction of a hydroelectric power station on Arax River, which constitutes the border between them. Most importantly, Iran and Armenia are discussing the initiatives of activating multimodal transit transportations through the territory of Armenia and Iran establishing the Persian Gulf - Black Sea Corridor.¹²⁶ Currently, the volume of trade between Iran and Armenia amounts to 300 million USD, which as Iranian Finance Minister Farhad Dejpasand announced in Yerevan on January 26, 2021, can raise to 1 billion USD a year.¹²⁷ However, the potential of the Armenian-Iranian trade and economic relations is far from being fully realized. Despite being a neighboring country with a large market, Iran is only in 6th place among Armenia's foreign trade partners.¹²⁸

On many occasions, Iran and Armenia have announced their intentions for the building of a 470-kilometer railroad across their common border ensuring access for Iranian goods towards the Black Sea and Armenia towards the Per-

¹²² Moniquet and Racimora (ed.), *The Armenia-Iran Relationship*, pp.13, 29.

¹²³ Mirzoyan, *Armenia, the Regional Powers, and the West*, p. 113.

¹²⁴ Moniquet and Racimora (ed.), *The Armenia-Iran Relationship*, pp. 25.

¹²⁵ "President Obama calls for 19% cut in economic aid to Armenia," *NEWS.am* 14.02.2012, accessed May 31, 2021, <https://news.am/eng/news/93192.html>.

¹²⁶ "Iran-Armenia Bilateral Relations," *Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia*, accessed May 31, 2021, <https://www.mfa.am/en/bilateral-relations/ir>.

¹²⁷ "Trade between Iran, Armenia can reach \$1b annually: Minister," *IRNA*, accessed May 31, 2021, <https://en.irna.ir/news/84200385/Trade-between-Iran-Armenia-can-reach-1b-annually-Minister>.

¹²⁸ "Iran-Armenia Bilateral Relations," *Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia*.

sian Gulf.¹²⁹ Potentially, these projects can eventually be extended to Europe through Georgia.¹³⁰ In May 2018, Armenia was instrumental in the signing of the EAEU-Iran Agreement on the Creation of a Free Economic Zone between the EAEU Member States and the Islamic Republic. The agreement is in the phase of ratification.¹³¹

Remarkably, in March 2021, the Indian Ambassador to Iran Gaddam Dharmendra announced that India's intention of connecting the Indian Ocean with Europe and Russia through Iranian Chabahar port and Armenia, establishing an International North-South Transport Corridor (INSTC). The main geopolitical and geo-economic objective behind India's geostrategic ambition and Eurasian vision is to bypass its rival Pakistan and, accordingly, the Pakistan-Azerbaijan-Turkey axis. Hence, Armenia, a member of EAEU that has a land border with Iran, can potentially become a key channel in the INSTC.¹³²

Synchronically, Armenia has undertaken steps to foster close relations with the United States. Armenia has deployed peacekeeping military personals within NATO contingents in Iraq, Afghanistan, Kosovo, and Lebanon. On January 14, 2009, President Bush sent a letter to President Serzh Sargsyan of Armenian, expressing "deep gratitude of the United States" for the peacekeeping contribution as part of the American-led Multi-National Force in Iraq. Armenia is in NATO's Partnership for Peace program and is a member of NATO's Euro-Atlantic Partnership Council and Individual Partnership Action Plans. The American-Armenian amicable relations are reinforced by the Armenian community of America, estimated to be over 1.5 million.¹³³

Similarly, the Armenian-Iranian good-neighborly relations do not pose any security threat to the United States or its allies and do not affect any strategic balance. Even though the economic significance of its relations is still minimal on the scale of international trade, Armenia perceives its relations with Iran as a political constant with strategic significance.¹³⁴

What makes the South Caucasus, an 'Intermarium' between the Black and Caspian seas, a strategically key region to the United States is the very point of access to Central Eurasia, the very location which makes the access sea powers to it difficult. Due to the current regional alignments, the American road into the Caspian Sea and Central Asia passes through the Black Sea, Turkey, and the South Caucasus. Hence, Washington pushed for the creation of the Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline. From the Iranian perspective, the problem of oil and gas pipelines to Europe becomes crucially important for overcoming its isolation and economic development. From the Armenian perspective, the involve-

¹²⁹ Moniquet and Racimora (ed.), *The Armenia-Iran Relationship*, pp. 8-9.

¹³⁰ Harout Harry Semerdjian, "Christian Armenia and Islamic Iran: An Unusual Partnership Explained," *THE HILL* 01/14/13, Washington DC: Capitol Hill Publishing Corp., accessed May 31, 2021, <http://thehill.com/blogs/congress-blog/foreign-policy/276961-christian-armenia-and-islamic-iran-an-unusual-partnership-explained>.

¹³¹ "Iran-Armenia Bilateral Relations," *Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia*.

¹³² Yeghia Tashjian, "Armenia and India's Vision of 'North-South Corridor': A Strategy or a 'Pipe Dream'?" *The Armenian Weekly*, March 24, 2021, accessed June 30, 2021, <https://armenianweekly.com/2021/03/24/armenia-and-indias-vision-of-north-south-corridor-a-strategy-or-a-pipe-dream/>.

¹³³ Moniquet and Racimora (ed.), *The Armenia-Iran Relationship*, pp. 20-22.

¹³⁴ Mirzoyan, *Armenia, the Regional Powers, and the West*, p. 107.

ment in international transit infrastructure and pipeline projects is crucially important to safeguard its sovereignty and economic security.¹³⁵

Due to the aforementioned context, the Iranian policies toward the South Caucasus region have been based on pragmatism and realism. The Islamic Republic has been distinguishing itself as a *status quo* power with special emphasis on the principles of national sovereignty and territorial integrity, an assertion, which has been in a contrast with its internationally perceived role in other directions of its foreign policy. The Iranian and Armenian regional pursuits, entrenched in their regional insecurity perception and isolation, have converged in a remarkable partnership.¹³⁶

In conditions of the blockade of some eighty percent of its borders by two of its four neighbors, Armenia's 44 km southern border with Iran is often termed as a "lifeline".¹³⁷ Therefore, Iran's domestic stability and territorial integrity are of high-security importance for Armenia. While its destabilization is a threat to the security of Armenia. Hence, the preservation of the current political regime is more benevolent for Armenia than a possible rise of nationalism along internal ethnic lines. The scenario of the US military action and regime change is in sharp contrast to Armenia's national security concerns, as the destabilization of Iran and the rise of interethnic conflicts can create serious tension on Iran's northern border and can potentially destabilize the entire region. For these reasons, Iran has been sensitive about Armenia's ties with the United States and the West. Even more, Iran has been concerned with Israel-Azerbaijan, the US-Azerbaijan, and Turkey-Azerbaijan ties, because of the possible use of Azerbaijan's territory for airstrikes on Iran or Azeri irredentism to destabilize Iran internally.¹³⁸

On many occasions, Iranian and Armenian leaders have described their relations as 'strategic' and constructive in the context of regional affairs. Iran, having land or sea borders with fifteen states, is surrounded by current or potential conflict zones. As Julien Zarifian classifies, the Iranian foreign policy might be viewed in three main layers: its strained relations with America and European powers, its relations to Russia and emerging Asian giants such as China and India, and its relations with its neighbors. Apparently, these three categories of actors are interdependent, and Iran's relations with any of these countries are partially influenced by the others.¹³⁹

The Armenian-Iranian relations have been signified as an exemplary intercivilizational dialogue. The officials of both sides used civilizational discourse and rhetoric to characterize their relationship and to indicate the potential for broader political dialogue between the East and the West. Besides, for the Armenian side, the civilizational discourse elevates Armenia from a shady small nation to a symbolically equal status, a country representing a civilization, that shares a border with a different civilization. Armenia, a contemporary to An-

¹³⁵ Cornell, *Small Nations and Great Powers*, p. 379.

¹³⁶ Mirzoyan, *Armenia, the Regional Powers, and the West*, p. 116.

¹³⁷ Harout Harry Semerdjian, "Christian Armenia and Islamic Iran: An Unusual Partnership Explained," *Foreign Policy Journal*, Jan 19, 2013, accessed May 30, 2021, <https://www.foreignpolicyjournal.com/2013/01/19/christian-armenia-and-islamic-iran-an-unusual-partnership-explained/>.

¹³⁸ Mirzoyan, *Armenia, the Regional Powers, and the West*, p. 129.

¹³⁹ Zarifian, "Christian Armenia, Islamic Iran," pp. 144-145.

cient Persia with close cultural links, stood at the origins of Christendom and the European civilization.¹⁴⁰ The Armenian-Iranian partnership and good neighborly cooperation do not implicate any military alliance but highlight special relations with strategic components based on mutual trust.¹⁴¹

Due to the US-Iran enmity and the existential threat from Turkey and Azerbaijan, Armenia's freedom of movement is limited and it is forced into isolation from wider regional transit projects and has to rely only on its alliance with Russia.¹⁴² As Mirzoyan puts the regional dynamics around Armenia together, "Europe and Iran are the "ideational" others, the partners that most strongly speak to Armenia's normative pursuit in the contemporary world. Russia and the United States, on the other hand, represent the powerful structural forces that define the regional security complex, in which Armenia operates."¹⁴³

Thus, the special relations with Iran allow Armenia to diversify its energy supplies and to position itself as a potential cluster in prospective North-South geo-economic corridor that would both unfold the warm seas route to Russia-EAEU and the European markets for Iran and India.¹⁴⁴ The absence of a common border and fragile transport connection with Russia, make Armenia vulnerable in force majeure situations. As predicted by Mackinder, railways will continue to emerge as a key factor in contemporary Eurasian geopolitics and geo-economics. In this regard, a prospective Iranian-Armenian railroad has a huge potential of not only connecting the Russia-EAEU with the Middle East but also linking the Persian Gulf to the Black Sea and providing an alternative and shorter way of connecting India with Europe. This railway traversing Armenia will end its geographic isolation by connecting the EAEU with the Middle East and India with Europe.¹⁴⁵ Hence, possible US-Iran rapprochement and Iran-Armenia-Europe corridor ranging in a South-North direction will enable Armenia to overcome its insecurity and will create a more stabilizing alignment for this crucial region.

Conclusion

Thus, within the framework of RSCT theory, the security constellation of the geopolitical region comprising Iran and Armenia is generated by the interplay of the role of the United States' global power in the security of the wider region including Europe, Georgia, and the Persian Gulf; Iran's domestically generated vulnerabilities and securitization processes concerned with security fears of internal destabilization threats by external intervention and the perception of a viable nuclear program as a back-up deterrent against the threat of power, military option and regime change rhetoric from the United States; Armenia's regionally generated existential threats and economic blockade from the Turkish-Azerbaijani axis; Iran's geopolitical rivalry with Turkey's growing regional ambitions and the American dominated Gulf security region; as well as solid interregional links between Iran, Armenia-Russia (or EAEU), and India's

¹⁴⁰ Mirzoyan, *Armenia, the Regional Powers, and the West*, p. 132-133.

¹⁴¹ Zarifian, "Christian Armenia, Islamic Iran," p. 131.

¹⁴² Cornell, *Small Nations and Great Powers*, p. 381.

¹⁴³ Mirzoyan, *Armenia, the Regional Powers, and the West*, p. 177.

¹⁴⁴ Moniquet and Racimora (ed.), *The Armenia-Iran Relationship*, pp. 4-5.

¹⁴⁵ Rinna, "Yerevan's Choice," pp. 395-404, 400.

emerging power. Hence, there is a noticeable interregional level of security dynamics in the South Caucasus, which arise from the great power spillover into this sub-complex and the extremes of national and global security interplay at the regional level.

Moreover, in the context of the competing alternatives of the Eurasian geopolitics, including the Russia-led EAEU and the Chinese New Silk Road geo-economic zone (Belt and Road Initiative), greater engagement from India with its North-South Transport Corridor initiative has the potential to be a game-changer in Eurasia. For a small landlocked state like Armenia, blocked by its neighbors and faced with critical security deficits, effective simultaneous partnership with the US's superpower, Iran's regional power and emergent power like India can help to offset these vulnerabilities through transit geo-economic and interregional engagement. The Iran-Armenia-Georgia-Europe geo-economic corridor can effectively happen with the US-Iran rapprochement.

Whether the US-Iran rapprochement will change the wider regional security architecture, is conditioned on how significant will be the infrastructure of the prospective North-South Transport Corridor connecting the Indian Ocean and the Persian Gulf to the Black Sea and India to Europe through Iran-Armenia-Georgia. If the future corridor is geo-economically and geopolitically grand enough, India and Iran will become dramatically concerned with the processes in the South Caucasus and Eastern Europe. Then, perhaps, one might analyze the possibility of a potential Indo-European supercomplex.

The constructivist dimension of the RSC theory is concerned with the formation and operation of security complexes, as they are not just a mechanical reflection of the distribution of power, but are subjects of interpretations, ideas, and actions of the actors. Therefore, both the US and Iran are confronting not each other's power but the threats of power. The transformation of perceptions of each other's powers reinforced by commercial ties and institutional obligations can create more cooperative relations contributing to the de-securitization and regional stability. Moreover, Iran's geopolitical location in the Eurasian continent as a pivot and a bridge between various regions (Europe-Iran-Middle East, Europe-Iran-Asia), can effectively complement the US strategy of offshore balancing towards current and prospective geopolitical challenges coming from other regional great powers. Due to the increasing role of economic interests in configuration Iran's external and internal policies, the prospect of commercial relations with America and initiatives for geo-economic connections with Europe could provide a powerful policy asset and greater leverage to the United States in transforming Iran from foe to friend.

Armenia's engagement with Iran is driven by the common ancient historical experience and the necessity of neighborhood, and by the law of neighborhood, it cannot be superficial. Iran's current system with supranational identity has been a guarantee of not only its internal but regional stability. The Iran-Armenia relationship profoundly highlights the intersection between the global and local. The scenario of external intervention and regime change in Iran will most probably have opposite effects by stimulating either general nationalist sentiments or tensions along the internal ethnic lines, which will damage the US national interests, Armenia's security and will be a geopolitical gift to Turkey.

As the recent history of regime changes in the Middle East has shown, those processes were short ways to instability and insecurity.

Iran is Armenia's window to Asia, while Georgia to Europe. Iran and Georgia are Armenia's most ancient immediate neighbors. The history of the neighborhood comprising these ancient nations spans three millennia with minimal conflicts and profound cooperative and harmonious relationships and civilizational ties. Huntington's theory of the Clash of Civilizations approach is not valid in grasping the equilibriums of this complex region of the world. Contrariwise, the Armenian-Iranian solid partnership and good neighborly relations demonstrate an exemplary paradigm of cohabitation and historical convergence of the interests of two civilizations. Thence, it can be indicative of broader and harmonious Western-Iranian relations.

ՏԻԳՐԱՆ ԵՓՐԵՄՅԱՆ – ԱՄՆ-Իրան հարաբերությունները. անվտանգային ազդեցություններն առ Հայաստան և անդին – Մույն հոդվածում կատարվել է համեմատական վերլուծություն ԱՄՆ-Իրան հարաբերությունների և Հայաստանի վրա դրանց անվտանգային և աշխարհատնտեսական ազդեցությունների վերաբերյալ: Հոդվածում քննության են առնվում տարածաշրջանային անվտանգության հիմունքներն ու Միացյալ Նահանգների, Իրանի և Հայաստանի աշխարհաքաղաքական ու տնտեսական հրամայականները: ԱՄՆ-Իրան հարաբերությունների կարգավորումը կարող է հիմնովին փոխել տարածաշրջանային անվտանգության ճարտարապետությունը: Խնդիրը հույժ կարևոր է Հայաստանի համար: Դիտարկում է նաև «Համատեղ համապարփակ գործողությունների ծրագիրը»: Սակայն տնտեսական և քաղաքական փոխշահավետ գործընկերության փոխարեն Իրանի միջուկային խնդիրը, ինչպես նաև Միացյալ Նահանգների և Իրանի միջև թշնամական հարաբերությունները խորացրել են փոխադարձ անվստահությունը՝ դժվարացնելով հաշտեցման նախաձեռնությունները: Կոպենհագենյան դպրոցի անվտանգայնացման տեսության մատերիալիստական և կոնստրուկտիվիստական հենքի և, մասնավորապես, տարածաշրջանային անվտանգության համալիրների տեսության հիման վրա ներկայացվում են աշխարհառազմավարական գաղափարների, քաղաքականությունների և գործընթացների համատեքստային ըմբռնման հնարավորությունները: Իրանը իր ահռելի էներգետիկ պաշարներով, արտահանման հսկայական ներուժով և Եվրասիա մայրցամաքում առանցքային աշխարհաքաղաքական դիրքով տարածաշրջանային կայունացուցիչ դառնալու և տարածաշրջանի աշխարհաքաղաքական ու աշխարհատնտեսական մարտահրավերներն էապես նվազեցնելու մեծ ներուժ ունի, ինչը բազմաթիվ հնարավորություններ է բացում Հայաստանի համար՝ որպես տարանցիկ ճանապարհի դեպի Եվրոպա աշխարհամաս: Ընդամին, սրան կարող է էապես նպաստել ԱՄՆ-Իրան հնարավոր մերձեցումը:

Բանալի բառեր - ԱՄՆ, Իրան, Հայաստան, աշխարհաքաղաքականություն, տարածաշրջանային անվտանգություն, Կոպենհագենյան դպրոցի տեսություն, Կովկաս

ТИГРАН ЕПРЕМЯН – Отношения США и Ирана: Воздействие на безопасность в Армении и за ее пределами. – Это исследование представляет

собой сравнительный анализ американо-иранских отношений и вытекающих из этого последствий для безопасности и геэкономических отношений в Армении и за ее пределами. Он касается основ региональной безопасности и геополитических и экономических императивов США, Ирана и Армении. Несмотря на веские основания для взаимовыгодного экономического и политического партнерства, иранская ядерная проблема и враждебные отношения между Соединенными Штатами и Ираном породили взаимное недоверие, что затрудняет инициативы по примирению. Таким образом, в документе учитывается Совместный всеобъемлющий план действий. Нормализация американо-иранских отношений коренным образом изменит архитектуру региональной безопасности. Вопрос имеет принципиальное значение для Армении. В документе используются материалистические и конструктивистские рамки Копенгагенской школы исследований в области безопасности, прежде всего Теория комплекса региональной безопасности, для контекстуализации как геостратегических идей, так и практик. Эмпирической отправной точкой для данного исследования является тот факт, что Иран — с его огромными запасами энергоносителей, огромным экспортным потенциалом и ключевым геополитическим положением в Евразии — может стать региональным стабилизатором и значительно уменьшить геополитические и геэкономические вызовы более широкий регион, открывающий множество возможностей для Армении как транзитного пути в Европу. Фактически это может произойти при сближении США и Ирана. Эта всесторонняя перспектива позволяет нам лучше понять структуру региональной безопасности и перспективы стабильности в условиях масштабных геополитических замыслов.

Ключевые слова: *США, Иран, Армения, геополитика, региональная безопасность, теория копенгагенской школы, Кавказ*

**ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ՍՈՑԻԱԼ-ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐԻ
ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ԹՈՒՐՔ-ԱՄԵՐԻԿՅԱՆ
ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՎՐԱ. ՄՆՈՒՑԵԼՈՎ
ԴԱՎԱԴՐԱՍՈՇՏՈՒԹՅՈՒՆ ՈՒ ՀԱԿԱԱՄԵՐԻԿԱՆԻԶՄԸ***

ԼԵՎՈՆ ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ

Թուրքիայի արտաքին քաղաքականության փոխակերպումներում միջազգային համակարգայինից բացի էական նշանակություն ունեն նաև ներպետական մակարդակի փոփոխականներն ու սոցիալ-քաղաքական գործընթացները: Սույն հոդվածում թուրք-ամերիկյան արդի հարաբերություններում աննախադեպ լարվածությունը քննարկվում է թուրքական սոցիալ-քաղաքական գործընթացների համատեքստում:

Թուրքիայի արտաքին քաղաքականության անվտանգայնացման ընդհանուր միտումների շրջանակում հակաամերիկանիզմն ու հակաարևմտականությունը վերջին տասնամյակում հատկապես էական աճ են գրանցել, ինչը իշխող ԱԶԿ-ի դոմինանտ խոսույթի արդյունքն է: Մի կողմից հակաամերիկանիզմը և ԱՄՆ-ի իմիջի դեմոնիզացումը Էրդոհանի համար կարևոր գործիք է երկրում պահպանողական, ազգայնական հանրային մոբիլիզացիա ապահովելու գործում: Մյուս կողմից, նա փորձում է միջազգային համակարգում Թուրքիայի իմիջը կերտել որպես իսլամական աշխարհում Արևմտյան հեգեմոնիային ընդդիմացող «վճռական տերություն»:

Բանալի բառեր – *Թուրք-ամերիկյան հարաբերություններ, «Արդարություն և զարգացում» կուսակցություն, Էրդոհան, ռազմական հեղաշրջման փորձ, հակաամերիկանիզմ*

Ներածություն

Թուրք-ամերիկյան հարաբերություններն աննախադեպ լարված են: Թեև երկկողմ հարաբերությունների պատմության համար նորություն չեն փոխադարձ անվստահության ու լարվածության միտումները, սակայն դրանք եղել են իրավիճակային: Նույնիսկ Սառը պատերազմի շրջանում այդ երկու երկրները երկկողմ հարաբերություններում ունեցել են ճգնաժամային իրավիճակներ, որոնք, սակայն, կարճատև բնույթ են ունեցել և ռազմավարական նշանակության խզումներ չեն առաջացրել: Արդի հարաբերություններում առկա լարվածությունը որակապես

* Սույն [հոդվածը/հրատարակությունը] ֆինանսավորվել է ԱՄՆ պետքարտուղարության դրամաշնորհի շրջանակում: Այստեղ արտահայտված են հեղինակ(ներ)ի դիրքորոշումները, որոնց համընկնումը ԱՄՆ պետքարտուղարության դիրքորոշումներին պարտադիր չէ:

This [article/publication] was funded by a grant from the United States Department of State. The opinions, findings and conclusions stated herein are those of the author[s] and do not necessarily reflect those of the United States Department of State.

տարբերվում է, քանի որ այն կրում է ինչպես միջազգային համակարգի, այնպես էլ թուրքական սոցիալ-քաղաքական, գաղափարախոսական ու ինքնության փոխակերպումների ազդեցությունը: 2011թ. ընտրություններում իշխող կուսակցության հաղթանակը, անձնիշխանության ու ավտորիտարիզմի խորացումը, 2013 թ. Գեզիի դեպքերը, Գյուլեն-էրդողան հակամարտությունը և հատկապես 2016 թ. հուլիսի 15-ի ռազմական հեղաշրջման փորձը, Սիրիայի հյուսիսում քրդական ուժերին աջակցությունն ուժգնացրին հակամերիկյան տրամադրությունները, Արևմուտքի նկատմամբ անվստահությունը և թուրք-ամերիկյան լարվածությունը: Վստահորեն կարելի է արձանագրել, որ հեղաշրջման փորձից հետո ամերիկա-թուրքական հարաբերությունները ամենավատթարն էին, որ որքան գրանցվել են տասնամյակներ ի վեր¹:

Թուրք-ամերիկյան հարաբերությունների լարվածությունն ու վատթարացումը դիտարկվում են առավելապես հետաառապատերազմյան շրջանում երկբևեռ աշխարհակարգի փլուզման, միջազգային համակարգի բազմաբևեռայնության անցնելու տրամաբանության ու գործոնների ներքո՝ հաճախ անտեսելով ներքին/ներպետական, հասարակական-քաղաքական գործոնների կարևորությունն ու ազդեցությունն այդ հարաբերությունների վրա:

Թուրքիայի արտաքին քաղաքականության փոխակերպումների վրա կարևոր է ներքաղաքական, ներպետական գործընթացների նշանակությունը, քանի որ ավտորիտար կառավարման համակարգերում սովորաբար ներքին գործընթացների տրամաբանությունն է հաճախ թելադրում պետության արտաքին ու անվտանգային քաղաքականությունը: Վերջին տարիներին ակնհայտ է Թուրքիայում ներքին և արտաքին քաղաքականության ուժեղ փոխկապակցվածությունը: Ուստի արտաքին քաղաքականության ոլորտում փոխակերպումներն ամբողջության մեջ դիտարկելու համար անհրաժեշտ է վեր հանել դրանց ներքին՝ ներպետական ու ներքաղաքական դետերմինանտները: Այս առումով թուրք-ամերիկյան հարաբերությունները և ընդհանրապես Արևմուտքի նկատմամբ թուրքական քաղաքականությունը բացառություն չեն: Այս հարաբերություններում առկա լարվածությունը, դրա հիմքերն առավել համակողմանի լուսաբանելու համար առաջարկում ենք դիտարկել Թուրքիայի ներքին՝ միավորային մակարդակի սոցիալ-քաղաքական իրողությունների ազդեցությունը:

Թուրքիայում սոցիալ-քաղաքական փոխակերպումների ազդեցությունը երկկողմ հարաբերությունների վրա

Թուրքիայի արտաքին քաղաքականության փոխակերպումների և մասնավորապես Թուրքիա-Արևմուտք, Թուրքիա-ԱՄՆ հարաբերությունների վրա, բացի միջազգային համակարգի ազդեցությունից, կարևոր

¹ St' u Ash Aydmtaşbaş, Kemal Kirişci, The United States and Turkey, Friends, Enemies, or Only Interests? The Center on the United States and Europe at Brookings, Turkey project policy paper, Number 12, April 2017, էջ 2:

է ներքաղաքական, ներպետական գործընթացների նշանակությունը: Մովորաբար ավտորիտար կառավարման համակարգերում ներքին գործընթացների ազդեցությունը պետության արտաքին ու անվտանգային քաղաքականության վրա դառնում է որոշիչ, քանի որ իշխանությունը պահպանելու և հարատևելու գերխնդրի իրագործման նպատակով պոպուլիզմը, ազդեցիկ անհատի գործոնով պայմանավորված որոշումների կայացման մեխանիզմը, պետության մեջ հակակշիռների ու փոխզսպման մեխանիզմի թուլացումը լրջորեն ազդում և պայմանավորում են պետության արտաքին քաղաքականության նախապատվությունները: Այս համատեքստում ակնհայտ է Թուրքիայում ներքին և արտաքին քաղաքականության ուժեղ փոխկապակցվածությունը:

2002 թ. գալով իշխանության՝ «Արդարություն և զարգացում» կուսակցությունը (այսուհետ՝ ԱԶԿ) դիրքավորվեց որպես արևմտամետ-բարեփոխական կուսակցություն, որը Թուրքիայի զարգացման հեռանկարը տեսնում էր արևմտյան լիբերալ համակարգին ինտեգրվելու և երկրում լայնածավալ բարեփոխումներ իրականացնելու մեջ: Մյուս կողմից, նոր սերնդի բարեփոխական-իսլամական քաղաքական ուժի բեմերը տեղավորվում էր իսլամական աշխարհում և հատկապես մերձավոր Արևելքում «տրանսֆորմատիվ դիվանագիտության» Արևմուտքի ռազմավարության մեջ, որով ԱԶԿ-ն նաև արտաքին լեգիտիմություն էր ստանում²: Եվ իրականում ԱԶԿ-ի կառավարման առաջին շրջանը կարելի է համարել բարեփոխական փուլ, ինչը ուղեկցվում էր արտաքին քաղաքականության մեջ «արևմտակենտրոնությամբ» հատկապես ԵՄ-ի անդամակցության համատեքստում:

Սակայն կարճ ժամանակ անց այդ դոմինանտ հարացույցը սկսեց փոխվել: 2011 թ. խորհրդարանական ընտրություններից հետո ԱԶԿ-ի և դրա առաջնորդի քաղաքական վարքագիծը սկսեց տրամագծորեն փոխվել: Շատ մասնագետներ այդ փոփոխությունն ու շրջադարձը բացատրում են հիմնականում արտաքին ու միջազգային գործընթացներով: Սակայն դրանում առանցքային դարձան ներպետական մի շարք իրողություններ: Նախ, 2011 թ. ընտրությունների արդյունքները ԱԶԿ-ին ոչ միայն հաղթանակ ապահովեցին, այլ նաև տվեցին հետագա քաղաքական գործընթացներում գերինքնավստահություն՝ պետական-քաղաքական համակարգի վերջնական կլանումը համարելով որպես կայացող իրողություն: ԱԶԿ-ին արդեն հաջողվել էր ներպետական համակարգի այնպիսի վերափոխումներ իրականացնել, որոնք ապահովում էին այդ ուժի անվարան ու անկաշկանդ հաղթարշավը: Չեզոքացվել էր իր կենսունակության համար վտանգ ներկայացնող թիվ մեկ ախտյանը՝ քեմալական կուռ զինվորականության ներքին ու արտաքին

² St' u İlhan Uzgel, Turkey's Double Movement: Islamists, Neoliberalism and Foreign Policy, (in Turkey's New State in the Making: Transformations in Legality, Economy and Coercion, Ed. P. Bedirhanoglu, Ç. Dölek, F. Hülagü and Ö. Kaygusuz, London: Zed Books, 2020, էջ 67-68:

քաղաքական դերակատարությունը³: Սա չափազանց լուրջ հաղթաթուղթ էր Էրդողանի համար: Հիմնական զսպող ու հակակշռող ազդեցիկ դերակատարը հանձինս զինվորականության և ռազմաբյուրոկրատական համակարգի, այլևս մղված էր հասարակական-քաղաքական գործընթացների լուսանցք: Դրա հետ միասին ներպետական համակարգում ինստիտուցիոնալ-կառուցվածքային վերաձևումները լայն թափով շարունակվում էին, որոնք վերացնում էին երկրում հակակշռումների ու զսպումների մեխանիզմը, ինչը կարող էր ԱԶԿ-ի ներքին ու արտաքին հետագա քաղաքականության համար կաղապարող հանգամանք լինել: Թուրքիան սկսեց հետքայլ կատարել նախկին չափավոր լիբերալ-ազատական օրակարգից՝ ընկղմվելով ավտորիտարիզմի ու անձնիշխանության հորձանուտը: ԱԶԿ-ում և քաղաքական էլիտայում խախտվեց լիբերալ-ազատականներ և իսլամիստներ-ազգայնականներ հավասարակշռությունը՝ հոգուտ վերջինների, ինչի ինստիտուցիոնալ դրսևորումը ԱԶԿ-ի և «Ազգայնական շարժում» ազգայնամուլական կուսակցության դաշինքն էր, որն ամբողջացրեց իսլամական ազգայնականության դոմինանտ հարացույցը⁴: Ֆ. Ռոբինսոն խոսքերով՝ Թուրքիայի արտաքին քաղաքականության սահմանման ու իրականացման հարցում գաղափարախոսությունն այնքան կարևոր է, որքան աշխարհաքաղաքականությունը: Գաղափարախոսական տարբերությունները առանցքային են շահերի ու սպառնալիքների ընկալման ու ըստ այդմ՝ քաղաքականության իրականացման հարցում⁵: Թուրքիայի ժամանակակից արտաքին քաղաքականության և մասնավորապես Արևմուտքի հետ հարաբերությունների հարցում գաղափարախոսական ու ինքնության գործոններից բխող նախապատվությունները առանցքային նշանակություն են ստացել: Քաղաքական ավտորիտար գործընթացներին զուգահեռ ակտիվանում էր ԱԶԿ-ի իրական ինքնությունից բխող իսլամական ինքնության ու գաղափարախոսության օրակարգի պարտադրումը: Իսկ դրա համար նախ պետք էր վերաձևել պետությունն ու դրա ինքնությունը, ինչը և իշխանության գալուց հետո իսլամականների նոր սերունդը ժողովրդավարության ու բարեփոխումների քողի տակ ճկուն կերպով դա իրականացրեց՝ իր շահերի համար գործիքանացնելով Արևմուտքի պահանջներն ու ԵՄ-ի լծակները⁶: ԱԶԿ-ն լավագույնս օգտագործեց ԵՄ-ին անդամակցության համար Թուրքիայի առջև դրված նախապայմանները և ժողովրդավարացման քողի տակ իրականացված քաղաքական բարեփոխումներով հասավ զինվորականության քաղաքական դերակատարության ու ինստիտուցիոնալաց-

³ St' u **Müge Aknür**, Civil-Military Relations During the AK Party Era: Major Developments and Challenges, *Insight Turkey*, Vol. 15, No. 4, 2013, էջ 142-143:

⁴ St' u **Jenny White**, *Muslim Nationalism and the New Turks*, New Jersey, Princeton University Press, 2013.

⁵ St' u **Mark Haas**, *The Clash of Ideologies: Middle Eastern Politics and American Security* (New-York: Oxford University Press, 2012), էջ 165:

⁶ St' u **Ilhan Uzgel**, նշվ. աշխ., էջ 69:

ված իշխանության աստիճանական չեզոքացմանը՝ ապալեգիտիմացնելով քանակի քաղաքականությանը միջամտելու հնարավորությունները⁷: Ջինվորականության դերի թուլացումը հնարավորություն տվեց ԱԶԿ-ին երկրում հաստատելու ավտորիտար իր մենիշխանությունը և առաջ մղելու իր ինքնությունից բխող ներքին ու արտաքին քաղաքականության իսլամական օրակարգը՝ հասարակական-քաղաքական կյանքի վերափոխման մեջ առանցքային տեղ տալով նեո-օսմանյան ու իսլամական դիսկուրսին⁸: Էրդողանական ճկուն «թաքիյյա»-ն⁹ լավագույնս ծառայեց իր անձնիշխանական մղումներին: Ազատվելով ներպետական համակարգում առկա խոչընդոտներից ու կապանքներից՝ Էրդողանն իր արժեքներից ու ինքնությունից բխող նախապատվությունները համարձակորեն բերեց արտաքին քաղաքականության ոլորտ: Քեմալիզմի գաղափարախոսությամբ պայմանավորված՝ Թուրքիայի արտաքին քաղաքականությունը պետության ու հասարակության արևմտականացմանը միտված ներքին քաղաքականության շարունակությունն էր, և աշխարհիկ էլիտաները արտաքին քաղաքականությունը կառուցում էին քեմալական հեղափոխությանը նպաստելու և չվնասելու պրիզմայով¹⁰: Այդպիսով, քեմալիզմի նպատակը՝ որպես իդեալ, ձևավորում էր Թուրքիայի արտաքին քաղաքականության կողմնորոշումը և արտաքին քաղաքականության գաղափարական կողմը¹¹: Հ. Յավուզի բնորոշմամբ՝ արտաքին հարաբերությունները զտվում էին աշխարհիկ էլիտայի (այդ թվում՝ զինվորականության) ինքնավերագրված արևմտյան ինքնության պրիզմայով, ինչը թուրքական ազգային շահի ուրվագծման հիմքն էր¹²: Ուստի Թուրքիայի արտաքին քաղաքականության արևմտյան ուղղության դոմինանտությունը (ԱՄՆ, ՆԱՏՕ) բխում էր միավորային/ներպետական մակարդակում ինստիտուցիոնալացված սուբյեկտների ու գաղափարախոսության միասնությունից:

Իսլամամետ ԱԶԿ-ի քաղաքական իշխանության ամրապնդումը նշանակում էր պոստքեմալիզմի շրջանի սկիզբ և Թուրքիայի գաղափարախոսական խոսույթի, նախապատվությունների ու գործողությունների փոխակերպում, քանի որ պետության ինքնության և արտաքին քաղաքականության փոփոխությունը մեծ մասամբ կապված է

⁷ Տե՛ս **Koray Caliskan**, Explaining the end of military tutelary regime and the July 15 coup attempt in Turkey, *Journal of Cultural Economy*, Vol. 10, No.1. 2017, էջ 105:

⁸ Տե՛ս **Burak Bilgehan Özpek & Nebahat Tanriverdi Yaşar**, Populism and foreign policy in Turkey under the AKP rule, *Turkish Studies*, Vol. 19, No. 2, 2018, էջ 203:

⁹ «Թաքիյյա»-ն շիայական իսլամում վտանգի ու հետապնդման դեպքում սեփական իրական դավանանքը թաքցնելու, քողարկելու վարքագիծը լեգիտիմացող երևույթն է:

¹⁰ Տե՛ս **Hakan Yavuz**, *Nostalgia for the Empire: The Politics of Neo-Ottomanism* (New York: Oxford University Press, 2020) էջ 49:

¹¹ Տե՛ս **Özlem Demirtaş-Bagdonas**, A poststructuralist approach to ideology and foreign policy: Kemalism in the foreign policy discourse (Budapest: Central European University, 2008) էջ 37:

¹² Տե՛ս **Hakan Yavuz**, “Turkish-Israeli Relations Through the Lens of the Turkish Identity Debate”, *Journal of Palestinian Studies* 27, No. 1 (Autumn, 1997) էջ 23:

ԱԶԿ-ական իսլամական ինքնության հետ¹³: ԱԶԿ-ի կառավարության երկրորդ շրջանից իսլամիզմի վրա հիմնված գաղափարախոսությունը սկսեց ավելի ակնհայտ դրսևորվել՝ դառնալով հասարակական-քաղաքական օրակարգի կարևոր գործոն, իսկ ավելի ուշ՝ նաև արտաքին քաղաքականության գաղափարական բաղադրիչ:

2013 թ. Թուրքիայում տեղի ունեցած գործընթացները՝ «Մեծ կաշառք», «Գեզի այգու իրադարձությունները», հակազուլենական արշավը և դրանցով պայմանավորված հետագա հասարակական-քաղաքական իրադարձությունները ԱԶԿ-ի իշխանության համար դարձան լրջագույն մարտահրավերներ՝ սեփական իշխանության հարատևության պահպանման և հետագա տեւականի իրագործման առումով: Թուրքիայում սկսվեց ներքաղաքական կյանքի անվտանգայնացման (securitization) ժամանակաշրջան: Այս առումով հետագայում անկյունաքարային դարձան ներքաղաքական մի շարք զարգացումներ, որոնք կանխորոշեցին ոչ միայն Թուրքիայի պետական ու հասարակական-քաղաքական, այլև արտաքին քաղաքականության հետագա ուղեգծերը: Ավտորիտար միտումները և ներքաղաքական գործընթացներն արժանանում էին Արևմուտքի քննադատությանը, իսկ Էրդողանը դրանց հակադարձում էր հակաարևմտյան հռետորաբանությամբ: Բնական է, որ ազատական-ժողովրդավարական նախնական օրակարգից ու գործընթացներից տրամագծորեն հակառակ գործող իշխանության համար Արևմուտքը դառնալու էր, մեղմ ասած, հակադարձման ու հակադրման օբյեկտ: Արտաքին քաղաքականության մեջ սա նաև դրսևորվում էր միջազգային համակարգում Թուրքիայի՝ ինքնավերագրված հակաիմպերիալիստական դերակատարի դիրքավորմամբ՝ Թուրքիան ներկայացնելով որպես արևմտյան նեոիմպերիալիզմի գրոհների թիրախ: Պատահական չէ, որ Գեզիի իրադարձությունների համար Էրդողանը և իշխանությունները սկսեցին մեղադրանքների սլաքն ուղղել դեպի արտաքին ուժեր՝ ԱՄՆ և ԵՄ, և որակել այն որպես միջազգային դավադրություն Թուրքիայի դեմ¹⁴: Գեզիի դեպքերը և «Մեծ կաշառք» գործի հետաքննությունը էականորեն մեծացրին իշխանությունների համար գոյութենական սպառնալիքն ու իր դեմ հավանական հեղափոխության ու հեղաշրջման վախերը: Համոզված լինելով Արևմտյան և հատկապես ամերիկյան դավադրության հարցում՝ իշխանությունները ներգրավվեցին ներքին ու արտաքին հակասությունների ստեղծման օրակարգում, որոնք տեղավորվում էին դավադրապաշտական տեսությունների շրջանակում¹⁵: Երբ 2011 թ. հետո Էրդողանը հաղթող դուրս եկավ իր ներքին մրցակիցների դեմ պայքարում, ընդլայնեց իր պապուլիստա-

¹³ St' u **Ali Dayioğlu, Nur Köprülü**, “Turkey’s new identity revisited and its Islamist reflections in North Cyprus”. Southeast European and Black Sea Studies 19, No. 4, 2019:

¹⁴ Erdogan Places Blame for Protests on International Conspiracy, <https://www.al-monitor.com/originals/2013/06/erdogan-gezi-conspiracy-taksim-governance-authoritarian-akp.html>

¹⁵ St' u **Ihsan Yilmaz & Galib Bashirov**, The AKP after 15 years: emergence of Erdoganism in Turkey, Third World Quarterly, Vol. 39, No. 9, 2018, էջ 1821-22:

կան անտագոնիզմի շրջանակը՝ սկսած ուղղելով արտաքին դերակատարներին հատկապես Գեզիի դեպքերից հետո, ինչն էլ ավելի ինտենսիվացավ 2016 թ. ռազմական հեղաշրջման փորձից հետո: Նա սկսեց բացահայտ մեղադրանքներ հինչեցնել Արևմուտքի հասցեին՝ նշելով «վերին ուղեղի» (թուրք.՝ *üst akıl*) մասին, որը ցանկանում է մասնատել, թուլացնել Թուրքիան: Դա Էրդողանի համար «ճկուն թշնամի» է, որը կանգնած է Թուրքիայի դեմ բոլոր դավադրությունների հետևում սկսած Գեզիի իրադարձություններից¹⁶: «Մեծ կաշառք» գործի շրջանակներում ևս պաշտոնական ու մեղիա խոսույթը սկսվեց դեպի ԱՄՆ՝ մեղադրելով Թուրքիայի դեմ բացահայտ դավադրություններում: Ավելին, Էրդողանը Քրդստանի բանվորական կուսակցությունը, Ֆեթուլլահ Գյուլենին, «Իսլամական պետությունը» ներկայացրեց մի շղթայի մեջ, որն ուղղորդված է ընդդեմ Թուրքիայի Արևմուտքի ու հատկապես ԱՄՆ-ի կողմից: ԱՄՆ-ն ներկայացվում էր որպես Թուրքիայի դեմ բացահայտ դավադրություններ հրահրող հիմնական դերակատար¹⁷: Թեև դավադրապաշտական ընկալումները ներհատուկ են Մերձավոր Արևելքի քաղաքական մշակույթին, և Թուրքիայում էլ այն մշտապես կենսունակ է եղել, վերջին տասնամյակում դավադրապաշտական տեսություններն ու օքսիդենտալիզմը¹⁸ բարձրացվել են վարչակարգի հիմնական քաղաքական խոսույթի ու ռճի մակարդակի¹⁹:

Թուրքիա-ԱՄՆ-ՆԱՏՕ հարաբերություններում մյուս լրջագույն բացասական շրջափուլն սկսվեց 2016 թ. ռազմական հեղաշրջման փորձից հետո երկարատև արտակարգ դրության ժամանակաշրջանում, երբ ամերիկյան պաշտոնյաները գտնում էին, որ Էրդողանը կառուցվածքային առումով վերափոխում է Թուրքիայի քաղաքական համակարգի աշխարհիկ և պրոարևմտյան գործընթացները՝ երկրում խորացնելով ավտորիտարիզմը: ԱՄՆ-ն Թուրքիան դիտարկում էր որպես օրեցօր դեպի բռնապետություն խորացող երկիր, փոխարենն Էրդողանը պատասխանում էր իր մարտավարությամբ՝ հանրությանը տրամադրելով ԱՄՆ-ի դեմ²⁰:

Հիրավի, հուլիսի 15-ի ձախողված ռազմական հեղաշրջումը ա-

¹⁶ Տե՛ս **Erdem Aytac, Ezgi Elci**, Populism in Turkey, in *Populism Around the World: A Comparative Perspective*, ed. Daniel Stockemer, Springer 2018, էջ 99:

¹⁷ Տե՛ս **Mehmet Ümit Nefef**, Conspiracy theories and Occidentalism as an essential part of Turkish political culture, https://www.sdu.dk/media/files/om_sdu/centre/c_mellemoest/videncenter/artikler/2017/necef+article+december+17.pd, էջ 3-4:

¹⁸ «Օքսիդենտալիզմը» պատկերում, բնորոշում է Արևմտյան աշխարհը որպես բացասական կարծրատիպերի ամբողջություն, որպես պատասխան ու հակադրում արևմտյան «Օրիենտալիզմին»:

¹⁹ Տե՛ս **Mehmet Ümit Nefef**, Conspiracy theories and Occidentalism as an essential part of Turkish political culture, Center for Mellemostudier, December 2017, https://www.sdu.dk/da/forskning/c_mellemoeststudier/forskning/publications/-/media/cda7596f1d95476d9becaa458e10da35.ashx

²⁰ Տե՛ս **Kamal A. Beyoghlou**, Turkey and the United States on the brink: implications for NATO and the US-Turkish strategic and military partnership, U.S. Army War College Press, January 2020, էջ 27-29:

ռանցքային նշանակություն ունեցավ էրդոդանական «Նոր Թուրքիայի» կերտման, գաղափարախոսական ու արտաքին քաղաքական ուղեգծերի վերասահմանման հարցում: Արդեն իսկ անվտանգայնացված ու ահաբեկչական կառույց հռչակված գյուլենական շարժումը²¹, որը իշխանական նարատիվի համաձայն նախաձեռնել ու իրականացրել էր ռազմական հեղաշրջման փորձը, ներկայացվում էր իբրև գործիք Արևմուտքի իմպերիալիստական ուժերի և հատկապես ԱՄՆ-ի ձեռքին, ուստի էրդոդանական վարչակարգը «արտաքին դավադիրների» դեմ համազագային նոր դիմակայության ճակատ էր բացում: Էրդոդանը շարունակաբար հայտարարում էր ազգային ազատագրական նոր պատերազմի մասին ձախողված հեղաշրջման միֆաստեղծման գործում առանձնահատուկ ձևով ընդգծելով հակաարևմտականությունը²²:

Ռազմական հեղաշրջման փորձն ու դրան հաջորդած գործընթացները լրջագույն ազդեցություն ունեցան Արևմուտքի և մասնավորապես ԱՄՆ-ի հետ Թուրքիայի հարաբերությունների վրա: Այդ գործընթացները կարելի է համարել ամերիկա-թուրքական աննախադեպ լարվածության ու հակաամերիկանիզմի նոր փուլ, երբ ԱՄՆ-ն մեղիա և քաղաքական խոսույթում ներկայացվում էր որպես «բացահայտ կամ քողարկված թշնամի»²³ :

Թուրքիայում մեկնարկած պետական ու քաղաքական համակարգի ինստիտուցիոնալ-կառուցվածքային վերափոխումները կազմաքանդեցին և գլխովին վերացրին երկրի՝ նախկինում բավականին կուռ քաղաքական զսպման և հակակշռման ներպետական համակարգը: Ռազմական, պետական, օրենսդրական դաշտի վերափոխումների արդյունքում, որի ամբողջացումը տրվեց 2017 թ. սահմանադրական հանրաքվեով, երկրում հաստատվեց Էրդոդանի անվերահսկելի անձնիշխանությունը: Պետական համակարգի նման լայնածավալ վերաձևումը հանգեցրեց նաև արտաքին ու անվտանգային քաղաքականության որոշումների կայացման անձնակենտրոնության՝ Էրդոդանի գլխավորությամբ²⁴: Ներպետական այնպիսի ինստիտուտների դերակատարությունը, որոնք արտաքին քաղաքականության որոշումների կայացման ու իրականացման հարցում որոշիչ նշանակություն ունեին և մեծամասամբ համարվում էին Թուրքիայի աշխարհիկ-արևմտյան կուրսի

²¹ Գյուլենական շարժումը 2016 թ. մայիսից Թուրքիայում հռչակվեց որպես ահաբեկչական կազմակերպություն (թուրք.՝ Fetullahçı Terör Örgütü-FETÖ).

²² Տե՛ս **Ahmet Akkaya**, From Military Tutelage to Nowhere: on the Limitations of Civil-Military Dualism in Making Sense of the Rise of Authoritarianism in Turkey in the 2010s, in (Turkey's New State in the Making: Transformations in Legality, Economy and Coercion, Ed. P. Bedirhanoglu, Ç. Dölek, F. Hülügü and Ö. Kaygusuz, London: Zed Books, 2020, էջ 195-197:

²³ Տե՛ս **Ibrahim Karagül**, “ABD Türkiye için düşman ülkedir. Bir gün, binlerce insan İncirlik’i de kuşatır...”, Yeni Safak, Ocak 26, 2018, <https://www.yenisafak.com/yazarlar/ibrahim-karagul/abd-turkiye-icin-dusman-ulkedir-bir-gun-binlerce-insan-incirlik-i-de-kuşatir-2043139>.

²⁴ Տե՛ս **Siri Neset**, Turkish foreign policy: structures and decision-making processes, CMI Report, 2019, <https://www.cmi.no/publications/6854-turkish-foreign-policy-structures-and-decision-making-processes>:

երաշխավոր, այլևս մարզինալացվել էր՝ հանձինս զինվորականության և արտաքին գործերի նախարարության²⁵: Ինստիտուցիոնալ կազմակերպակառուցվածք և բյուրոկրատական էլիտա խավ ունեցող ռազմաբյուրոկրատական ավանդական համակարգը, ԱԳՆ-ի ու ռազմական վերնախավի միասնականությամբ, ձևավորում էր իր արժեհամակարգին բնորոշ արտաքին քաղաքականությունն ու գաղափարախոսություն: Այն ենթադրում էր Թուրքիայի երկարաժամկետ անգիջում հավատարմությունը արևմտականացման քեմալական աշխարհիկ իդեալներին ու սկզբունքներին²⁶: Այդ համակարգի կազմաքանդումը կարևոր առաջնահերթություն էր Էրդողանի՝ իր հավակնությունների իրականացման առումով:

2013 թ. ինտենսիվորեն սկսած և 2016 թ. ռազմական հեղաշրջման փորձից հետո լայնածավալ բնույթ ստացած պետական համակարգում իրականացված համընդհանուր զտումները չէին կարող չանդրադառնալ արտաքին ու անվտանգային քաղաքականության հետագա ուղեգծի վրա: Հատկապես անվտանգության մարմիններում ու բանակում ազգայնական-պահպանողականների (ինչպես նաև եվրասիականների) դերի, ԱԳՆ-ում հակազուլենական որսից հետո ԱՇԿ-ականների և եվրասիականների թվի ու ազդեցության մեծացումը անխուսափելիորեն հանգեցնելու էր արտաքին և անվտանգային քաղաքականության կերպափոխման²⁷:

Երկրում համընդհանուր բռնաճնշումներն ու ձեռքակալությունները, ազատ մամուլի ոչնչացումը, հակաժողովրդավարական մյուս գործընթացները խորացրին Թուրքիայի ու ԱՄՆ-ի, Թուրքիայի և ԵՄ-ի միջև բաժանարար գծերը:

Ռազմական հեղաշրջման փորձի պաշտոնական խոսույթն ու նախատիվն ուղղվեցին ԱՄՆ-ի ու ՆԱՏՕ-ի դեմ: Թուրքիան դրանում պատասխանատու համարեց ԱՄՆ-ում բնակվող կրոնական գործիչ, իր նախկին դաշնակից Ֆեթուլլահ Գյուլենին, որի արտահանձնման շուրջ անարդյունք բանակցությունները դարձան թուրք-ամերիկյան լարվածության գագաթնակետի առանցքային գործոն: Հեղաշրջման փորձից անմիջապես հետո տարբեր պաշտոնյաներ սկսեցին դրա կազմակերպման մեջ բացահայտ և քողարկված մեղադրել ԱՄՆ-ին: Վարչապետ Բ. Յըլդըրընը, ակնարկելով ԱՄՆ-ին, հայտարարեց, որ ցանկացած պետություն, որը կանգնած է Գյուլենի հետևում, կհամարվի Թուրքիայի հետ պատերազմող երկիր: Աշխատանքի հարցերով նախարար, Էրդողանի մտերիմ

²⁵ Տե՛ս **Լ. Հովսեփյան**, Թուրքիայի արտաքին և անվտանգային քաղաքականության փոխակերպումները. վերագնահատելով Հայաստանի անվտանգության մարտահրավերները, «Հայկական բանակ», 4 (98) 2018, էջ 34-39.

²⁶ Տե՛ս **Alper Kaliber & Esra Kaliber**, From De-Europeanisation to Anti-Western Populism: Turkish Foreign Policy in Flux, *The International Spectator*, *The International Spectator*, 2019, Vol. 54, No. 4, էջ 9:

²⁷ Տե՛ս **Stephen J. Flanagan, F. Stephen Larrabee, Anika Binnendijk, Katherine Costello, Shira Efron, James Hoobler, Magdalena Kirchner, Jeffrey Martini, Alireza Nader, Peter A. Wilson**, Turkey's Nationalist Course, Implications for the U.S.-Turkish Strategic Partnership and the U.S. Army, Santa Monica, RAND Corporation 2020, էջ 38-39:

Ս. Սոյլուն բացահայտ հայտարարեց, որ ռազմական հեղաշրջման հետևում կանգնած է ԱՄՆ-ն²⁸: ԱՄՆ պետքարտուղար Ջ. Քերին թուրք պաշտոնյաների նմանատիպ հայտարարությունները որակեց թուրք-ամերիկյան հարաբերությունները «վնասող»²⁹: 2021 թ.փետրվարին իր հարցազրույցում արդեն ներքին գործերի նախարարի պաշտոնը զբաղեցնող Սուլեյման Սոյլուն կրկին բացահայտ մեղադրանքներ հնչեցրեց ԱՄՆ-ի հասցեին՝ նշելով, որ Գյուլենը հեղաշրջման փորձն իրականացրել է ԱՄՆ-ի աջակցությամբ³⁰: ԱՄՆ պետքարտուղարությունը հերքեց նման հայտարարությունը՝ նշելով, որ թուրք պաշտոնյաների նման հայտարարությունները անհիմն են և հակասում են Թուրքիայի՝ ԱՄՆ-ի ու ՆԱՏՕ-ի հետ դաշնակցային ռազմավարական գործընկերության ոգուն³¹: Հեղաշրջման հարցում ամերիկյան հետքի մասին նարատիվը չափազանց ակտիվ տարածվում էր իշխանական մեդիայում, սոցցանցերում, փորձագիտական-վերլուծական հանրային քննարկումներում: Թուրք հանրության մեծ մասը ևս կիսում էր ԱՄՆ-ի մեղսակցության թեզը³²:

Հեղաշրջման փորձից հետո Թուրքիայում զինվորականության նկատմամբ սկսած «վիուկների որսը» լուրջ ծավալների հասավ: Տարբեր աղբյուրներ փաստում են, որ ձերբակալված և բանակից հեռացված բարձրաստիճան զինվորականների մեջ մեծ է ՆԱՏՕ-ամետ կամ այսպես կոչված՝ «ատլանտիստ» զինվորականների թիվը³³: ԱՄՆ-ն իր մտահոգությունը հայտնեց զինվորականների համընդհանուր ձերբակալությունների առնչությամբ, ինչը տարակուսանք ու դժկամություն առաջացրեց Անկարայում: ԱՄՆ Կենտրոնական հրամանատարության ղեկավարը և Ազգային հետախուզության տնօրենը նշեցին, որ ձերբակալված զինվորականների մեջ քիչ չեն ամերիկյան կողմի՝ ռազմական գերատեսչության հետ աշխատող գործընկեր սպաները: Նրանք նաև մտահոգություն էին հայտնել, որ անվտանգության համակարգի նման վերաձևումն ու թուրքական բանակում իրենց գործընկերների մաքրագրումները բացասական հետևանքներ են թողնելու ամերիկյան տարածաշրջանային քաղաքականության վրա: Ամերիկացի գեներալների այդ մտահոգությունները հեղաշրջման փորձի հետևում ԱՄՆ-ի

²⁸ Տե՛ս **Michael Georgy, Mert Ozkan**, Conspiracy theories flourish after Turkey's failed coup, Reuters, July 27, 2016, <https://www.reuters.com/article/us-turkey-security-conspiracy-idUSKCN1071XZ>

²⁹ ABD'den Türkiye'ye darbe girişimi açıklamaları uyarısı, BBC News-Türkçe, 17 Temmuz, 2016, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-36819160>

³⁰ Տե՛ս **Nedim Şener**, '15 Temmuz'u FETÖ ABD ile yaptı', Hürriyet, Şubat 04, 2021, <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/nedim-sener/15-temmuzu-feto-abd-ile-yapti-41732285>.

³¹ ABD Dışişleri'nden Soylu'nun iddiasına yanıt: '15 Temmuz'da ABD'nin rolü olduğu iddiası gerçek dışı ve sorumsuzca', BBC News-Türkçe, 05 Şubat, 2021, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55944373>.

³² Տե՛ս **Ayla Ganioglu**, Coup row haunts Turkish-US ties, Al-Monitor, February 16, 2021, <https://www.al-monitor.com/originals/2021/02/turkey-majority-believes-us-is-involved-in-2016-coup-attempt.html>

³³ Barkey says pro-NATO generals purged, Turkey-Alliance relations could shift, Turkish Minute, February 6, 2017, <https://www.turkishminute.com/2017/02/06/video-barkey-says-pro-nato-general-purged-turkish-nato-relations-will-shifted/>

կանգնած լինելու մասին փաստարկների նոր ավիք բարձրացրին Թուրքիայում, որից անմասն չմնաց նաև Էրդոդանը՝ ամերիկացի այդ գեներալներին մեղադրելով ապստամբ թուրք զինվորականներին աջակցելու և պաշտպանելու մեջ³⁴:

Հեղաշրջման գործում ներգրավվածության մեղադրանքով ամերիկացի կաթոլիկ հոգևորական Է. Բրոնստնի ձերբակալությունը Թուրքիայում էլ ավելի սրեց ԱՄՆ-Թուրքիա հարաբերությունները, ինչը հանգեցրեց Թուրքիայի դեմ ամերիկյան պատժամիջոցների կիրառմանը: Բրոնստնի ձերբակալությունն Անկարայի համար Գյուլենի արտահանձնման հարցում սակարկման լծակ ապահովելու փորձ էր, ինչն անարդյունք եղավ³⁵: Թուրքական պետական «Հալքբանկ» բանկի դեմ 2018 թ. Նյու Յորքում սկսված հետաքննությունն ու ձերբակալությունները երկկողմ լարվածության ևս մեկ թնջուկ էին: Էրդոդանը, սրելով հակաամերիկյան դիսկուրսը, այս անգամ էլ ԱՄՆ-ին մեղադրեց «քաղաքական հեղաշրջման փորձի» մեջ՝ հայտարարելով, որ ռազմական հեղաշրջման գործում ձախողվածներն այս անգամ էլ նոր տարբերակներ են փնտրում երկրում³⁶:

Ներքաղաքական ու ներպետական գործընթացները Թուրքիայում սկսեցին լրջորեն պայմանավորել նաև արտաքին քաղաքականությունը, ինչն այս դեպքում առավել ակնհայտ է ԱՄՆ-ի հետ հարաբերությունների հարցում: Այս համատեքստում պակաս կարևոր հանգամանք չէր վերոնշյալ գործընթացների պատճառով ԱՄՆ-ի համար Թուրքիայի նախկինում ունեցած գրավչության կորուստը:

Թուրքիայում խորացող ավտորիտար համակարգը արժեզրկեց «թուրքական մոդելը», որը խրախուսվում և աջակցություն էր ստանում ԱՄՆ-ի կողմից: Թուրքիայում կայացած ընտրական ժողովրդավարությունը, լիբերալ տնտեսությունն ու աշխարհիկ, չափավոր իսլամական մոդելը Մերձավոր Արևելքում ու Կենտրոնական Ասիայում ընդօրինակման արժանի նմուշաձև էին, որով կարևորվում էր նաև Թուրքիայի ռազմավարական նշանակությունն ԱՄՆ-ի համար: ԱՄՆ-ն գզալի խաղաղույթ էր կատարել ինչպես 1990-ական թթ. Կենտրոնական Ասիայում «թուրքական մոդելի» խրախուսման³⁷, այնպես էլ ԱԶԿ-ի իշխանության գալուց հետո արաբական ու իսլամական աշխարհում որպես մոդեռն պետական կառուցակարգի և իսլամի ու ժողովրդավարության զուգակցման օրինակ կիրառելու ուղղությամբ, երբ ամերիկյան վարչակարգի համար Մեծ Մերձավոր Արևելքում ժողովրդավար

³⁴ Top US generals' coup remarks hamper relations with Turkey, TRT World, July 29, 2016 <https://www.trtworld.com/mea/top-us-generals-coup-remarks-hamper-relations-with-turkey-153311>

³⁵ Տե՛ս **Jen Kirby**, The US-Turkey trade spat, explained, Vox, August 15, 2018, <https://www.vox.com/world/2018/8/15/17687928/turkey-united-states-tariffs-lira-andrew-brunson>:

³⁶ Dorian Jones, Erdogan Accuses US of 'Political Coup Attempt', <https://www.voanews.com/europe/erdogan-accuses-us-political-coup-attempt>.

³⁷ Մանրամասն տե՛ս **Idris Bal**, The Turkish Model and the Turkic Republics, Perceptions. Journal of International Affairs, Vol. III, No. 3, September - November 1998:

րացումը հեռանկարային ռազմավարություն հռչակվեց³⁸: Այն լուրջ «արժանիք» էր Թուրքիայի համար և մեծացնում էր նրա աշխարհաքաղաքական նշանակությունը ամերիկյան քաղաքականության համար: Էրդոդանի հակաժողովրդավարական ու բռնապետական քաղաքականությունը ոչ միայն հարցականի տակ դրեց «թուրքական մոդելի» գրավչությունը ԱՄՆ-ի համար, այլև լուրջ հարված հասցրեց Սառը պատերազմից հետո ամերիկա-թուրքական փոխգործակցության առանցքային այդ նարատիվին³⁹:

Թուրքիայում վերջին տասնամյակում ժողովրդավարական միտումների ու օրենքի գերակայության վերացումը, խորացող ավտորիտարիզմն ու անձնիշխանությունը ամերիկա-թուրքական հարաբերությունների բաժանարար կարևոր գործոններից են, երբ ամերիկյան արտաքին քաղաքականության մեջ կրկին կարևորվում է ժողովրդավարության ու արժեքային բաղադրիչի գործոնը: Որոշ մասնագետներ ամերիկա-թուրքական հարաբերությունների կարգավորման հարցում կարևորում են Թուրքիայում ժողովրդավարական գործընթացներին անցում կատարելու հանգամանքը⁴⁰: Մակայն միևնույն ժամանակ էրդոդանն ապացուցել է իր հանդուգն կեցվածքն արևմտյան քննադատությունների ու պատժամիջոցների նկատմամբ՝ դրանք անմիջապես տեղափոխելով Թուրքիայի դեմ «իմպերիալիստական հարձակումների ու թուրքական դիմադրության» գերակա պատմության շրջանակ: Միևնույն ժամանակ դա գործիքայնացվում է Էրդոդանի կողմից ազգայնական հռետորաբանության ուժգնացման՝ ազգայնական հատվածի մոբիլիզացման ու հանրային աջակցության ապահովման նպատակով⁴¹: Մյուս կողմից նա փորձում է Թուրքիայի իմիջը միջազգային համակարգում կերտել որպես իսլամական աշխարհում Արևմտյան հեգեմոնիային ընդդիմացող վճռական տերության:

Զգտելով դառնալ ինքնաբավ և ընկղմվելով ավտորիտարիզմի մեջ՝ Թուրքիան քիչ է սկսում հաշվի նստել իր ավանդական դաշնակցի հետ, դառնում վերջինիս համար անկանխատեսելի և ինքնագլուխ:

Հակաարևմտականության և հակաամերիկանիզմի սնուցումը. շարունակականություն և փոփոխականություն

2011 թ. ընտրություններից հետո ԱԶԿ-ի իշխանության համախմբման, ավտորիտարիզմի միտումների ու իսլամական օրակարգի ա-

³⁸ Տե՛ս **Meliha Benli Altunisik**, *The Turkish Model and Democratization in the Middle East*, Arab Studies Quarterly, Vol. 27, No. 1-2, 2005, էջ 45-46:

³⁹ Տե՛ս **Ashlı Aydıntaşbaş, Kemal Kirişci**, նշվ. աշխ., էջ 2:

⁴⁰ Տե՛ս **Sinan Ulgen**, *Redefining the U.S.-Turkish Relationship*, Carnegie Endowment for International Peace, Working paper, July 2021, https://carnegieendowment.org/files/Ulgen_US-Turkey_final.pdf:

⁴¹ Տե՛ս **Max Hoffman**, *Flashpoints in U.S.-Turkey Relations in 2021*, Center for American Progress Report, January 2021, <https://americanprogress.org/wp-content/uploads/2021/01/Flashpoints-In-US-Turkey-Relations-1.pdf>, էջ 11:

ռաջմղման շրջանակում սկսեցին սրվել հակաարևմտյան տրամադրություններն ու ակտիվանալ պաշտոնական հակաարևմտյան խոսույթը: Ամերիկա-թուրքական աննախադեպ լարվածության նոր փուլում ԱՄՆ-ն թուրքական մեդիա և քաղաքական դիսկուրսում ներկայացվում էր որպես թշնամի⁴²: Հակաարևմտականությունն ու հակաամերիկանիզմը թեև այսօր աննախադեպ են, սակայն պետք է նշել, որ դրանք դրսևորվել են Թուրքիայի հանրապետության պատմության տարբեր ժամանակահատվածներում: Հակաարևմտականությունը սկսեց զարգանալ Օսմանյան կայսրության վերջին շրջանում, այն առավելապես բյուրեղացվեց և ինստիտուցիոնալացվեց կայսրության փլուզման և հանրապետության հռչակման տարիներին. թեև հակաարևմտականությունը այս կամ այն կերպ առկա էր պետական մտածողության մեջ, քեմալական գաղափարախոսությամբ պայմանավորված՝ արդիականացման ու արևմտականացման ուղեգիծը, կարելի է ասել, հաղթահարեց այդ բարդույթը: Ինչ վերաբերում է հակաամերիկանիզմին, այն սկսեց դրսևորվել 1960-ական թվականներին, իսկ ԱՄՆ-ն ու ՆԱՏՕ-ն դեռևս չէին նույնացվում Արևմուտքի մասին թուրքական ընկալումներում: Թուրք-ամերիկյան հարաբերություններում ներկայիս լարվածությունը թեև երկարատև է ու աննախադեպ, դա նորություն չէ երկկողմ հարաբերություններում: Տարբեր ժամանակաշրջաններում դրանք աչքի են ընկել ճգնաժամերով ու լարվածությամբ, որոնք, սակայն, ռազմավարական ու երկարատև չեն եղել: Մառը պատերազմի շրջանում երկկողմ լարվածության փուլերը վերածվել են ճգնաժամերի, որոնք պայմանավորված են եղել հիմնականում կիպրական խնդրով: Առաջին ճգնաժամը գրանցվեց 1964 թ., երբ ԱՄՆ նախագահ Լինդրն Ջոնսոնը Կիպրոսի դեմ հնարավոր թուրքական ագրեսիայի հարցում նախազգուշական նամակ հղեց Թուրքիայի վարչապետ Իսմեթ Ինոնյուին: Երկրորդ ճգնաժամն առաջացավ 1974 թ. թուրքական ուժերի կողմից Կիպրոսի անեքսիայի հետևանքով, երբ ԱՄՆ-ն մի քանի տարի տևողությամբ զենքի էմբարգո կիրառեց Թուրքիայի նկատմամբ, ինչը բացասական լուրջ հետք թողեց թուրքական հասարակական-քաղաքական ընկալումների վրա՝ ի հայտ բերելով «էմբարգոյի սինդրոմը»⁴³: Թեև թուրք-ամերիկյան հարաբերություններում լարվածության ճգնաժամերը հաճախ դիտարկվում են կիպրական գործոնի համատեքստում, էական ազդեցություն է ունեցել և երկկողմ հարաբերությունների վրա իր հետքը թողել կարիբյան ճգնաժամի ժամանակ Թուրքիայում տեղակայված «Յուպիտեր» հրթիռների դուրսբերումը 1962 թ.: Երբ

⁴² Տե՛ս **Ibrahim Karagül**, “ABD Türkiye için düşman ülkedir. Bir gün, binlerce insan İncirlik’i de kuşatır..”, Yeni Şafak, Ocak 26, 2018, <https://www.yenisafak.com/yazarlar/ibrahim-karagul/abd-turkiye-icin-dusman-ulkedir-bir-gun-binlerce-insan-incirlik-de-kusatir-2043139>:

⁴³ Տե՛ս **Լևոն Հովսեփյան**, Թուրքական արդի քաղաքական-անվտանգային խոսույթի երկու պարադիգմներ՝ Սևրի սինդրոմ և Ազգային ուխտ. խոսույթից քաղաքականություն, Բանբեր Երևանի համալսարանի. Միջազգային հարաբերություններ, քաղաքագիտություն 3 (33): 2020, էջ 17-30:

ԱՄՆ-ն սկսեց տեղակայել այդ հրթիռները Թուրքիայում, դա թուրքական էլիտայի ու հասարակության շրջանում ազգայնական տրամադրությունների ու հպարտության այլք բարձրացրեց, քանի որ վերահաստատվում էր Թուրքիայի կարևոր նշանակությունն Արևմուտքի համար և ամրապնդում անվտանգության ոլորտում ռազմավարական կապերը⁴⁴: Երբ հրթիռների դուրսբերման գործարքը հայտնի դարձավ թուրքական հասարակությանը, ոչ միայն դա լուրջ հարված հասցրեց ամերիկացիների նկատմամբ թուրքական հասարակության մեջ վստահությանն ու հուսալի դաշնակցի իմիջին, այլև հիմք դրեց ԱՄՆ-ի նկատմամբ կասկածամտությանն ու անվստահությանը, որի թողած երկարատև ժառանգությունը շարունակում է իր ազդեցությունն ունենալ ներկայիս հարաբերություններում⁴⁵: Օմեր Թաշփրնարն իրավացիորեն նկատում է, որ թուրք-ամերիկյան հարաբերություններում այդ ճգնաժամերը գրանցվել են երկբևեռ աշխարհակարգի ու մրցակցության թելադրած կանխատեսելիության ու կայունության լայն համատեքստում⁴⁶, որտեղ Թուրքիան մանևրի մեծ հնարավորություն կամ այլընտրանք ուղղակի չուներ:

Հակաամերիկանիզմի նոր այլք գեներացվեց 2003 թ. իրաքյան ռազմագործողության ժամանակ և դրան հաջորդած շրջանում, երբ թուրքական խորհրդարանը մերժեց ամերիկյան ուժերին Իրաքի դեմ գործողության համար տարածք տրամադրել: Դա էականորեն մեծացրեց երկկողմ հարաբերություններում եղած անվստահությունն ու կասկածամտությունը, որը դրսևորվեց ինչպես պաշտոնական, քաղաքական, այնպես էլ հասարակական տիրույթներում:

Հակաամերիկանիզմը Թուրքիայում որոշ առումով 1960-ականներից սկսած դարձավ քաղաքական ու ռազմավարական մտածողության բաղադրիչ, որը ժամանակ առ ժամանակ օբյեկտիվ ու սուբյեկտիվ ներգործության արդյունքում դառնում է թրենդային: Հանրապետական շրջանի հակաամերիկանիզմը բխում էր որոշ չափով թուրքական ինքնիշխանությունը պահելու թուրքական մղումներից և առավելապես թուրքական ձախակողմյան գաղափարախոսական շրջանակներից⁴⁷: Եթե առաջինը գեներացվում էր այս կամ այն չափով քաղաքական էլիտայի ու պետական մեքենայի կողմից, ապա երկրորդի դեպքում այն բխում էր հասարակական ձախակողմյան գաղափարականացված սեզմենտից:

Սառը պատերազմի շրջանում Թուրքիայում եղած հակաամերիկանիզմի և ներկայում եղածի միջև առկա են մեթոդաբանական որոշ

⁴⁴ St' u **Jennifer Schaffer**, The Turkish Missile Crisis: The Root of Anti-American Sentiment in Turkey, <https://medium.com/meddah-a-u-s-turkey-storytelling-project/the-turkish-missile-crisis-the-root-of-anti-american-sentiment-in-turkey-6e7258e8975>

⁴⁵ St' u նույն տեղը:

⁴⁶ St' u **Ömer Taspinar**, The Anatomy of Anti-Americanism in Turkey, <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/taspinar20051116.pdf>

⁴⁷ St' u **Nur Bilge Criss**, A Short History of Anti-Americanism and Terrorism: The Turkish Case, *Journal of American History*, Vol. 89, No. 2, September 2002, էջ 472:

տարբերություններ, որոնց հարկ ենք համարում անդրադառնալ: Նախ՝ սառըպատերազմյան շրջանի թուրքական հակաամերիկանիզմն ուներ առավելապես «պետականակենտրոն» մոտեցում. սլաքն ուղղված էր ամերիկյան պետության՝ թուրքական պատկերացմամբ սխալ քաղաքականությանը: Բացի այդ, երկրենտ համակարգում Արևմտյան ճամբարում գտնվելը, թուրքական դոմինանտ պետական ինքնությունն ու արևմտականացումը սահմանափակում էին հակաամերիկանիզմի աճը, քանի որ արտաքին ու ներքին անվտանգային առումով կարող էին առաջանալ լրջագույն խնդիրներ, որոնց դիմագրավելու համար Թուրքիայի հնարավորությունները, մեղմ ասած, սահմանափակ էին: Երկրում ձախակողմյան շարժումների ակտիվացումն ու քաղաքական իսլամի բեմելը լրջագույն մարտահրավեր էին թուրքական արևմտականացման քեմալական ծրագրի տեսանկյունից, ուստի նաև իշխանությունների համար հակաամերիկանիզմի լայն տարածումը զսպելու անհրաժեշտություն էր առաջանում:

Օմեր Թաշփրնարը տարիներ առաջ կատարած իր ուսումնասիրության մեջ Թուրքիայում հակաամերիկանիզմը սահմանում էր որպես ամերիկյան քաղաքականության դեմ անհամաձայնություն և ոչ թե վրդովմունք կամ հակազդեցություն ամերիկացիների, նրանց արժեքների ու ժողովրդավարության դեմ⁴⁸: Մա առավելապես բնութագրական կարող է լինել սառըպատերազմական շրջանի համար, քանի որ Թուրքիան և ԱՄՆ-ն ոչ միայն անվտանգային մեկ բևեռում էին, այլև գտնվում էին քաղաքակրթական առումով հոմոգեն Արևմտյան աշխարհում: Ըստ նրա՝ հակաամերիկանիզմի ծավալն ու շրջանակն աճել է նաև այն պատճառով, որ Վաշինգտոնի ու Անկարայի համար այլևս չկա «ընդհանուր թշնամի»⁴⁹, իսկ կողմերի համար թշնամիներն ու սպառնալիքները ոչ միայն տարբեր են, այլև որոշ դեպքերում մեկի թշնամին մյուսի դաշնակիցն է:

Ներկայումս Թուրքիայի հակաամերիկանիզմը տարբերվում է նախորդ նկարագրածից, քանի որ այժմյան էլիտան չի նույնացնում Թուրքիան և ԱՄՆ-ն որպես քաղաքակրթական մեկ արեալի մաս, իսլամական ինքնությունն ու Արևմուտքը արժեքային առումով ներկայացվում են որպես անտագոնիստական, դիտարկվում «մենք» և «օտարը» կադապարում: Բացի այդ, կարևոր հանգամանք է մեդիա և համացանցային տիրույթը, որով ինտենսիվորեն զենեքացվում է թուրքական ժամանակակից հակաամերիկանիզմը⁵⁰, ինչը ևս սահմանափակող հանգամանք էր նախորդ տասնամյակներում: Վերջին տարիներին հենց իշխանական մամուլն ու փորձագետներն են ինտենսիվորեն զարգացնում իշ-

⁴⁸ Տե՛ս **Ömer Taşpınar**, *The Anatomy of Anti-Americanism in Turkey*, <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/taspinar20051116.pdf>:

⁴⁹ Տե՛ս նույն տեղը:

⁵⁰ Տե՛ս **Onat, Ismail; Cubukcu, Suat; Demir, Fatih; Akca, Davut**, *Framing anti-Americanism in Turkey: An empirical comparison of domestic and international media*, *International Journal of Media & Cultural Politics*, Vol. 16, No. 2, 1 June 2020, էջ 139-157:

խանական էլիտայի հակաամերիկանիզմի նարատիվը՝ ԱՄՆ-ին ներկայացնելով որպես Թուրքիայի հիմնական թշնամի⁵¹, ինչը արտացոլվում է նաև հանրային սոցիալոգիայի մեջ: Միջազգային հարաբերությունների պրոֆեսոր Իհսան Դադրի խոսքով՝ հակաարևմտականության ԱԶԿ-ական նարատիվի ազդեցությունը հասարակության վրա սահմանափակ կլինի, եթե այն ստեղծած չլինի բոլոր հաղորդակցային հարթակները վերահսկող քարոզչական ցանց ու խոսույթային գերիշխանություն⁵²: Ինչպես դիպուկ նկատում է ամերիկացի գիտնականներից մեկը, տարիների հարցումները ցույց են տվել Թուրքիայում հակաամերիկանիզմի շարունակական աճ, սակայն առկա է մեկ այլ հանգամանք: Տարիներ առաջ առավելապես թուրքական հակաամերիկանիզմն ուղղված էր ամերիկյան կառավարության քաղաքականության դեմ, սակայն այսօր ականատես ենք լինում ամերիկյան ժողովրդի դեմ ինտենսիվ ատելության⁵³: «Pew Research Center» հետազոտական ընկերության 2017թ. հարցումների համաձայն՝ Թուրքիայում հարցվածների 67 %-ը բացասական է վերաբերվել ամերիկացիների նկատմամբ, իսկ 82 %-ը հավանություն չի տվել երկրում ամերիկյան արժեքների ու սովորույթների տարածմանը, ինչն ամենաբարձր ցուցանիշն է եղել այլ երկրների համեմատ⁵⁴: 2019 թ. թուրքական Քադիր-Հաս համալսարանի անցկացրած սոցիոլոգիական հարցումների համաձայն՝ հարցվածների 81.3 %-ը ԱՄՆ-ին համարել էր որպես անվտանգության թիվ մեկ սպառնալիք երկիր, ինչը ռեկորդային ցուցանիշ է: 2018 թ. հարցումներով այդ ցուցանիշն աճել էր ավելի քան 27 %-ով: Համեմատության համար նշենք, որ 2015 թ. ցուցանիշը կազմել էր 35 %: ԱՄՆ-ն որպես բարեկամ երկիր էր նշել հարցվածների միայն 5.4 %-ը⁵⁵: 2020 թ. հարցումներով թեև ԱՄՆ-ին թիվ մեկ սպառնալիք երկիր համարողների ցուցանիշը փոքր-ինչ նվազել էր, այդուհանդերձ, կրկին ցուցակում զբաղեցնում էր առաջին հորիզոնականը⁵⁶: Մեկ այլ «Areda» կազմակերպության կողմից 2021թ. իրականացված հասարակական կարծիքի ուսումնասիրության համաձայն՝ հարցվածների մոտ 93%-ը ԱՄՆ-ին չէր համարել որպես «Թուրքիայի ռազմավարական գործընկեր և դաշնա-

⁵¹ Տե՛ս **Ibrahim Karagül**, ABD Türkiye için düşman ülkedir. Bir gün, binlerce insan İncirlik'i de kuşatır., Yeni Şafak, 26 Ocak, 2018, <https://www.yenisafak.com/yazarlar/ibrahim-karagul/abd-turkiye-icin-dusman-ulkedir-bir-gun-binlerce-insan-incirlik-de-kusatir-2043139>:

⁵² Տե՛ս **Ihsan Dağı**, Turkey's division between East and West, <https://www.ips-journal.eu/topics/democracy-and-society/turkeys-divided-public-between-the-west-and-russia-5886/>

⁵³ Տե՛ս **Pinar Tremblay**, Anti-Americanism reaches new peak in Turkey, Al-Monitor, August 21, 2017, <https://www.al-monitor.com/originals/2017/08/turkey-united-states-anti-americanism-reaches-new-highs.html>:

⁵⁴ Տե՛ս **Richard Wike, Bruce Stokes, Jacob Poushter and Janell Fetterolf**, The tarnished American brand, Pew Research Center Report, June 26, 2017, <https://www.pewresearch.org/global/2017/06/26/tarnished-american-brand/>

⁵⁵ Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması, 4 Temmuz 2019, <https://www.khas.edu.tr/sites/khas.edu.tr/files/inline-files/CTRS-TDP-2019.pdf>

⁵⁶ Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması, 17 Haziran 2020, https://www.khas.edu.tr/sites/khas.edu.tr/files/inline-files/DPA2020_BASIN%5B1%5D_0.pdf

կից»⁵⁷: Թեև նման բարձր ցուցանիշն ընկերությունը բացատրել էր ԱՄՆ նախագահի կողմից Հայոց ցեղասպանության ճանաչման հանգամանքով, սակայն ակնհայտ է, որ թուրքական հակաամերիկանիզմն ավելի խորր արմատներ ունի: Ըստ նույն ընկերության փոքր ինչ ուշ անցկացրած հարցումների՝ մասնակիցների շուրջ 53%-ը Թուրքիայի անմիջական հարևանությամբ ԱՄՆ-ի գործողությունները համարել էր առաջիկա 10 տարիներին Թուրքիայի առջև ծառայող ամենակարևոր արտաքին քաղաքական խնդիրը և կրկին ԱՄՆ-ն տեղ էր գտել առաջին հորիզոնականում՝ որպես Թուրքիային սպառնալիք ներկայացնող երկիր⁵⁸:

Դադրն, վկայակոչելով Թուրքիայում 2022 թ. սկզբներին անցկացված սոցիալոգիայի տվյալները, նկատում է, որ շարքային թուրքերն արտաքին քաղաքականության հարցում ավելի մեծ առաջնահերթություն են տալիս Ռուսաստանի և Չինաստանի հետ հարաբերություններին, քան ԱՄՆ-ին ու ԵՄ-ին, և այդ պատկերը չի փոխվել անգամ ռուս-ուկրաինական պատերազմից հետո⁵⁹: Ըստ նրա՝ դա վկայում է թուրքական հասարակության շրջանում խորը արմատավորված հակաարևմտականությունը, ինչը գարգացել է հատկապես իշխող ԱԶԿ-ի կառավարման ընթացքում, և դա երկարաժամկետ էֆեկտ է ունենալու նույնիսկ հետերդոդանական շրջանում⁶⁰: Թաշփրնարը նկատում է, որ թուրքական հակաամերիկանիզմն ավելի շատ կապված է Թուրքիայում ինքնության խնդիրների, քան ամերիկյան արտաքին քաղաքականության հետ, ինչպես օրինակ՝ քրդական հարցի ու իսլամի պարագայում: Մեփական ինքնության խնդիրների լուծման հարցում անկարող պոպուլիստական իշխանություններն իրենց անհաջողությունները հաճախ վերագրում են ԱՄՆ-ին և այլ ուժերի խթանելով դավադրական տեսություններն ու զարգացնելով հակաամերիկանիզմը⁶¹: Ա. Քալիբերը և Է. Քալիբերը, Թուրքիայի արդի արտաքին քաղաքականության միտումները գնահատելով ներպետական գործոնների՝ էլիտայի պոպուլիզմի ու պետության ինքնության փոխակերպումների դիրքերից, նշում են, որ Թուրքիայում ուժգնացող հակաարևմտականությունը և արտաքին ու ներքին քաղաքականության «ապաեվրոպականացումը» (de-europeanisation) պայմանավորված են երկրի ներքին գործընթացներով, էլիտայի ընկալումներով ու ինքնությամբ⁶²:

Հակաամերիկանիզմը և հակաարևմտականությունն ընդհանրապես Էրդոդանի աշխարհաքաղաքական ռազմավարությանը ծառայող կարևոր ու արդյունավետ գործիք են: Դրանց տարածմամբ հնարավոր

⁵⁷ Dikkat çeken anket: ABD Türkiye'nin dostu değildir, <https://www.areda.com/dikkat-cekken-anket-%e2%80%8b%8b%8b-turkiyenin-dostu-degildir%e2%80%8b/>

⁵⁸ ABD Türkiye'nin önündeki en büyük tehlike, Ortadoğu, 07 Haziran, 2021, <https://www.ortadogugazetesi.com/gundem/abd-turkiye-nin-onundeki-en-buyuk-tehlike-h39573.html>

⁵⁹ Տե՛ս **Ihsan Dağı**, նշվ. աշխ.:

⁶⁰ Տե՛ս նույն տեղը:

⁶¹ Տե՛ս **O. Taşpınar**, “What fuels anti-Americanism in Turkey?”, Ahval, December 11, 2017, <https://ahvalnews.com/us-turkey/what-fuels-anti-americanism-turkey/>

⁶² Տե՛ս **A. Kaliber, E. Kaliber**, նշվ. աշխ., էջ 1-16:

րություն է ստեղծվում հիմնավորել Թուրքիայի ոչ միայն աշխարհաքաղաքական այլընտրանքի անհրաժեշտությունը, այլև իսլամական քաղաքակրթական արեալում թուրքական հավակնությունների հեռանկարայնությունն ու հիմնավորվածությունը: Այս համատեքստում Թուրքիան փորձում է դիրքավորվել և սեփական միջազգային իմիջը կերտել հակաիմպերիալիզմի և դրա դիմադրության առաջին շարքում կանգնածի կեցվածքով, և նրա թիրախում հայտնվել էր Արևմուտքն ընդհանրապես և ԱՄՆ-ն մասնավորապես: Մի կողմից՝ ԱՄՆ-ի թշնամական իմիջի գեներացումը թուրքական պահպանողական հասարակությունը մոբիլիզացնելու և կառավարելու, մյուս կողմից էլ՝ իսլամական աշխարհում Արևմուտքի ու ԱՄՆ-ի դեմ անկոտրում պայքարող ու ընդվզող իսլամական առաջնորդի կերպար կերտելու համար տարվող այս քաղաքականությունը ծառայում էր նեո-օսմանյան ու իսլամական արտաքին քաղաքականության օրակարգերի սպասարկմանը:

ЛЕВОН ОВСЕПЯН – *Влияние внутритурецких общественно-политических факторов на турецко-американские отношения: подпитка заговора и антиамериканизма.* - Помимо международных структурных факторов, переменные на внутреннем уровне Турции и социально-политические процессы также важны для трансформации внешней политики Турции. В статье рассматривается нынешний беспрецедентный кризис в турецко-американских отношениях в контексте турецких общественно-политических процессов. В общей тенденции секьюритизации турецкой внешней политики развиваются антизападничество и антиамериканизм в Турции, что является результатом дискурсивной гегемонии правящей ПСР. С одной стороны, антиамериканизм и демонизация имиджа США дает Эрдогану полезный инструмент для мобилизации поддержки консерваторов и националистов в стране. С другой стороны, он пытается навязать образ Турции в международной сфере как напористой силы сопротивления западной гегемонии в исламском мире.

Ключевые слова: *турецко-американские отношения, Партия справедливости и развития, Эрдоган, попытка военного переворота, антиамериканизм*

LEVON HOVSEPYAN – *The Impact of Turkey's domestic social-political factors on Turkish-US relations: Feeding conspiracy and anti-Americanism.* – Besides international structural factors, Turkish domestic level variables and socio-political processes are also essential for Turkish foreign policy transformation. The article considers current unprecedented crisis in Turkish-US relations in the context of Turkish social-political processes. In the general trend of securitization of Turkish foreign policy anti-Westernism and anti-Americanism in Turkey are in progress, which is the outcome of discursive hegemony of the ruling AKP. On the one hand, anti-Americanism and the demonization of USA's image gives Erdogan a useful tool in conservative, nationalist support mobilization in the country. On the other hand, he tries to impose Turkey's image in the international realm as an assertive power of resistance against the Western hegemony in the Islamic world.

Key words: *Turkish-American relations, Justice and development party, Erdogan, military coup attempt, anti-Americanism*

THE INFLUENCE OF ETHNIC INTEREST GROUPS ON U.S. FOREIGN POLICY: THE CASE OF ARMENIAN DIASPORA

NORA GEVORGYAN*

Of the specific groups that have had an impact on the American foreign policy the ethnic interest groups are the oldest and, arguably, the most influential foreign policy lobby. The present study seeks to understand ethnic interest groups and their influence on U.S. foreign policy. The article addresses how diaspora groups can affect U.S. foreign policy debate and influence the policy abroad, using the Armenian-American diaspora community as a case study.

The study examines why and how the Armenian ethnic interest groups influence U.S. policy. The discussion focuses on the specifics of Armenian lobbying institutions in the United States, the main goals and lobbying agendas, as well as mechanisms of influence on the United States' foreign policy.

Key words – *interest groups, diaspora, Armenian-American community, lobbying, U.S. foreign policy*

The number and types of domestic and foreign interest groups involved in American foreign policy are truly numerous. Moreover, in recent years this number increased exponentially due to the expanded foreign policy agenda of the United States. The types of such groups include traditional business groups, labor unions as well as newer groups such as ideological organizations and religious communities that are active in foreign policy. Of the many specific groups that have had an impact on the American foreign policy over the years the ethnic interest groups are the oldest and, arguably, the most influential foreign policy lobby. Hence their efforts to impact political environments in their host countries are of particular interest.

The topic of ethnic interest groups' influence on the United States foreign policy is not new. It has a long history since before World War I, but their efforts became increasingly proactive particularly during World War I and the Cold War. Those periods brought a steady rise in the number and forms of lobbying groups. Nowadays, with the increase in American multiculturalism, when more policy-making involves Congress and the executive branch, more ethnic lobbying groups

* This [article/publication] was funded by a grant from the United States Department of State. The opinions, findings and conclusions stated herein are those of the author[s] and do not necessarily reflect those of the United States Department of State.

Սույն [հոդվածը/հրատարակությունը] ֆինանսավորվել է ԱՄՆ պետքարտուղարության դրամաշնորհի շրջանակում: Այստեղ արտահայտված են հեղինակ(ներ)ի դիրքորոշումները, որոնց համընկնումը ԱՄՆ պետքարտուղարության դիրքորոշումներին պարտադիր չէ:

are potentially involved in U.S. domestic and foreign policy formation.¹

Despite the growing number of foreign interest groups involved in U.S. foreign policy, the level of involvement and effectiveness of these groups varies. Traditionally, the most active ethnic interest groups in U.S. foreign policy have been the Jewish and Irish diasporas. Over the years, however, Americans of African, Arab, Armenian, Greek, Mexican, Hispanic, Latin American, and Turkish descent, as well as, more recently, Indian Americans, have become increasingly involved in foreign policy.² The main foreign policy concern of these interest groups is American policy towards their country or region of origin, which makes the ethnic interest groups highly concentrated and motivated in their lobbying effort. As Ambrosio puts it, the specific agenda of ethnic interest groups is the well being of members of the self-defined ethnic group, wherever they reside. Accordingly, he defines ethnic lobbies as “political organizations established along cultural, ethnic, religious or racial lines that seek to directly and indirectly influence U.S. foreign policy in support of their homelands and or ethnic kin abroad”.³

The research presented in this paper seeks to understand ethnic interest groups and their influence on U.S. foreign policy. The article addresses how diaspora groups can impact and influence U.S. foreign policy abroad using the Armenian-American diaspora community as a case study. The study examines why and how the Armenian ethnic interest groups influence U.S. policy. First, the analysis will introduce the specifics of Armenian lobbying institutions in the United States formed to promote the interests of Armenian-Americans and the Armenian nation abroad. Next, the study will assess the main goals and lobbying agendas, as well as mechanisms of influence on U.S. foreign policy.

The study is based on the methods of analysis from a qualitative research design. In the research I use a case study historical-comparative and qualitative content analysis research methods. Data collection consisted of information provided by the Armenian-American lobbying organizations, U.S. and Armenian state agencies, articles, newspapers, policy-papers as well as reports and working papers prepared by various institutions and think tanks.

Formed mainly as a result of the Ottoman policy of genocide and deportation of Armenians of Western Armenia and Cilicia during World War I, the Armenian diaspora is now represented by many communities in a variety of countries and regions. The Armenian-American diaspora is one of the largest (the second-largest Armenian overseas community) and socially advanced elements of the Global Armenian diaspora, with over one million American citizens.⁴ Despite its small number, the Armenian community in the United States

¹ **Th. Ambrosio and Y. Shain**, *Diaspora Communities: Influencing U.S. Foreign Policy*, drafted by Channa Threat, June 23, 2003, Retrieved from <https://www.wilsoncenter.org/event/diaspora-communities-influencing-us-foreign-policy>

² **J. McCormick**, “Ethnic interest groups in American Foreign Policy” in **James M. McCormick** (ed.), *The Domestic Sources of American Foreign Policy: Insights and Evidence*. Sixth Edition. Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2012, p. 70

³ **Th. Ambrosio**, “Ethnic Identity Groups and U.S. Foreign Policy” in **Thomas Ambrosio** (ed.), *Ethnic Identity Groups and U.S. Foreign Policy*, Westport, Connecticut, London: Praeger, 2002, p. 2

⁴ According to various sources (Office of the High Commissioner for Diaspora Affairs, *Republic of Armenia: Armenian Diaspora Communities, United States of America, 2022*, Retrieved from <http://diaspora.gov.am/en/pages/3/usa>; **Y. Shain**, *Marketing the American Creed Abroad: Diasporas in the U.S. and Their Homelands*. New York: Cambridge University Press, 1999, p. 64; **Kh. Tölölyan**,

is considered one of the most influential ethnic minority groups in the country along with Jewish and Greek communities.⁵ Although the Armenian American population, estimated at about 0.1% of the total number of the U.S. population,⁶ is relatively small within the United States, it is politically active and involved.

Over time, the Armenians were able to increase their role in the political life of the country and increase influence on the legislative and executive branches as well as form serious institutions of influence on American foreign policy. In addition, being concentrated in some key electoral states (e.g., California, Massachusetts, New York, New Jersey) the Armenian ethnic interest groups have been able to utilize that electoral clout to maintain influence.

The main foreign policy goals of the Armenian ethnic interest groups focus primarily on the United States policy toward Armenia and neighboring rival states Azerbaijan and Turkey. The Armenian lobby in the United States plays a significant role in the protection and promotion of interests of the Armenian nation abroad. Specifically, it sought to strengthen American ties with Armenia and Nagorno-Karabakh (Artsakh), to achieve universal recognition of the Armenian Genocide as well as the right of Nagorno-Karabakh to self-determination and independence, to lift the transport and economic blockade imposed by Turkey and Azerbaijan, to increase the volume of U.S. assistance to Armenia to promote its economic and democratic development, to suspend the adoption of anti-Armenian documents, and place common-sense restrictions on U.S. military and security assistance to Azerbaijan and Turkey.

The main means of the Armenian-American community to promote Armenian interests are the lobbying organizations and activities of prominent Armenian-Americans, those who have achieved recognition and high status in the country. The principal organizations of the Armenian lobby operating in the United States are the Armenian National Committee of America (ANCA) and the Armenian Assembly of America (AAA). There are some other Armenian advocacy and interest groups whose members have an active role in advocating Armenian interests on an individual level, such as the Armenian General Benevolent Union (AGBU), the Knights of Vartan, the Daughters of Vartan, the Armenian American Political Action Committee (A.A.P.A.C.), the U.S.–Armenia Public Affairs Committee (U.S.A.P.A.C.) and others. Among the prominent Armenian individuals and families who advocated Armenian interests in the U.S. are Kirk Kerkorian, Alex Manoogian, Aso Tavitian, Albert Boyajian, Gerard Cafesjian, Ross Vartian, Paul Krekorian, the Hovnanians, the Mugar, and the Kardashians.

The two lobbying organizations, AAA and ANCA, differ greatly in their origins, structure and modus operandi. The ANCA originates from the Arme-

“Elites and Institutions in the Armenian Transnation”, *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 9(1), 2000, pp. 107–136; United States Census Bureau, *American Community Survey 2020*. Retrieved from <https://www.census.gov/programs-surveys/acs>) the exact number of Armenian-Americans living in the United States varies greatly from 308,000 to 2 million.

⁵ **Z. Brzezinski**, “A Dangerous Exemption: Why Should the Israel Lobby Be Immune from Criticism?”, *Foreign Policy*, 155(July/Aug), 2006, p. 63–64

⁶ **F. Bass**, “U.S. ethnic mix boasts German accent amid surge of Hispanics”, *Bloomberg*, 2012, March 05, Retrieved from <https://www.bloomberg.com/news/articles/2012-03-06/u-s-ethnic-mix-boasts-german-accent-amid-surge-of-hispanics.htm>; United States Census Bureau, *Ancestry: 2000*. 2000 Census Brief, Issued June 2004, Retrieved from <http://www.census.gov/prod/2004pubs/c2kbr-35.pdf>

nian Committee for the Independence of Armenia (ACIA), the organization that since 1918 has lobbied for the interests of an independent Armenian Republic, led by the Armenian Revolutionary Federation (ARF). The ANCA was finalized in 1983 in Washington, D.C. The organization's head office is in Washington. In addition, ANCA has regional branches in Watertown, Massachusetts, and Glendale, California. ANCA effectively advances the interests of the Armenian nation on a wide range of issues through working with U.S. government agencies, labor, and human rights organizations as well as the Greek, Cypriot, Kurdish, and Lebanese communities.⁷

The second principal organization for promoting Armenian interests in the United States is the AAA established in Washington in 1972. Notably, the creation of two parallel socio-political lobbying organizations represents another manifestation of the political and ideological schism of the Armenian diaspora and another milestone in the confrontation between pro-ARF and anti-ARF forces in the United States. The key founding members of the AAA have been affiliated with the AGBU, a well-known anti-ARF organization. Along with its head office in Washington, D.C., the organization has regional branches in Los Angeles, California, and Yerevan, Armenia. To effectively advance the interests of the Armenian nation, the AAA has established several organizations and developed some youth, academic, and other programs. Over the years, the AAA has also developed strong ties with the United Nations and the United States Holocaust Museum in Washington, D.C. to raise awareness of genocide issues.⁸

At the same time, although there is a significant share of differences in the distribution, structure, cooperation associations and approaches to resource mobilization of these lobbying groups, their general goals and programs of outreach to members of the community and the general public have certain similarities. Despite the existing disagreements between the AAA and ANCA, their programs of assistance and support to the Armenian state and the public on general issues related to the recognition of the Armenian Genocide, the independence of Nagorno-Karabakh, economic assistance and development of Armenia are generally similar.⁹ Furthermore, the fact that both lobbying organizations created parallel structures, such as research institutes, NGOs, youth programs, recruitment programs, and publications, has undeniably doubled the resources of the Armenian community in the United States in advancing the interests of Armenians through existing competition, mobilizing and attracting various resources as well as attracting more participants. Its own media and publications are key means of outreach and mobilization, and they are used to inform and influence public opinion by both lobbying organizations. In addition, Armenian lobbying organizations make extensive use of e-mail, newsletters, alerts, their websites and social networking platforms to inform government officials, members of the Congress, academics, experts and analysts on

⁷ H. Gregg, *Divided they Conquer: The success of Armenian Ethnic Lobbies in the United States*. (MIT Working Paper No. 13, 2002), pp. 10-13, Retrieved from MIT website: https://dspace.mit.edu/bitstream/handle/1721.1/97604/13_divided.pdf?sequence=1&isAllowed=y

⁸ *Ibid.*, pp. 13-15

⁹ Armenian Assembly of America, *Policy Agenda*, 2022, Retrieved from <https://www.armenian-assembly.org/policyagenda>; Armenian National Committee of America, *About ANCA*, 2022, Retrieved from <https://anca.org/about-anca/profile/>

foreign policy issues and, in general, representatives of the Armenian diaspora on issues of importance to Armenians. The two lobbying organizations also place great importance on the mobilization of young people and their active participation in political, cultural, academic and sports activities. For this purpose, various summer and Sunday schools, youth clubs, camps, exchange programs, various scholarship programs, internship programs, Olympic Games and other events have been organized.

Interestingly, the interests and goals of the Armenian lobby do not always coincide with those of the Armenian state. Over time, there have been several instances in which the diaspora has expressed its disagreement with the domestic and foreign policies pursued by the Armenian government.¹⁰ In particular, this concerns the Armenian-Turkish settlement, opening borders and Turkey's recognition of the Armenian Genocide. This can be explained by the fact that the Ottoman Empire's policy of genocide and deportation of Armenians was the main reason for the emergence of the Armenian diaspora, and the topic of genocide is particularly sensitive and painful for members of the community. In this vain, the official recognition of the 1915-1923 Armenian Genocide by the U.S. government and globally has been the highest priority of Armenian lobbying organizations. At the same time, despite this discrepancy, the Armenian state and the diaspora largely agree on the goals to be pursued and the national interests to be advanced.

Another specific feature is that the activities of the Armenian lobby are mostly based on grassroots movements: they are not funded by the Armenian government, unlike Azerbaijani or Turkish lobby organizations, which have a stable cash inflow from the state and use professional PR companies as well as employ prominent Americans as lobbyists to promote their national interests.¹¹ Moreover, the Armenian lobby organizations in the United States do not rely upon support from the Armenian government to lobby more directly the Executive branch or the Congress, unlike the Turkish or Azerbaijani lobbies.

The Armenian lobby is active in Congress, as well as in the Presidential administration and the U.S. government to a lesser degree. Lobbying structures organize meetings with senators and round tables with the participation of various officials and send letters to the U.S. President and senior government officials, providing a great deal of information to members of Congress and other branches of government and NGOs.

An important achievement of these Armenian lobbying organizations was the creation of a bipartisan "Congressional Caucus on Armenian Issues" in January 1995 by Democrat Frank Pallone and Republican Edward Porter. The Caucus provides yet another mechanism for conveying the needs and aspirations of the Armenian people and Armenian-related issues to the U.S. political leaders and the public. The main objectives of the Armenian Caucus have been

¹⁰ **A. Mejlumyan**, "Armenia diaspora faces waning influence on Turkey, Azerbaijan negotiations", *Eurasianet*, Jun 22, 2022, Retrieved from <https://eurasianet.org/armenia-diaspora-faces-waning-influence-on-turkey-azerbaijan-negotiations>

¹¹ **J. McCormick**, "Ethnic interest groups in American Foreign Policy" in **James M. McCormick** (ed.), *The Domestic Sources of American Foreign Policy: Insights and Evidence*. Sixth Edition. Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2012, p. 77

to advance legislative initiatives on Armenian issues as well as to strengthen and maintain Armenian-American relations.¹² In addition, the Armenian American Democratic Leadership Council and the Armenian American Republican Council were established in Los Angeles in 1997 to address Armenian-American issues in Congress. The Armenian diaspora has also lobbied Congress through key Armenian-oriented senators, most notably Senator Robert Dole, Head of the Senate Finance Committee, and Congressman Adam Schiff, Chair of the House Intelligence Committee.

One of the priorities of the Armenian lobbying organizations was to ensure the provision of the U.S. federal aid to the newly established republic, particularly in view of the post-Soviet drastic socio-economic situation exacerbated by the blockade policies of Azerbaijan and Turkey. Since its independence from the Soviet Union, thanks largely to the efforts of the ANCA and the AAA, Armenia received nearly \$2 billion in U.S. government aid, making it the second largest per capita recipient of U.S. assistance after Israel.¹³ The Armenian lobby was also successful in obtaining direct U.S. assistance for Nagorno-Karabakh.

Through the efforts of the Armenian lobby, the Nagorno-Karabakh conflict has garnered considerable attention from the American authorities and media.¹⁴ Largely thanks to the efforts of both organizations in promoting recognition of the independence of the Nagorno-Karabakh Republic, from 2012 to 2021 11 U.S. States recognized the sovereign status of the Artsakh Republic by passing resolutions in favor of the right of the people of Artsakh to self-determination.¹⁵

An important success of the Armenian lobby was the condemnation by the U.S. Congress of the blockade imposed by Azerbaijan and Turkey against Armenia and Nagorno-Karabakh by adopting Section 907 to the “Freedom Support Act” and the “Humanitarian Aid Corridor Act”. Section 907 was enacted in 1992 as an addendum to the Freedom Support Act, expressly prohibiting Azerbaijan from receiving U.S. financial and technical assistance until the Azeri hostilities towards Armenians stopped and the illegal blockades against Armenia and Nagorno-Karabakh ended.¹⁶ It remained in force until 2001, despite a fierce campaign by opposition lobbies, including pro-Azerbaijani and pro-Israeli lobbyists, the Turkish Caucus and oil companies, requiring the removal of Section 907 restrictions for the full implementation of the Silk Strategy Act.

It was only in October 2001 that the Senate passed a bill allowing the President to withdraw Section 907 if he decided that it was in the interests of U.S. national security to do so.¹⁷ In the same year Congress included a Section

¹² Congressional Caucus on Armenian Issues, Retrieved from <https://cqcengage.com/aaainc/caucus>

¹³ **J. McCormick**, “Ethnic interest groups in American Foreign Policy” in James M. McCormick (ed.), *The Domestic Sources of American Foreign Policy: Insights and Evidence*. Sixth Edition. Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2012, p. 78

¹⁴ **F. Hill**, *Pipeline Dream in the Caucasus*, (SDI Project, 1996, Caucasus and Caspian Seminar Transcripts), Retrieved from <https://belfercenter.ksg.harvard.edu/publication/2369/pipeline-dreams-in-the-caucasus.html>

¹⁵ MFA of the Republic of Artsakh, *The recognition of independence of the Republic of Artsakh*, 2022, Retrieved from <https://www.nkr.am/en/international-recognition-of-karabakh>

¹⁶ Freedom Support Act, S 2532 – 102nd Congress (1991-1992): Freedom Support Act, Retrieved from <https://www.congress.gov/bill/102nd-congress/senate-bill/2532/text>

¹⁷ Armenian National Committee of America, *Senate Votes to Allow Presidential Waiver of*

907 waiver in the FY2002 Foreign Operations, Export Financing, and Related Programs Appropriations Act. Starting with president George W. Bush in 2002, both Republican and Democrat U.S. presidents have waived Section 907 annually ever since, despite the continued blockade of Armenia by Azerbaijan and Turkey and intense protests by the Armenian community.

In cooperation with the Greek and Kurdish lobbies, the ANCA also successfully lobbied Congress to stop U.S. economic and military assistance to Turkey through the “Humanitarian Aid Corridor Act”, which prohibited the provision of U.S. federal aid to countries, obstructing the delivery of U.S. humanitarian aid to third countries,¹⁸ as well as the Code of Conduct Act, which restricts the sale of arms to countries where human rights are violated.¹⁹ In addition, the Armenian lobby actively fought to prevent U.S. assistance in the construction of the Caspian oil and gas pipelines, which would bypass Armenian territory, thus aggravating the regional isolation of the landlocked state.²⁰

The same lobbying groups were instrumental in blocking those candidates for the post of Ambassador to Azerbaijan and Armenia who were not favorable to the interests of Armenia and the Nagorno-Karabakh Republic. The most striking case was the blocking of the nomination of Matthew Bryza, appointed by President Barack Obama as the U.S. Ambassador to Azerbaijan.²¹

However, the official recognition of the 1915-1923 Armenian Genocide by the U.S. government was the top priority of Armenian lobbying organizations. Through the efforts of Armenian lobbying organizations, every April a Congressional resolution honors the victims of the Armenian Genocide. Moreover, every year on April 24, the President of the United States appeals to the Armenian people in memory of the tragic events. At the end of 2019 the Armenian community and the ethnic lobby achieved U.S. House passage of Resolution 296²² and the unanimous Senate passage of the Resolution 150²³ that acknowledged the mass killings of an estimated 1.5 million Armenians in the Ottoman Empire as genocide. Two years later, thanks to the considerable efforts of the Armenian-American diaspora for many years, President Joe Biden officially recognized the massacres and deportation of Armenians in the Ottoman Empire

Section 907, Under Pressure from State Department, Senate Rejects Calls from Armenian American Community and President Robert Kocharian to Maintain Section 907 in its Current Form, 2001, Retrieved from <https://anca.org/press-release/senate-votes-to-allow-presidential-waiver-of-section-907/>

¹⁸ Humanitarian Aid Corridor Act, S-2378-103rd Congress (1993-1994): Humanitarian Aid Corridor Act. Retrieved from <https://www.congress.gov/bill/103rd-congress/senate-bill/2378?q=%7B%22search%22%3A%5B%22Foreign%5C%5C%22%2C%22Relations%22%5D%7D&s=1&r=45>

¹⁹ Armenian National Committee of America, *ANCA Position Papers: Cutting U.S. Aid to Turkey*, 2001, Retrieved from https://www.anca.org/resource_center/position_papers.php

²⁰ **H. Gregg**, *Divided they Conquer: The success of Armenian Ethnic Lobbies in the United States*. (MIT Working Paper No. 13, 2002), p. 25, Retrieved from MIT website: https://dspace.mit.edu/bitstream/handle/1721.1/97604/13_divided.pdf?sequence=1&isAllowed=y

²¹ Both Barbara Boxer and Robert Menendez Placed “hold” on Bryza’s Nomination, *NEWS.am*, 2010, September 23, Retrieved from <https://news.am/eng/news/31922.html>

²² Affirming the United States record on the Armenian Genocide, H.Res.296 - 116th Congress (2019-2020), Retrieved from <https://www.congress.gov/bill/116th-congress/house-resolution/296>

²³ A resolution expressing the sense of the Senate that it is the policy of the United States to commemorate the Armenian Genocide through official recognition and remembrance, S.Res.150-116th Congress (2019-2020), Retrieved from <https://www.congress.gov/bill/116th-congress/senate-resolution/150/text?q=%7B%22search%22%3A%5B%22armenian%22%5D%7D&r=2&s=3>

in 1915-1923 as genocide, becoming the first U.S. president to use the word “genocide” in an annual presidential speech.²⁴

At the same time, current events in Armenia and Nagorno-Karabakh are the focus of attention of the Armenian-American diaspora. Both Armenian lobbying organizations and a number of Armenian-American NGOs, including the “Armenian-American Chamber of Commerce”, the “Armenian Engineers and American Research”, the “Analysis, Research and Planning for Armenia” and others, actively worked with the Congress, Presidential administration and business structures in promoting modern political and economic interests of Armenia. In this connection, a number of economic forums and exhibitions were organized to encourage direct investment and development of the economic potential of Armenia and direct U.S. financial assistance to Artsakh.

The 2020 Nagorno-Karabakh war, which ended in Armenia’s near-total defeat, with a Russian-brokered ceasefire agreement finalized on November 9, galvanized the Armenian diaspora considerably and mobilized the community to vigorously defend the Armenian cause during the conflict. The Armenian-American community, with the support of Armenian lobbying organizations and prominent Armenian-Americans including Cher, Serge Tankian, the Kardashians, and others, were holding protests, lobbying, and briefing the U.S. Congress and the media to raise awareness on its long-running dispute with Azerbaijan and the ongoing war, to hold Baku and Ankara responsible for their war crimes and ongoing hostilities, and to encourage the U.S. government to take concrete steps to protect the security and political rights of the people of Artsakh. However, despite tireless efforts, the community failed to achieve any tangible results from the Trump administration to prevent Armenia’s crushing military defeat.

Especially in the active phase of collisions the Armenian lobby and some Democratic Senators urged the U.S. government to enforce Section 907 of the Freedom Support Act and stop U.S. military assistance to Azerbaijan. Given Azerbaijan’s massive use of Turkish Bayraktar drones in the 2020 Nagorno-Karabakh war, Armenian lobbying organizations also called for tightening export controls on Turkish drones and restricting the sale of certain U.S. weapons to Turkey, in particular the F-16 fighter jets.²⁵

Nonetheless, despite ongoing Azerbaijani aggression against Nagorno-Karabakh and Armenia, the number of POWs held in Azerbaijani prisons, and other war crimes committed by the Aliev regime, the Biden administration waived Section 907 restrictions on U.S. aid to Azerbaijan in May 2021. The president’s decision drew condemnation from the Armenian-American community and Congress has voiced concern. To overturn President Biden’s waiver on July 29, 2021, the House of Representatives voted overwhelmingly to amend HR 4373 to restrict foreign military funding and U.S. training assistance to Azerbaijan, thereby passing a bipartisan amendment backed by the Congressional Armenian Caucus Co-Chair

²⁴ Statement by President Joe Biden on Armenian Remembrance Day, The White House, Statements and Releases, April 24, 2021, Retrieved from <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/04/24/statement-by-president-joe-biden-on-armenian-remembrance-day/>

²⁵ Armenian National Committee of America, *Action Alerts*, Retrieved from <https://marchtojustice.org/action-alerts>

Frank Pallone (D-NJ) and supported by 20 members of the House of Representatives. The Pallone amendment states, “None of the funds appropriated or otherwise made available by this Act [H.R.4373] under ‘International Military Education and Training’ and ‘Foreign Military Financing Program’ may be made available for Azerbaijan”.²⁶ The report, which accompanies H.R.4373, also calls for assistance of at least \$50 million to Armenia “for economic development, private sector productivity, energy independence, democracy and rule of law and other purposes”²⁷. It also recommends assistance of at least \$2 million for demining activities in Nagorno-Karabakh.²⁸

Moreover, in November 2021, Senate Foreign Relations Committee chairman Robert Menendez (D-NJ) introduced two of the foreign policy amendments to the National Defense Authorization Act. As the primary vehicle for authorizing defense spending for Fiscal Year 2022, Menendez’s amendments seek to prohibit the continued use of U.S. presidential waiver authority of Section 907 of the Freedom Support Act, a provision first put in place in 2001, and utilized by successive U.S. presidents. The second amendment calls for a Joint State Department and Pentagon report on Turkey’s unmanned aerial vehicle’s exports since 2018, as well as Turkey’s use of U.S. technology in its Bayraktar drones. A third amendment announced by Senator Alex Padilla from California state mandates the State Department and Defense Department report on Azerbaijani war crimes during the 2020 Nagorno-Karabakh war (mainly the use of cluster bombs, white phosphorous, and other prohibited munitions; the hiring of foreign mercenaries to fight on Azerbaijani side) as well as the use of U.S. technology during the attacks.²⁹

Despite the Armenian lobbying organizations’ ongoing work with the U.S. Senate and the Presidential Administration to restrict presidential waiver authority of Section 907 and nullify U.S. military assistance to Azerbaijan, the Biden administration waived Section 907 restrictions on U.S. aid to Azerbaijan yet again in June 2022.

Thus, notwithstanding the apparent success of the Armenian-American diaspora and the lobbying organizations in influencing the U.S. foreign policy to advance the interests of the Armenian nation, the inability of the community to outweigh the balance in the 2020 Nagorno-Karabakh War and Armenia’s near-total defeat highlighted the limitations of diaspora policy and impact. The outcomes of the war also emphasized the urgency to reassess the community’s policies and strengthen institutions to mobilize the diaspora’s full potential and expand its influence.

²⁶ Department of State, Foreign Operations, and Related Programs Appropriations Act. (2022). H.R. 4373 – 117th Congress (2021-2022); Department of State, Foreign Operations, and Related Programs Appropriations Act 2022. July 29, 2021. Retrieved from <https://www.congress.gov/bill/117th-congress/house-bill/4373/text>

²⁷ Armenian National Committee of America, *U.S. House Raises Alarm Over Biden Waiver of Section 907 Restriction on U.S. Aid to Azerbaijan*, Retrieved from <https://anca.org/press-release/u-s-house-raises-alarm-over-biden-waiver-of-section-907-restriction-on-u-s-aid-to-azerbaijan/>

²⁸ Ibid.

²⁹ Sen. Menendez Introduces Amendment to Revoke U.S. Presidential Waiver of Section 907 Restrictions on U.S. Aid to Azerbaijan, *Armenianweekly*, 2021, November 04, Retrieved from <https://armenianweekly.com/2021/11/04/menendez-introduces-amendment-to-revoke-us-presidential-waiver-of-section-907-restrictions-on-us-aid-to-azerbaijan/>

Therefore, it can be concluded that, despite its relatively small size, the Armenian diaspora is one of the most influential ethnic minority groups in the United States. Over time the Armenian community in the United States was able to create not only cultural and humanitarian institutions to preserve the national identity of Armenian-Americans, but also to form influential groups of political pressure to advance the national interests of Armenians.

The ANCA and the AAA are the most active and efficient Armenian-American socio-political lobby organizations in terms of promotion of Armenia's interests in the U.S. foreign politics. The Armenian lobby is active in Congress, and to a lesser degree in the executive branch of the U.S. government. The Armenian Caucus in Congress and the activities of certain senators and congressmen play an important role in advancing Armenian interests.

Despite the fact that Armenia occupies a modest place in U.S. geopolitics in the Caucasus and the Middle East, the Armenian lobby has achieved significant results in promoting the interests of the Armenian people by influencing the U.S. foreign policy vis-à-vis Armenia, Azerbaijan and Turkey. Armenian lobbying organizations have become an important moderator of Armenian-American relations and have succeeded in pushing through billions in financial assistance for Armenia. By informing American society about the needs of the Armenian nation and lobbying Congress and the Presidential administration, the Armenian lobby groups have initiated significant pro-Armenian legislative changes and have recently successfully achieved the goal of recognizing the Armenian Genocide at the level of the U.S. Congress and President of the United States.

The success of the Armenian lobby in achieving its goals can be explained not by its importance in U.S. electoral policy, or any large-scale financial injections, or support from the Armenian government, but mainly by its high degree of activity, involvement and organization. To some extent, fragmentation and some competition between the two main lobbying groups also increased the effectiveness of the Armenian lobby. As a result, more resources and alternative lobbying mechanisms were mobilized to ensure the success of the campaigns. Despite differences and contradictions between the AAA and the ANCA, between the lobbying organizations and the Armenian government as well as different approaches to influence decision-making bodies, they basically converge on the main political goals, thus constituting a united front for advancing Armenia's interests in Washington. Collaboration with other organizations and lobbying groups as well as close ties in Congress, including the Armenian Caucus, the Armenian American Democratic Leadership Council, the Armenian American Republican Council and some key members of Congress, also played a significant role in affecting American foreign policy towards Armenia and the region.

At the same time, Armenia's crushing defeat in the 2020 Nagorno-Karabakh war emphasized the urgency to re-evaluate the community's policies and strengthen institutions to mobilize the full potential of the community and expand its influence.

ՆՈՐԱ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ – Էթնիկ խմբերի ազդեցությունը ԱՄՆ արտաքին քաղաքականության վրա. հայկական սփյուռքի օրինակը – Ամերիկյան արտաքին քաղաքականության վրա ազդող բազմաթիվ շահագրգիռ խմբերից ամենահին և թերևս ամենաազդեցիկ արտաքին քաղաքական լոբբիստներն էթնիկ խմբերն են: Ուսումնասիրության նպատակն է քննել էթնիկ խմբերի ազդեցությունը ԱՄՆ արտաքին քաղաքականության վրա: Օգտագործելով ամերիկահայ սփյուռքը որպես օրինակ՝ հողվածում ուսումնասիրվում է, թե էթնիկ խմբերը ինչպես են ազդում ԱՄՆ արտաքին քաղաքական քննարկումների և ռազմավարության վրա: Հետազոտության հիմնական առանցքն են ԱՄՆ-ում հայկական լոբբիստական ինստիտուտների առանձնահատկությունները, լոբբիստական գործունեության հիմնական նպատակներն ու օրակարգերը, ինչպես նաև նրանց՝ Միացյալ Նահանգների արտաքին քաղաքականության վրա ազդելու մեխանիզմները:

Բանալի բառեր - *շահագրգիռ խմբեր, սփյուռք, ամերիկահայ համայնք, լոբբինգ, ԱՄՆ արտաքին քաղաքականություն*

НОРА ГЕВОРКЯН – Влияние этнических групп интересов на внешнюю политику США: на примере армянской диаспоры. – Из множества заинтересованных групп, оказавших влияние на американскую внешнюю политику, этнические группы являются старейшими и, возможно, наиболее влиятельными внешнеполитическими лоббистами. Цель исследования - понять этнические группы и их влияние на внешнюю политику США. Используя в качестве примера армяно-американскую диаспору, в статье рассматривается как диаспоральные группы могут влиять на обсуждения внешней политики США и влиять на конкретную политику страны за рубежом. Дискуссия сосредоточена на специфике армянских лоббистских институтов в Соединенных Штатах, основных целях и повестках лоббирования, а также механизмах влияния на внешнюю политику Соединенных Штатов.

Ключевые слова - *заинтересованные группы, диаспора, армяно-американское общество, лоббирование, внешняя политика США*

THE MAJOR TRENDS IN ARMENIA’S FOREIGN POLICY- MAKING AND THE MACRO-REGIONAL PRIORITIES OF RUSSIA AND THE UNITED STATES: 2018-2020

VAHAGN AGLYAN

The article examines the main trends and transformations in the foreign policy of the Republic of Armenia in conjunction and within the context of the macro-regional interests of the U.S. and the Russian Federation and the influence of structural and situational factors upon the certain aspects of Armenia's foreign policy in 2018-2020. Particularly, the main focus is on the major drivers of the regional and macro-regional policies of the external players, its impact on the foreign policy priorities of Armenia as well as longer-term interests of Russia and the U.S. in a wider perspective of regional developments, including competing visions of these main regional actors with regard to the future-oriented changes in the post-Soviet space.

Key words: *RA, foreign policy, complementarism, USA, RF, South Caucasus, regional conflicts*

Several important shifts and changes have shaped the regional power equation since 2017-2018 onward impacting and transforming the both, (macro)regional playground within which the strategic policies of extra-regional actors have been implemented and the foreign policies of the regional states themselves. In this context, Armenia’ foreign policy-making could not but to adjust its short- and mid-term goals and objectives to the transforming international and regional realities.

First, one of the most important factors that significantly bolstered its salient impact on the nature of the regional processes across the different regions worldwide since the 2010’s and, specifically, after 2014 was the return of great power competition and progressing adversarial dynamics in relations between the main powers engaged in those processes. At the level of diplomatic discourse, this new reality was acknowledged in the warning remarks of Russia’s deputy foreign minister in 2021: “Direct and rude interference into the internal affairs of the sovereign states to a great degree provoking crisis all along the Russia’ border perimeters”¹. This factor undoubtedly has impacted the foreign policy making capacities, priorities and prospects of the smaller regional states vis-a-vis the U.S., Russia, the EU as well as the regional powers, Turkey and Iran². The second Karabakh war and the unfolding international politico-diplomatic activities during and after the military phase have attested the emboldened profile of raw force and power balance imperatives in the region.

¹ Интервью заместителя Министра иностранных дел Российской Федерации А.Ю.Руденко газете «Известия», опубликованное 10 февраля 2021 года.

² Renewed Great Power Competition: Implications for Defense—Issues for Congress, August 3, 2021, Congressional Research Service, R43838.

Secondly, the novel coronavirus pandemic and the negative effects caused by the lockdown that deepened the vulnerabilities of the smaller states and affected the level of political “agency” of the smaller states in international politics, emphasized this new reality of existing structural dependency links between powerful and smaller actors in IR. The larger and stronger states managed to extract and channel more internal resources to foster and support the national sustainability efforts during the pandemic. This new global situation has deepened the asymmetrical dependency links in international arena while creating new impetus for interstate competition in the post-pandemic period.

Thirdly, the foreign policy process being a dynamic dialectical interplay between the external context and foreign policy behaviors of the individual states, in the case of the South Caucasus amplified a substantial increase in a scale and scope of interactions in a variety of domains extending from politics and economics to the more specific issues and problems such as human rights and ecology. In other words, the dimensions and scope of internationalization of the politics and policies in the South Caucasus, particularly in cases of Armenia and Georgia, were visibly increased. Moreover, if formerly the pattern of interactions with the major powers engaged in the local processes was mainly pivoted around the hierarchical mode of relations and political compliance practices, the new modes of bilateral and multilateral interactions of the regional states with major powers shifted now towards the new type of alignment and partnership schemes, with the emboldened demand for policy compliance and convergence necessities instead of the previously championed “policy coordination” approaches and complementarity³. Simultaneously, it should be noted that the domestic arena acquired higher profile in foreign policy-making process fostering a more conscious and integrated understanding of the complex processes in the region. To refer to R.Putnam’s two-level game model, the accelerated integration of the post-Soviet republics into the international affairs promoted a stronger linkage bonds between the domestic and external realms in those countries⁴.

In this context, Armenia’s foreign policy priorities towards its main international partners such as Russia, the U.S., China and France (EU) as well as the policies of the aforementioned states towards Armenia after 2018 have been structurally well placed within the path dependency logic and institutionally formed “algorithms”. Almost 30-year experience of foreign and international policy-making, the already established linkages and the patterns of interaction within bilateral as well as multilateral formats could not be changed overnight. The major conceptual backbone of Armenia’s foreign policy-making has been and continues to be (with some shifts in political and rhetorical emphasis after 2018) the so called complementarism; the term first coined by the former RA minister of foreign affairs V. Oskanyan (2008-2018).

The main rationale behind this doctrinal postulate which has been elevated

³ Vahagn Aglyan, Policy Convergence Issues within Hierarchical International Systems: on some aspects of the Russian-Armenian Defense and Security Partnership, «21st CENTURY», No 1 (19), 2016, pp. 23-37.

⁴ Robert D. Putnam, Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games, *International Organization*, Vol. 42, No. 3 (Summer, 1988), pp. 427-460.

to the level of operational guideline and the official discourse idea was that Armenia's foreign policy and international posture should never be deduced to the ultimate and irrevocable selection of any single international partner (state, international organization or even international regime) at the expense of developing the ties and relations with the other poles and actors on international arena. The implicit political logic of the approach presupposes multifaceted policies or balancing strategies yet without elements of playing on the contradictions of the major powers in the region. Instead, the two objectives were put forward: first, it meant the positive cooperation with the win-win outcomes for the all protagonists involved and, secondly, the complementary approach aimed at securing the favorable to the national interests of Armenia regional balance and the configuration of the external involvement. Along with the effective flexibility, this complementary approach rests on the premise of providing a necessary predictability to the Armenia' mid- to long-term external relationships and policies. Armenia's most important policy principle in the international arena was and continues to be the rejection of a single-option foreign policy orientation; that is concentration on either region-wise or country-wise single direction while neglecting the others⁵.

In this context, in spite of the substantial transformations occurred in political elites composition and the structure of the political establishment after 2018 events and subsequent formation of the new RA government under N.Pashinyan's leadership, the foreign policy orientation and the structural "anchors" that held Armenia' foreign policies within the protracted "path dependency" logic proved their sustainability and persistency. Particularly, in the strategically important areas of security, economic and political integration, bilateral relations with the main external partners, namely Russia, the U.S. and the EU, Armenia' foreign policy held up its mainly conservative stance in the period since 2018 to the immediately after the 44-day war in Nagorno Karabakh, in 2020. Despite of initially voiced position to follow more pronounced pro-Western policies and the discourse on "equal relationships" hailed by the ruling establishment and the younger political generation as a manifestation of diversity and a kind of political emancipation, in practice the real activities yielded sober outcomes; in fact, more in line with the previously elaborated foreign policy postures and approaches.

In a nutshell, the new government' three main propositions formulated still at the initial stage of ascendancy to political power were: (1) capitalizing on the newly formed image of democratic state and the established form of effective democracy to reshape the relationships with the West and put Armenia on the new track of bilateral and multilateral partnership in politics and economics as well, (2) without changing or compromising the status of the Minsk Group, find some new avenues and change the previously molded logic of interactions, or to start the "conflict resolution process from the my point"⁶, including the well-known position that "only the leadership of Artsakh can speak on behalf of Artsakh", (3) rescaling the decades-old attitude towards the foreign policy-making

⁵ V.Aglyan, The Republic of Armenia (Chapter 2) in *The Foreign Policies of the CIS States: A Comprehensive Guide*, ed. D.Degtyarev, K.Kurylev, Lynne Rienner Publishers, 2019, pp.52-54.

⁶ <https://www.azatutyun.am/a/29870090.html>, 09 April, 2019.

in Armenia as an exclusive field of high politics and loosening the “securitization” of politics inside Armenia as well as in the external relationships. Attitude towards Turkey remained the same as it had been, yet with not even slight allusion or implicit aside of potential improvement of bilateral relations, at least at the public discourse level; this position was in an obvious contrast to the former RA President S. Sargsyan administration’ decade-old experience when the two sides at least initiated some attempts to find compromise solutions in paving the way for establishing diplomatic relations and come to terms on Armenian genocide recognition and Karabakh problems.

Yet, on the other hand the regional and global strategies of Russia and the U.S. (to the lesser degree EU) and the global developments themselves have been changing the regional geopolitical landscape in the post-Soviet space, including the milieu within which the RA’ foreign and security interests were formulated. As some researchers noted, the increasing power competition in the world restricted the previously working mechanisms for effective implementation of the complementary foreign policy⁷.

In 2018-2020 (before the start of the second 44-day Karabakh war) several international events, bilateral meetings and negotiations took place, including the 35th Ministerial Conference of La Francophonie held in Yerevan in October 2018⁸, visit of Germany’ chancellor A. Merkel to Armenia⁹ and the U.S. National Security Advisor J.Bolton negotiations with the Armenian top officials. On the discursive level, the proclaimed official stance of simultaneous expansion of the ties with the West has been mainly promulgated through the interpersonal relationships with the leaders of France and Canada, E. Macron and J. Trudeau. At the same time, some temporary political tension emerged between Moscow and Yerevan over the arrest of the general secretary of CSTO, general Yu.Khachaturov who was incriminated the constitutional order violation and the use of military force against the civic groups. Russia’s displeasure was mainly concerned the image of the Russian-led security alliance whose general secretary was the key official representing the organization and whose arrest without prior consultations and the Moscow’s consent evoked a negative reaction from RF¹⁰.

However, those “controversies” did not lead to any significant changes or transformations in Armenia’s stance with regard to security or military-technical cooperation schemes with Russia in practice. For instance, J.Bolton’s offer to consider the purchase or acquisition of the American armaments and weapons remained unfulfilled, while Trump administration’ business-like approach to the allies and partners in fact culminated in a significant decrease of the U.S. military aid to Armenia; in 2018-2019 the U.S. provided only \$7mln. for military needs, which was more than 14% less than the amount assigned to Azerbaijan. In general, the change of accents registered in Trump’s administra-

⁷ H.Paronyan, R.Elamiryan, Armenian Foreign Policy between Eurasian and European integration models, *Eastern Journal of European Studies*, vol.12, iss.1, June 2021, pp.270-271.

⁸ https://www.mfa.am/en/press-releases/2018/10/09/cmf_yerevan/8611, accessed 12.09.2021

⁹ Merkel Concludes Visit to Caucasus; During Armenia Visit Calls Ottoman-Era Killings Of Armenians ‘Heinous Crimes’, *The Armenian Mirror Spectator*, 30.08.20218

¹⁰ В Ереване отозвались об обсуждениях отзыва генсека ОДКБ Хачатурова, 28.07.2018, <https://www.interfax.ru/world/622965>

tion foreign policy priorities with a greater emphasis on tangible and economically rational goals, overshadowed another traditional normative orientation of the U.S. foreign policy – promotion and protection of democracy and civil rights across the world. In that sense, refocusing the policy vector to the raw geopolitical apprehension of the regional realities and heightened security issues strained the traditionally well-balanced Armenian stance on Iran since the major policy emphasis was placed on geopolitical goals. If in the earlier periods a general understanding was formed and tacitly accepted by the U.S. that Iran was indispensable for Armenia’ external communication, the toughened position of Washington on Iran made this “balancing” for Armenia comparatively more difficult.

In this context, it should be noted that at the operational level the US policies in the region since 2016 on the one hand were geared by the traditional and well established modalities of dealing with the Iranian problem, including the already existing partnership schemes and frameworks, securing energy projects and blocking the major security threats to the U.S. national interests emanating from the wider region, yet, on the other hand faced the dynamically transforming macro-regional environment where Russia’ power projecting capabilities¹¹ became one of the major strategy planning variables.

In retrospect, the main parameters of the new regional “paradigm” have taken shapes after 2008 5-day war between Russia and Georgia, influencing the U.S. Caucasian region priorities. Several operational and political-level principles structured the modus operandi of Obama administration’s regional policies: at the macro-regional level containment of Iran remained the basic priority in relationships with the all of the South Caucasian republics, though without excessive and hard pressing on the smaller neighbors of Iran; some kind of “equilibrium” with Russia was achieved on working principles in the region within broader reset strategy. Specifically, agreement with Russia was reached for the military transportation via its territory. The overall stability and order emerged as a primary issue on the U.S.-Russia agenda. Down to the regional level, Obama administration shifted its working modus operandi from the intra-regional approaches towards fostering and prioritizing bilateral relations format with the partners. Moreover, significant differences were noted in terms of closeness, extensiveness and intensity of relations with the South Caucasian states; relationships with Tbilisi were prioritized as Georgia reinstated its status of the U.S. primary and longer-term partner in the region: Moreover, certain efforts were undertaken to provide a solid basis to these relationships: institutionalization of Georgia’s participation in programs under the umbrella of NATO, political engagement, trade and economic relations. Apparent shifts towards prioritizing the bilateral relationships in practice was aimed at achieving more concrete and measurable policy objectives within the broader political and economic strategy framework.

At the same time, as some experts noted, uncertain relationship with Moscow which had become a major issue in US domestic politics too left unan-

¹¹ Russia: Foreign Policy and U.S. Relations, Congressional Research Service, April 15, 2021, p.25-29.

swered many questions about US policy toward Russia's neighbors including the South Caucasus¹². The U.S. has important security and economic interests in the South Caucasus though none of them has been as vital as in case Europe or in cases of some other strategically important regions. Moreover, the South Caucasus was and now is not interesting and valuable for the US in isolation from a larger set of global and strategic interests whether these interests bear direct or circumstantial character¹³.

Regional stability and economic recovery were elevated to the major policy objective and the pre-requisite for the longer-term regional development. In difference to the previous period, the U.S. policy-making in the region has departed from the erstwhile Russia first policy to the more autonomous and independent approach to the South Caucasus as a separate chess ground. If earlier the regional dynamics had been comprehended as a derivative of the wider post-Soviet policy pivoted on Russia (to the certain degree), later on sub-regions of the post-Soviet Eurasia started to be viewed more as stand-alone geopolitical and geo-economic domains of the U.S. strategic interests.

Given the limited on-the-ground American presence in the region in the military and security fields, one of the policy options could potentially remain the previously elaborated patterns of managing the regional status quo ante, after 2020 fall war in Karabakh. And yet the text of Interim National Security Strategic Guidance (released in March 2021), an interim vision of national security under Biden administration, provides some insights as to how the new administration could potentially handle and address the emerged and emerging threats in different regions and subregions¹⁴. Specifically, the Document claimed that "we cannot just return to the way things were before. In foreign and national security, just as in domestic policy, we have to chart a new course". Following these postulates, the current power equilibriums were viewed not as sustainable as one would wish to see: "Promote a favorable distribution of power to deter and prevent adversaries from directly threatening the United States and our allies, inhibiting access to the global commons, or dominating key regions; [...]". Given the recent US and NATO activities in the Black Sea and enlargement of naval presence the US policies would most probably tilt more towards the power balance logic and rebuilding in some cases the alliance traditional patterns with an eye on more efficient and feasible balancing efforts, including through the military power and enforcement instruments. Another statement of the interim guidance, "lead and sustain a stable and open international system", might signal about some shift towards stronger and broader policy convergence with the EU. In the same vein: "The United States will never hesitate to use force required to defend our vital national interests" might testify about some synergy of hard and soft lines in the future US policies in the region, including the conflict resolution international platforms. For in-

¹² E.Rumer, R.Sokolsky, P.Stronski, U.S. Policy Toward the South Caucasus: Take Three, May, 2017, Carnegie Endowment for International Peace [<https://carnegieendowment.org/2017/05/31/u.s.-policy-toward-south-caucasus-take-three-pub-70122>]

¹³ S.Markedonov, M.Suchkov, Russia and the United States in the Caucasus: cooperation and competition, Caucasus Survey, 2020, Feb., pp.5-6.

¹⁴ Interim National Security Strategic Guidance, The White House, March 2021, President J.R.Biden, Jr.

stance, after about a year since the large-scale hostilities in the zone of Karabakh conflict were terminated, the US Ambassador in Armenia L. Tracy explained the US stance towards the conflict: “We do not think that the status of Nagorno-Karabakh is resolved. We will continue to keep that on the agenda of the [OSCE] Minsk Group”¹⁵.

CIS and Russia’ “track” of Armenian foreign policy after the 2018 events exhibited a relative stability and consistency despite of rhetorical and sometimes political echoes across the political spectrum of Armenia, including the follow-up diversity of public interpretations. Specifically, any allusions of leaving the Russian-led regional organizations such as military-political block of CSTO (Collective Security Treaty Organization) or Eurasian Union were dashed away as “an inappropriate”, yet the major emphasis on expanding the scope and quality of the pro-Western tinge was mainly developed within the bilateral formats of relationships with the select group of countries, including France, Canada, the U.S. Still at the end of 2018, newly elected RA prime minister N. Pashinyan declared that his previously made statements in capacity of the opposition leader to reconsider Armenia’ membership in the Eurasian Union should not be treated as a blueprint or guideline for the Government and those statements had been made in the different contexts. A few years later he asserted, “that U-turns in foreign policy can often be very dangerous. And yes, today we are a member of the Eurasian Economic Union; last year Armenia was the presiding nation, and I personally chaired the Eurasian Economic Union, the presidency of the Eurasian Economic Union was quite effective, because we signed a number of new agreements. But we are cooperating with the European Union as well, since our democratic agenda has not changed at all”¹⁶. The National Security Strategy of RA published in July of 2020 reiterated that Armenia will continue to strengthen military-political, military and military-technical cooperation with Russia, while the focus of US-Armenian relations in defense and security field would be on the institutional reforms and upgrade of RA military forces capacity development¹⁷.

Given the structural security dependence of Armenia in the military and military-technical domains upon Russia’s security guarantees, Yerevan’s defense and security course towards further cooperation with Russia was sustained. One of the manifestations of this reality was the major military procurement contract that the Armenian MoD signed with Russia to acquire 4 Su30SM military jets with a reported total price of \$100mln. In addition to the warplanes, air defense systems were acquired from Russia to bolster the already functioning regional joint air defense.

Generally, the structure and the main directions of Armenia’ foreign policy have not been changed profoundly during the period of 2018-2020/21, yet the

¹⁵ Karabakh Conflict Still Unresolved, Insists U.S. Envoy, N. Ghalechian, 13.09.2021, <https://www.azatutyun.am/a/31458019.html>

¹⁶ “World War III is on its way in the form of hybrid warfare” – Nikol Pashinyan’s Interview to German ARD TV Channel, accessed 12.09.2021, <https://www.primeminister.am/en/interviews-and-press-conferences/item/2020/11/07/Nikol-Pashinyan-interview-ARD/>

¹⁷ National Security Concept of the Republic of Armenia, July 2020, p.18 [<https://www.mfa.am/filemanager/security%20and%20defense/Armenia%202020%20National%20Security%20Strategy.pdf>]

regional and global environment as well as the new regional realities after the second Karabakh war and the deployment of the Russian peace-keeping forces not only in the zone of former military face down but also in some territories along the southern borderland of Armenia transformed the milieu of policy-making and the strategic calculus of the regional and extra-regional powers. The peacekeeping operation in Nagorno Karabakh and the Russian military presence in the region have either directly or indirectly affected the current range of foreign policy priorities of RA.

Russia's strategies in the region on the eve and after the second Karabakh war revealed a set of features and variables that explicitly attested about the significantly raised capabilities of power projection at Moscow's disposal as well as about crucial political influence on the processes in the region of the South Caucasus. Strategically, Russia' regional policies in the South Caucasus have been mainly pivoted around the Karabakh conflict and its potential resolution modalities, while the major focus and the setting within which Russian-Armenian relationships have been developing concerned mainly the security, military-technical and military-political domains. In 2018-2020/21, Armenia's further integration into the Russian-led structures retained its traditional role in the bilateral agenda of the two countries.

Simultaneously, Russia's policy towards the region and conflict resolution strategies featured some new and important tenets that somehow differed from the formerly adopted practices. Moscow played a crucial role in November 10, 2020 ceasefire brokered between Armenia and Azerbaijan as well as in the subsequent meeting of the conflicting parties in Moscow on January 11, 2021. Deployment of 2000-strong peacekeeping contingent in Nagorno Karabakh and in the Lachin corridor connecting Karabakh to Armenia effectively provided Moscow additional military bridgehead in the region along with military presence in Armenia proper and recently established bases in the South Ossetia and Abkhazia. Moreover, Russia effectively took under its indirect control the regional security agenda-setting function through the tripartite agreement that comprised the provisions on reestablishing transport communication between Armenian and Azerbaijan under the Russian security guarantees. In this connection, the RF Ambassador in Armenia S.Kopirkin' remarks who visited the southern regions of Armenia in June of 2021, were called to reassert Russia's stance on the perspectives of the longer term regional presence¹⁸ particularly in the light the RA government decision to transfer some territories in Syunik region of Armenia to the two Russian military outposts.¹⁹

Distinguishingly, Russia' current SOPs featured a fully-fledged showcasing of air deployment on short notice and power projection capabilities on par with the modern Western practices. Although not significant in scale and military operational reach, the Russian peacekeeping force was called to demonstrate the Russian flag and mainly carry out monitoring functions along the contact line.

¹⁸ Kopirkin: Russia' military presence in Syunik is strengthened, 12.06.2021, <https://armeniasputnik.am/20210612/syuniquim-rusakan-razmakan-nerkayutyunn-ujexacvac-e-kopirkin-27896967.html>

¹⁹ Пашинян заявил об опорных пунктах российской военной базы на юге Армении, РИА Новости, 3 мая, 2021.

Yet, the specter of activities that these forces have been undertaking since then - ranging from de mining to water supply and schoolkids emergency trainings - proved that Russian presence aimed at longer horizon. Probably not by coincidence, Russian foreign minister S. Lavrov urged the Russian logistical and transportation companies to eye Nagorno Karabakh as an attractive infrastructure for investments: “It is important that the economic development of this part of our immediate neighborhood proceeds with active Russian participation”²⁰. This call purpose was only partly aimed at the domestic audience, while political underpinning was to affirm Russia’ readiness to uphold the new situation under its control and redress the power balance in the region through its own engagement status. In summer 2021, Russian defense minister S. Shoigu confirmed to RA defense minister A. Karapetyan that Russia was starting the process of Armenian Army modernization with up to date armaments and technologies. The modalities of bilateral agreement remained hidden, yet some observers argued that deepening of military and security interoperability between the two countries in policies and patterns of military buildup as well as capability development would be based on the convergence logic.

Several structural factors, personal and situational features will guide and constrain the Armenian foreign policy in the mid-term perspective. Some of these factors will take the form of projections of the global political and geo-economic environment enacted upon the local dynamics whereas the others would be the emerging “variables” of the regional development. Domestically, despite of the overwhelming political predominance after the 2021 parliamentary elections, an uneasy brinkmanship with the political opposition would somehow restrict the latitude of the Government in foreign policy-making.

In August 2021 the Armenian government adopted a new strategic plan of development with a major emphasis on modernization of the armed forces, professionalization of the Army, creation of the specialized units, establishing the border troops as a separate structure. All these projections would require not just support in some areas, but also coordination and concerted efforts between the two countries as far as the institutional framework of bilateral partnership.

Political and economic relations with the U.S. and EU over 2018-2020/21 have been anchored strongly on the top of Armenia’s foreign policy agenda, yet the content, scope and directions of RA external strategy with regard to the collective West yielded some changes. Specifically, previously separated sectors of international relations that had been addressed by Yerevan as stand-alone directions of RA foreign policy-making by the end of the decade have been synergistically “merged” and interconnected. If not in terms of outcomes, but with regard to the process of making the decisions the political and, in some instances, security and economic aspects of relations with the US and EU were approached as part of the holistic and comprehensive foreign policy strategy; something that could diminish effectiveness of the previously established practices of policy-making as the separate arenas of Armenia’s foreign policy.

²⁰ Russia asks its shipping companies to focus on transit potential of Nagorno Karabakh, Armenpress, August 17, 2021.

ՎԱՀԱԳՆ ԱԳԼՅԱՆ – ՀՀ արտաքին քաղաքականության հիմնական միտումները Ռուսաստանի և ԱՄՆ տարածաշրջանային գերակայությունների համատեքստում (2018-2020 թթ.) – Հոդվածում քննարկվում են ՀՀ արտաքին քաղաքականության ընդհանուր բնույթի փոխակերպումների ընթացքն ու գերակա միտումները 2018-2020 թթ. ՌԴ և ԱՄՆ տարածաշրջանային ռազմավարական գերակայությունների համատեքստում: Մասնավորապես, ներկայացված են ՀՀ արտաքին քաղաքականության մեջ շեշտադրումների փոփոխությանների շարժառիթները, ինչպես նաև երկարաժամկետ արտաքին քաղաքական շահերի և հիմնական ուղեգծի հարատևության պատճառները՝ փոխկապակցված ՀՀ հիմնական արտաքին քաղաքական գործընկեր երկու պետությունների հետ: Ուշադրության դիտակետում են ինչպես կառուցվածքային գործոնների դերը, այնպես էլ իրավիճակային քաղաքական փոփոխականները ամերիկյան ու ռուսաստանյան գլոբալ և տարածաշրջանային քաղաքականության մեջ:

Բանալի բառեր – ՀՀ արտաքին քաղաքականություն, կոմպլեմենտարիզմ, ԱՄՆ, ՌԴ, Հարավային Չովկաս, տարածաշրջանային հակամարտություններ

ВААГН АГЛЯН – Основные тенденции во внешней политике Армении в контексте макро-региональных приоритетов России и США: 2018-2020гг. - В статье рассматриваются основные тенденции и трансформации во внешней политике Республики Армения в связке и в контексте макро-региональных интересов США и РФ, влияние структурных и ситуативных факторов на некоторые аспекты внешней политики Армении. В частности, отражены основные драйверы и структурные обстоятельства, которые преопределили сохранение и устойчивость долгосрочного внешнеполитического курса РА, при определенном смещении политических и дискурсивных акцентов в отношениях с двумя крупнейшими игроками на Южном Кавказе. В фокусе внимания также некоторые проблемные аспекты, связанные с изменениями общих подходов России и США на постсоветском пространстве.

Ключевые слова: Армения, внешняя политика, комплементаризм, США, РФ, Южный Кавказ, региональные конфликты

ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ
СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ
INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

- 1. Տիգրան Սարգսյան** – աշխարհագրական գիտությունների թեկնածու, ԵՊՀ սերվիսի ամբիոնի դոցենտ, ԵՊՀ ամերիկյան հետազոտությունների կենտրոնի հետազոտող
Тигран Саргсян – кандидат географических наук, доцент кафедры сервиса ЕГУ, научный сотрудник Центра американских исследований ЕГУ
Tigran Sargsyan – PhD in Geographical Sciences, Associate Professor of the Chair of Service, YSU, Researcher, American Studies Center, YSU
Էլ. փոստ՝ tigran.sargsyan@ysu.am
- 2. Վահե Ղավթյան** – քաղաքական գիտությունների դոկտոր, Վ. Բրյուսովի անվան պետական համալսարան, UNESCO Մարդու իրավունքների, ժողովրդավարության և քաղաքագիտության ամբիոնի դոցենտ
Ваге Давтян – доктор политических наук, доцент кафедры UNESCO по правам человека, демократии и политологии Государственного университета имени В. Я. Брюсова
Vahe Davtyan – Doctor of Political Sciences, Brusov State University, Associated Professor at UNESCO Chair of Human Rights, Democracy and Political Science
Էլ. փոստ՝ vahe.davtian@gmail.com
- 3. Միլվա Խաչիկյան** – քաղաքագիտության ամբիոնի ասպիրանտ, Իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտ, Ռուս-հայկական (Սլավոնական) համալսարան
Сильва Хачикян – аспирант кафедры политологии, Институт права и политики, Российский-Армянский (Славянский) Университет
Silva Khachikyan – PhD student of the Chair of Political Science, Institute of Law and Politics, Russian-Armenian (Slavonic) University
Էլ. փոստ՝ khachikyans@gmail.com
- 4. Բենիամին Պոգոսյան** – քաղաքական և տնտեսական ռազմավարական հետազոտությունների կենտրոնի նախագահ, ԵՊՀ ամերիկյան հետազոտությունների կենտրոնի հետազոտող
Бениамин Погосян – президент Центра политических и экономических исследований, научный сотрудник Центра американских исследований ЕГУ
Benyamin Poghosyan – Chairman of Centre for Political and Economic Strategic Studies, Researcher, American Studies Center, YSU
Էլ. փոստ՝ bpoghosyan@gmail.com
- 5. Տիգրան Եփրեմյան** – պատմական գիտությունների թեկնածու, ԵՊՀ համաաշխարհային պատմության ամբիոնի ասիստենտ, ԵՊՀ ամերիկյան հետազոտությունների կենտրոնի հետազոտող
Тигран Епремян – кандидат исторических наук, ассистент кафедры всеобщей истории ЕГУ, научный сотрудник Центра американских исследований ЕГУ
Tigran Yepremyan – PhD in History, Assistant Professor of the Chair of World History of YSU, Researcher, YSU American Studies Center
Էլ. փոստ՝ Tigran.Yepremyan@ysu.am

6. **Լևոն Հովսեփյան** – պատմական գիտությունների թեկնածու, ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտի Թուրքիայի բաժնի վարիչ, առաջատար գիտաշխատող, ԵՊՀ քաղաքագիտության ամբիոնի դոցենտ
Левон Овсепян – кандидат исторических наук, ведущий научный сотрудник и заведующий отделом Турции Института востоковедения НАН РА, доцент кафедры политических наук ЕГУ
Levon Hovsepyan – PhD in History, Leading researcher and Head of Department of Turkey at the Institute of Oriental studies of the NAS of the RA, Associate professor of the Chair of Political Sciences at Yerevan State University
 Էլ. փոստ՝ levonhovsepyan@ysu.am
7. **Նորա Փևորգյան** – քաղաքական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ, Իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտ, Ռուս-հայկական (Սլավոնական) համալսարան, ԵՊՀ ամերիկյան հետազոտությունների կենտրոնի հետազոտող
Нора Геворкян – Кандидат политических наук, доцент, Институт права и политики, Российско-Армянский (Славянский) университет, научный сотрудник Центра американских исследований ЕГУ
Nora Gevorgyan – PhD in Political Science, Associate Professor, Institute of Law and Politics, Russian-Armenian (Slavonic) University, Researcher, American Studies Center, YSU
 Էլ. փոստ՝ nora_gevorgyan@yahoo.com
8. **Վահագն Ագլյան** – պատմական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ, ԵՊՀ ամերիկյան հետազոտությունների կենտրոնի տնօրեն
Ваагн Агмян – кандидат исторических наук, доцент, директор центра американских исследований ЕГУ
Vahagn Aglyan – Ph.D., associate professor, YSU American Studies Center, Director
 Էլ. փոստ՝ aglyan@ysu.am

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ * СОДЕРЖАНИЕ * CONTENTS

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ INTERNATIONAL RELATIONS

<i>Տիգրան Սարգսյան</i> – Եվրոպական էներգետիկ անվտանգությունը ԱՄՆ արտաքին էներգետիկ քաղաքականության համատեքստում (անգլ.)	3
<i>Tigran Sargsyan</i> – European Energy Security in the Context of the U.S. External Energy Policy	
<i>Վահե Դավթյան, Սիլվա Խաչիկյան</i> – ԱՄՆ էներգետիկ դիվանագիտության մարտահրավերները համաշխարհային էներգետիկ շուկաների վերափոխման պայմաններում (հարավկովկասյան ուղղություն)	15
<i>Vahe Davtyan, Silva Khachikyan</i> – Вызовы энергетической дипломатии США в условиях трансформации мировых энергетических рынков (южно-кавказский вектор)	
<i>Vahe Davtyan, Silva Khachikyan</i> – The U.S. energy diplomacy challenges in the condition of world energy markets transformation (South Caucasus vector)	
<i>Բենիամին Պոգոսյան</i> – Հարավային գազային միջանցքը և ԱՄՆ-ի քաղաքականությունը Հարավային Կովկասում	36
<i>Бениамин Погосян</i> – Южный газовый коридор и политика США на Южном Кавказе	
<i>Benyamin Poghosyan</i> – The Southern Gas corridor and the US policy in the South Caucasus	
<i>Տիգրան Եփրեմյան</i> – ԱՄՆ-Իրան հարաբերությունները. անվտանգային ազդեցություններն առ Հայաստան և անդին (անգլ.)	50
<i>Tigran Epremyan</i> – Отношения США и Ирана: Воздействие на безопасность в Армении и за ее пределами (англ.)	
<i>Tigran Epremyan</i> – United States-Iran Relations: Security Implications For Armenia And Beyond	
<i>Լևոն Հովսեփյան</i> – Թուրքիայի սոցիալ-քաղաքական գործոնների ազդեցությունը թուրք-ամերիկյան հարաբերությունների վրա. սնուցելով դավադրապաշտությունն ու հակաամերիկանիզմը	80
<i>Левон Овсепян</i> – Влияние внутритурецких общественно-политических факторов на турецко-американские отношения: подпитка заговора и антиамериканизма	
<i>Levon Hovsepyan</i> – The Impact of Turkey’s domestic social-political factors on Turkish-US relations: Feeding conspiracy and anti-Americanism	

Նորա Գևորգյան – Էթնիկ խմբերի ազդեցությունը ԱՄՆ արտաքին քաղաքականության վրա. հայկական սփյուռքի օրինակը (անգլ.).....	98
Нора Геворкян – Влияние этнических групп интересов на внешнюю политику США: на примере армянской диаспоры (англ.)	
Nora Gevorgyan – The Influence of Ethnic Interest Groups on U.S. Foreign Policy: the Case of Armenian Diaspora	
Վահագն Ազյան – ՀՀ արտաքին քաղաքականության հիմնական միտումները Ռուսաստանի և ԱՄՆ տարածաշրջանային գերակայությունների համատեքստում (2018-2020 թթ.) (անգլ.).....	109
Ваагн Азлян – Основные тенденции во внешней политике Армении в контексте макро-региональных приоритетов России и США: 2018-2020гг. (англ.)	
Vahagn Aglyan – The Major Trends in Armenia’s Foreign Policy-Making and the Macro-Regional Priorities of Russia and the United States: 2018-2020	
Տեղեկություններ հեղինակների մասին.....	119
Сведения об авторах	
Information about the Authors	

Խմբագրության հասցեն. Երևան, Ալեք Մանուկյան փող., 1
Адрес редакции: Ереван, ул. Алека Манукяна 1
Address: 1, Alex Manoogian str., Yerevan

Վայք՝ journals.y-su.am
Էլ. փոստ՝ ephbanber@ysu.am

Հեռ. 060 710 218, 060 710 219

Հրատարակչական խմբագիր՝
Издательский редактор
Publishing Editor

Արմեն Հովակիմյան
Армен Овакимян
Armen Novakimyan

Վերստուգող սրբագրիչ՝
Контрольный корректор
Proofreader

Փայանե Գրիգորյան
Гаяне Григорян
Gayane Grigoryan

Թողարկման պատասխանատու՝
Ответственный выпуска
Issued by

Հասմիկ Եսայան
Насмик Есаян
Hasmik Yesayan

Ստորագրված է տպագրության 28. 12. 2022: